

Statistisch jaarboek 2010

Centraal Bureau voor de Statistiek

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek
Grafimedia

Druk

OBT bv, Den Haag

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Ontwerp thema-iconen

Floris Voorveld, Nijverdal

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

Het Statistisch jaarboek is verkrijgbaar via de reguliere boekhandel en
Sdu Klantenservice

Sdu Klantenservice

Postbus 20014
2500 EA Den Haag
Tel. (070) 378 98 80
Fax (070) 378 97 83
E-mail: sdu@sdu.nl

Internet

www.cbs.nl
www.cbs.nl/statistischjaarboek

ISSN: 0924-2686

ISBN: 978-90-357-1757-2

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2010.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Verklaring van tekens

.	gegevens ontbreken
*	voorlopig cijfer
**	nader voorlopig cijfer
x	geheim
—	nihil
0 (0,0)	het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2009–2010	2009 tot en met 2010
2009/2010	het gemiddelde over de jaren 2009 tot en met 2010
2009/'10	oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2009 en eindigend in 2010
2007/'08–2009/'10	boekjaar enzovoort, 2007/'08 tot en met 2009/'10

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Inhoud

	Voorwoord	7
1	Duurzaamheid	9
2	Economische crisis	19
3	Vergrijzing	35
4	Arbeid en sociale zekerheid	47
5	Bedrijven	69
6	Bevolking	83
7	Bouwen en wonen	107
8	Financiële en zakelijke diensten	119
9	Gezondheid en welzijn	133
10	Handel en horeca	145
11	Industrie en energie	153
12	Inkomen en bestedingen	167
13	Internationale handel	179
14	Landbouw	187
15	Macro-economie	203
16	Natuur en milieu	223
17	Onderwijs	245
18	Overheid en politiek	263
19	Prijzen	273
20	Veiligheid en recht	281
21	Verkeer en vervoer	303
22	Vrije tijd en cultuur	317

Voorwoord

Het Statistisch jaarboek 2010 biedt in handzaam formaat de belangrijkste cijfers over de Nederlandse samenleving. Per thema worden de cijfers voorafgegaan door een korte beschrijving van de ontwikkelingen op het betreffende terrein. Nieuw in deze editie zijn drie thema-overstijgende hoofdstukken, over vergrijzing, de economische crisis en duurzaamheid.

Voor het eerst verschijnt het Statistisch Jaarboek dit jaar ook als e-book. Het formaat van de papieren editie was al gekozen om dit naslagwerk onder alle omstandigheden bij de hand te kunnen hebben; als e-book zijn cijfers over Nederland altijd en overal binnen bereik. Net als alle andere publicaties van het CBS is ook het Statistisch Jaarboek als pdf-bestand te downloaden van www.cbs.nl.

Nieuw is dit jaar ook de vormgeving van de schutbladen. Elk schutblad is voorzien van een icoon dat het betreffende thema symboliseert. Deze iconen zijn speciaal voor het CBS ontworpen; zij zijn geïnspireerd op het werk van Gerd Arntz uit de jaren dertig van de vorige eeuw.

De cijfers in het Statistisch jaarboek zijn slechts een selectie van de gegevens waarover het CBS beschikt. In StatLine, de statistische databank van het CBS, staan vrijwel alle statistische uitkomsten en de meest actuele cijfers. StatLine hanteert dezelfde thema-indeling als dit boek. De databank is gratis toegankelijk via www.cbs.nl/statline. RSS-feeds op de CBS-website maken zichtbaar welke (StatLine)tabellen geactualiseerd zijn en welke artikelen of publicaties er over een thema zijn verschenen.

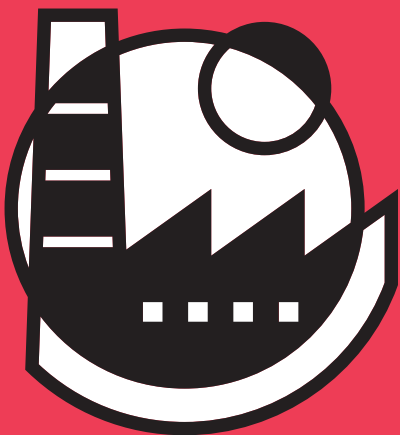
Zo nodig kan bij de CBS-Infoservice telefonisch statistische informatie worden opgevraagd. De Infoservice verschaft bovendien informatie over het publicatiepakket van het CBS en treedt ook op als helpdesk voor vragen over het gebruik van StatLine. Op werkdagen is de Infoservice van 9.00–17.00 uur bereikbaar op nummer (088) 570 70 70 (normaal tarief). Vragen kunt u ook stellen via de CBS website door gebruik te maken van het elektronisch webformulier (www.cbs.nl/info-service).

Directeur-Generaal van de Statistiek,
Drs. G. van der Veen

Den Haag/Heerlen, juni 2010

1

Duur-
zaamheid

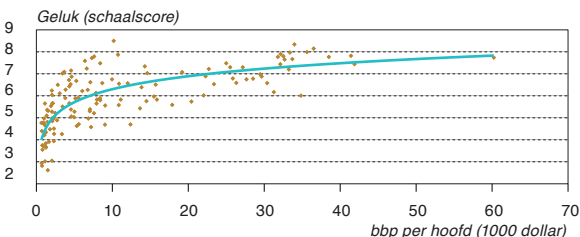
1. Duurzaamheid

Welvaart met zorgen

Het bruto binnenlands product is een belangrijke indicator met behulp waarvan we de productie, inkomens en bestedingen in onze markteconomie kunnen meten. Bepaalde zaken die ook van belang zijn voor de welvaart van een samenleving in brede zin worden echter niet meegenomen. Het geluk van mensen hangt immers van meer af dan alleen van materiële welvaart. Zaken als veiligheid, gezondheid, een prettige woonomgeving spelen ook een rol. Verder is er nog weinig informatie over de duurzaamheid van maatschappelijke ontwikkelingen. Zo kan de vraag worden gesteld of we in ons welvaartsstreven niet een zo groot beroep doen op schaarse hulpbronnen dat er voor volgende generaties weinig meer te verdelen valt.

Er bestaat zeker een verband tussen het bbp per hoofd en het gemiddelde geluksniveau dat inwoners rapporteren. Vooral in de groep relatief arme landen lijkt een stijging van het gemiddelde materiële welvaartsniveau gepaard te gaan met een groei van het geluksgevoel. Maar boven een bepaald niveau van materiële welvaart wordt deze relatie minder sterk. Bij hoge-inkomenslanden zoals Nederland zien we dat hogere niveaus van het bbp per hoofd niet langer tot navenant hogere geluksscores leiden.

1.1 Geluk en bbp per hoofd, 136 landen (2000–2009)

Bron: Veenhoven

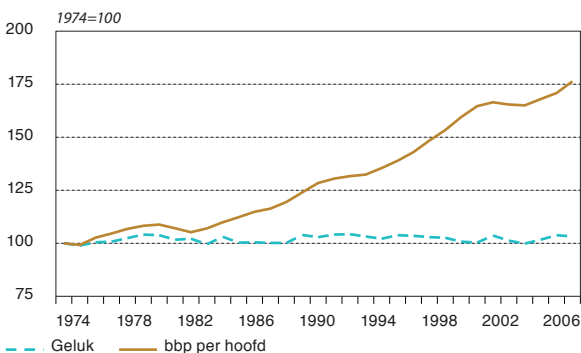
Begrensd geluk

Het bbp per hoofd van de bevolking in ons land is de afgelopen vier decennia significant gestegen, de cijfers over het geluksgevoel zijn in deze periode echter niet veranderd. Dat de ontwikkeling van de geluksscores en het bbp per hoofd uiteenloopt, heeft ten eerste met de grondslag van de metingen te maken. Het bbp-cijfer is niet aan grenzen gebonden, terwijl de score van geluk begrensd is. In ons land schommelt de geluksscore al decennia tussen de 7,0 en de 7,8 op een schaal van 1 tot 10. Ondanks de meetproblemen roepen deze cijfers een interessante vraag op. Hoeveel bbp groei hebben we eigenlijk als

samenleving nog nodig als Nederlanders een zo hoog geluksgevoel rapporteren?

Los van de constatering met betrekking tot de begrenzing van schalen van meting, zijn er robuuster verklaringen te geven voor het verschil in ontwikkeling van beide indicatoren. Allereerst hangt de tevredenheid met het bestaan en het geluk van mensen van meer af dan alleen van materiële welvaart. Ook zaken als veiligheid, gezondheid, een prettige woon- en leefomgeving spelen een belangrijke rol in de geluksbeleving van mensen. Dergelijke zaken worden niet of zeer onvolledig meegenomen in de berekening van het bbp.

1.2 Geluk en bbp per hoofd in Nederland 1974–2006

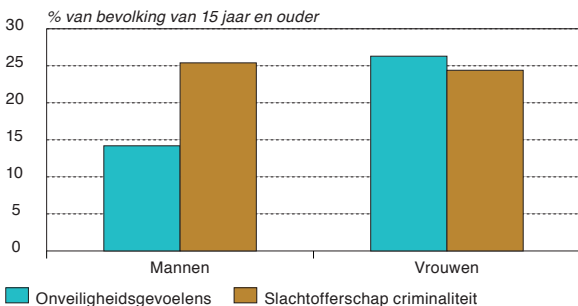

Bron: Veenhoven, CBS

Beleving

Een tweede reden waarom geluks- en tevredenheidsindicatoren af kunnen wijken van meer gangbare economische maatstaven als het

1.3 Criminaliteit en onveiligheidsgevoelens naar geslacht, 2008

Bron: CBS

bbp, betreft het feit dat cijfers over geluk en tevredenheid zogeheten belevingsindicatoren zijn. Daarmee wordt niet zozeer de objectieve kwaliteit van het bestaan gemeten, maar staat de subjectieve beleving van mensen centraal. Objectieve en subjectieve maatstaven kunnen soms een verrassend verschil te zien geven. Het thema veiligheid is hier een goed voorbeeld van. Vrouwen zijn bijvoorbeeld minder vaak slachtoffer van criminaliteit, maar ervaren desondanks een groter gevoel van onveiligheid dan mannen. Dergelijke verschillen tussen objectieve omstandigheden en subjectieve beleving hebben natuurlijk een weerslag op de gerapporteerde tevredenheid omtrent het bestaan.

Kwaliteit van de samenleving

Dat Nederlanders relatief gelukkig zijn, wordt bevestigd in de cijfers over de meningen van burgers over de belangrijke maatschappelijke problemen. Op de vraag welke maatschappelijke vraagstukken men als het meest problematisch ervaart worden meerdere thema's genoemd, maar in geen van de gevallen worden deze onderwerpen door een meerderheid van de bevolking als probleem gekenmerkt. Vooral onderwerpen met betrekking tot de 'kwaliteit van de samenleving' baren de burgers zorgen. De minderhedenproblematiek, criminaliteit, alsmede waarden en normen scoren hoog: meer dan 20 procent van de bevolking ervaart problemen op deze terreinen.

Voor wat betreft de materiële aspecten van het leven liggen deze percentages lager. Een geringer percentage van de respondenten ziet problemen op het vlak van de materiële behoeften. Een duidelijke uitzondering hierop is de staat van de gezondheidszorg. Opvallend

1.4 Belangrijkste problemen, 2006 (%)

Minderheden	36
Gezondheidszorg	23
Criminaliteit	22
Inkomen en prijzen	21
Waarden en normen	19
Politiek	15
Sociale zekerheid	15
Economie en financiën	12
Onderwijs	11
Verkeer en vervoer	11
Werkgelegenheid	9
Milieu	8
Bevolking	6
Wonen	4
Vrijtijdsbesteding	3
Defensie	2

Bron: CBS

tenslotte is het gering aantal malen dat het milieu door burgers als probleem wordt genoemd.

Duurzaamheid

Uit de cijfers over het geluksgevoel leren we dus dat Nederlanders naar internationale maatstaven tot de gelukkigste mensen ter wereld behoren en dat dit geluksgevoel door de jaren heen vrij constant blijft. Toch moeten we erop bedacht zijn dat deze kwaliteit van leven onder druk kan komen te staan. Immers, in de keuzes die wij als huidige generatie maken, leggen we beslag op tal van hulpbronnen die schaars zijn. En indien we in ons huidige welvaartsstreven teveel van die schaarse hulpbronnen verbruiken, zet dat zonder enige twijfel de kwaliteit van leven van volgende generaties onder druk. Dit is het terrein van de duurzaamheid. Het welvaartsstreven van de huidige generatie is duurzaam te noemen als de mogelijkheid tot ontwikkeling van toekomstige generaties er niet door in gevaar wordt gebracht.

Langetermijnblik

Het duurzaamheidsdebat is lange tijd beperkt gebleven tot het kunnen blijven beschikken over voldoende grondstofvoorraden en tot de biodiversiteit. Het lijkt natuurlijk geen twijfel dat menselijk handelen van verstreckende invloed is op de kwaliteit van de natuurlijke leefomgeving. Toch hangt de 'houdbaarheid' van onze samenleving ook van andere zaken af. Zo moeten we bijvoorbeeld zorgen voor voldoende werkende mensen die gezond zijn en goed opgeleid, het zogeheten menselijk kapitaal. Verder dienen we ons kennispotentieel op peil te houden (economisch kapitaal), en te zorgen voor een voldoende kwaliteit van maatschappelijke verbanden op de langere termijn (sociaal kapitaal).

Tabel 1.5 brengt de stand van zaken op elf onderscheiden thema's in beeld.¹⁾ De kleuren in de tabel geven aan of er is ingeteerd op de kapitaalsvorm, of de kapitaalsvorm is opgebouwd of ongeveer gelijk gebleven is. Aangezien duurzaamheidsanalyses nadrukkelijk een langetermijnblik behoeven, is er een onderscheid gemaakt naar de ontwikkelingen op lange termijn (vanaf 1950) en de ontwikkelingen op korte termijn (vanaf 1995).

Hoge energie-intensiteit

Op het gebied van natuurlijk kapitaal zijn de ontwikkelingen zorgelijk. Zo blijkt dat Nederland sterk van niet-vernieuwbare fossiele energiebronnen afhankelijk blijft. Dit brengt tal van nadelen met zich mee. Allereerst zal de toenemende schaarste aan steenkolen, olie en gas tot steeds hogere energiekosten gaan leiden. Daarnaast gaat de verbranding van deze energiedragers gepaard met de uitstoot van

¹⁾ De analyse is gebaseerd op de *Monitor Duurzaam Nederland* (2009), een gezamenlijke publicatie van het CBS, het Centraal Planbureau, het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving.

1.5

Ontwikkeling van kapitaalvormen op de lange en korte termijn

	Thema	Lange termijn	Korte termijn
Natuurlijk kapitaal	Biodiversiteit		
	Klimaat en energie		
	Lokale vervuiling		
Sociaal kapitaal	Vertrouwen burgers		
	Bridging social capital		
	Vertrouwen instituties		
Menselijk kapitaal	Benutting arbeid		
	Gezondheid		
	Onderwijs		
Economisch kapitaal	Fysiek kapitaal		
	Kennis		

Op kapitaal ingeteerd
 Ongeveer gelijk gebleven
 Kapitaal opgebouwd

schadelijke gassen, waarvan CO₂ één van de belangrijkste is. Dit broeikasgas levert immers een belangrijke bijdrage aan het probleem van klimaatverandering. Zolang de economische structuur van Nederland zo zwaar blijft leunen op energie-intensieve bedrijfstakken en niet de overgang naar alternatieve, vernieuwbare, energiebronnen wordt gemaakt, blijven de energievoorraden slinken en blijft de CO₂-uitstoot moeilijk te reduceren. Nederland zal, geholpen door de economische crisis, zeer waarschijnlijk wel voldoen aan de kortetermijndoelstellingen van het Kyoto-protocol, maar er zal zeker aanvullend beleid nodig zijn om de meer ambitieuze doelstellingen voor 2020 te realiseren.

Afnemende biodiversiteit

Naast het probleem van energievoorraden en klimaatverandering, kan ook de biodiversiteit als klemmend vraagstuk worden gezien. Vanwege de hoge bevolkingsdichtheid en het gebrek aan grote aaneengesloten natuurgebieden, is de biodiversiteit nog maar een fractie van wat deze in de pre-industriële tijd was. Investerings in de Ecologische Hoofd Structuur blijken vooralsnog onvoldoende om dit tij te

keren. Er zijn overigens ook lichtpuntjes op milieugebied te zien. De lokale vervuiling van met name bodem en water is de laatste decennia behoorlijk teruggelopen. Het tegengaan van giflozingen door bedrijven, afvalscheiding en het afgraven van gifgronden heeft tot een verbetering van de kwaliteit van de lokale leefomgeving geleid.

Vergrijzing

Het menselijk kapitaal heeft betrekking op het aantal mensen dat economisch actief is, alsmede op hun gezondheid en onderwijsniveau. Met andere woorden, zowel de kwantitatieve als kwalitatieve aspecten van arbeid worden in de beschouwing betrokken. Het arbeidsaanbod vormt op de lange termijn zeker een bron van zorg voor Nederland. Als gevolg van de vergrijzing neemt het percentage werkenden in de bevolking af, waardoor het moeilijk wordt ons huidige materiële welvaartsniveau op peil te houden. De economische houdbaarheid van de samenleving komt hierdoor onder druk te staan, tenzij de participatie van vrouwen, mensen met een niet-Nederlandse etnische achtergrond en ouderen verder toeneemt of de AOW-leeftijd wordt verhoogd.

Opleidingsniveau van de bevolking

Nederlanders zijn naar internationale maatstaven weliswaar relatief gezond en de gezondheidssituatie heeft zich in de recente periode ook gunstig ontwikkeld, maar in het licht van de vergrijzing zal de vraag naar gezondheidszorg toenemen.

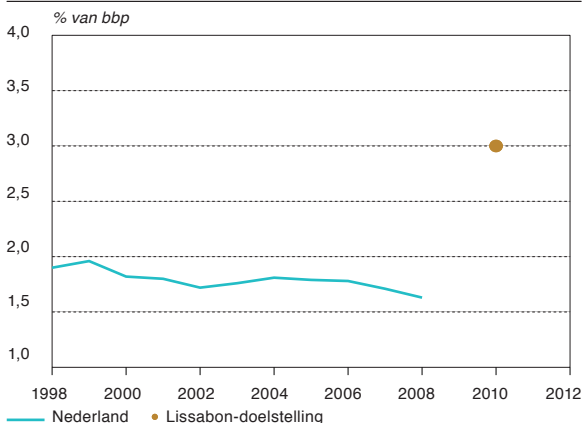
Ons land moet ook blijven investeren in een goed opgeleide bevolking. Nederland kent een relatief groot aantal jongeren die de school verlaten zonder een diploma op zak. Er is een behoorlijk aantal landen in de Europese Unie die het op dit vitale aspect van de kenniseconomie beter doen dan Nederland. Vergeleken met een aantal jaren geleden is het aantal voortijdige schoolverlaters weliswaar significant afgenomen, maar gekoppeld aan het hardnekkige lerarentekort blijft dit een punt van zorg.

Kenniseconomie onder druk

Als kleine en open economie dient Nederland te waken over haar internationale concurrentiepositie. Het is in dat kader van groot belang om onze kenniseconomie op peil te houden. Daarmee gaat het stelselmatig slecht. Nog los van de problemen die er bestaan rondom de scholing van onze beroepsbevolking, zien we ook dat het niveau van investeringen in research en ontwikkeling onvoldoende groeit, waardoor het in de Europese Lissabonagenda geformuleerde beleidsdoel van 3 procent van het bbp bij lange na niet gehaald zal worden, tenzij het niveau van investeringen de komende jaren fors zal worden opgevoerd. Ook kan worden geconstateerd dat hoewel de universiteiten hoogwaardige kennis produceren, het bedrijfsleven hier maar in beperkte mate van weet te profiteren. Meer investeringen in de kenniseconomie zijn dan ook broodnodig om ons huidige niveau van materiële welvaart op peil te houden.

1.6

R&D-intensiteit in Nederland en Lissabon-doelstelling, 1998–2008

Bron: Eurostat

Sociaal kapitaal

De laatste hulpbron die de samenleving tot haar beschikking heeft om welvaart te genereren is het zogeheten sociaal kapitaal. In essentie betreft het hier de kwaliteit van sociale netwerken, de relaties tussen burgers en tussen bijvoorbeeld de burgers en de overheid. Het intact houden van deze verbanden is van groot belang. Allereerst rapporteren burgers die over rijke sociale contacten beschikken een groter geluksgevoel. In een zich steeds verder individualiserende samenleving ligt namelijk het gevaar van vereenzaming op de loer. Daarnaast is sociaal kapitaal de 'smeerolie' van het maatschappelijk bestel. Het idee hierachter is dat als mensen veel in contact met elkaar staan, een vertrouwensband creëren en belangrijke normen en waarden met elkaar delen, tal van maatschappelijke processen soepeler verlopen. Hoewel de sociale cohesie in Nederland vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw toen het proces van ontzuiling zich inzette verminderd is, blijken burgers nog altijd een relatief groot vertrouwen in elkaar te hebben en is ook – naar Europese maatstaven – het vertrouwen in de overheid groot.

Kijken we meer specifiek naar de relatie tussen de verschillende etnische groepen, dan is het beeld bepaald somber. Het vertrouwen tussen mensen van een verschillende etnische achtergrond laat te wensen over. Dit beeld wordt bevestigd met internationaal vergelijkende statistieken over discriminatie. Na Frankrijk is Nederland binnen de 27 landen van de Europese Unie het land waar de grootste groep burgers zich gediscrimineerd voelt. Deze cijfers zijn in lijn met het eerder genoemde feit dat het minderhedenvraagstuk door burgers als het grootste maatschappelijk probleem wordt gekenschetst.

Meer materiële welvaart

De conclusie moet zijn dat niet alleen de materiële welvaart in termen van de consumptie van gezinshuishoudens toeneemt, maar dat ook welzijn in bredere zin, gemeten aan de hand van de mate van geluk die burgers rapporteren, op een zeer hoog niveau is. Deze realisering van welvaart in het hier en nu heeft echter wel consequenties voor de volgende generaties. De cijfers met betrekking tot de toekomstige welvaart laten zien dat het huidige welvaartsstreven leidt tot een vergaande intering op natuurlijke hulpbronnen, terwijl ook op het gebied van menselijk kapitaal (verminderd arbeidsaanbod ten gevolge van de vergrijzing) en het sociaal kapitaal (toenemende spanningen en verminderd vertrouwen tussen etnische groepen) zorgen bestaan. Alleen bij het economisch kapitaal (gemeten in termen van ondermeer het aantal machines en werktuigen) wordt over de hele linie een stijging van de kapitaalgoederenvoorraad geconstateerd. Deze laatste constatering laat eens te meer zien dat de ontwikkeling van welvaart en duurzaamheid van meer dan alleen economische variabelen afhangt.

Literatuur

Veenhoven, R., World Database of Happiness (Erasmus University Rotterdam 2010). (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>).

2

Econo-
mische
crisis

2. Economische crisis

De economie krimp in 2009 met 4 procent, de grootste krimp ooit door het CBS gemeten

Conjunctuur: van neergang naar laagconjunctuur

- in de loop van 2009 werd de economische neergang steeds sterker

Stemming ondernemers industrie bereikte historisch dieptepunt

- producentenvertrouwen in februari 2009 op het laagste niveau ooit waargenomen door het CBS

Niet eerder waren consumenten zo somber over de economie

- vanaf april hervonden consumenten weer wat van hun vertrouwen

Export trekt economie uit het slop

- in de eerste helft van 2009 viel de Nederlandse export scherp terug, maar herstelde in de tweede helft van 2009

Bestedingen consumenten hard onderuit

- krimp van de consumptie komt zelden voor

Nederlandse industrie ging door een diep dal

- bezettingsgraad industrie bereikte eind maart een dieptepunt

Recordaantal bedrijven failliet

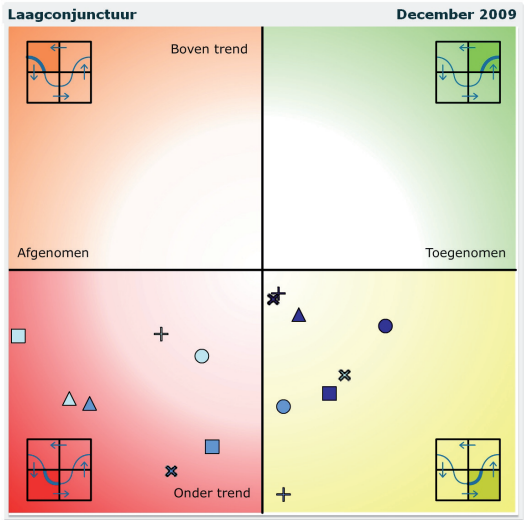
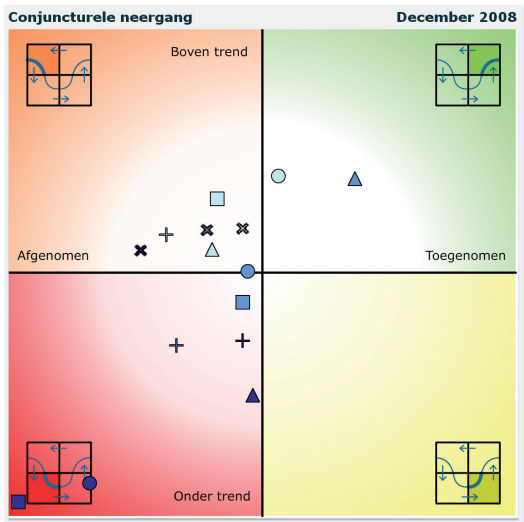
- begin 2009 schoot het aantal faillissementen omhoog

Meer werklozen, minder vacatures

- werkloosheid fors opgelopen, aantal openstaande vacatures halveerde in eerste halfjaar 2009

Prijzen koopwoningen gedaald

- bestaande koopwoningen werden in de loop van 2009 steeds goedkoper

■ Productenvertrouwen	■ Consumptie
● Orders	● Uitvoer
▲ Consumentenvertrouwen	▲ Investerings
+ Grote aankopen	+ Productie
✕ Rente	✕ Bbp
□ Arbeidsvolume	+ Uitzenduren
○ Werkloosheid	✕ Faillissementen
△ Vacatures	

Conjunctuur: van neergang naar laagconjunctuur

Ultimo 2008 verkeerde de Nederlandse economie in een fase van afnemende groei, zoals de Conjunctuursklok van het CBS weergeeft. In de loop van 2009 werd de economische neergang steeds sterker. Eind 2009 was de klok een kwartslag verder gedraaid en is er sprake van een conjunctureel dal. De economie bevond zich nu op het omslagpunt tussen laagconjunctuur en herstel.

De Conjunctuursklok geeft een indicatie van de stand van de conjunctuur aan de hand van 15 indicatoren. Voorlopende indicatoren zoals consumentenvertrouwen, grote aankopen, producentenvertrouwen, industriële orders en uitzendingen lopen gemiddeld zes maanden voor op de werkelijke conjunctuurfase. Gelijklopende indicatoren (productie industrie, consumptie, uitvoer, bbp, investeringen, rente en faillissementen) verkeren in de werkelijke conjunctuurfase. Achterlopende indicatoren (werkloosheid, vacatures en arbeidsvolume) lopen een fase achter en bevestigen dat de conjunctuur in een volgende fase is gekomen.

In het begin van 2009 stonden 13 van de 15 indicatoren in het linker-gedeelte van de klok. Dit duidt op afnemende groei. Alleen de werkloosheid en de investeringen bevonden zich nog in de fase van hoogconjunctuur. De vertrouwensindicatoren en de consumptie en industriële productie zaten al in de fase van laagconjunctuur. De groei nam niet alleen af, maar lag ook onder het langjarige gemiddelde.

In de loop van het jaar bewogen de indicatoren steeds verder tegen de wijzers van de klok in. De vier vertrouwensindicatoren kwamen in juli al weer in de herstelfase. Een maand later zakte het arbeidsvolume, als laatste van de achterlopende indicatoren, in de fase van laagconjunctuur. Aan het eind van het jaar stonden inmiddels acht van de vijftien indicatoren in het rechtergedeelte van de klok, de herstelfase. Naast de vertrouwensindicatoren waren dit de uitvoer, de industriële productie en de faillissementen. Dit wees er op dat de groei van deze indicatoren weer toenam, maar nog wel benedenmaats was.

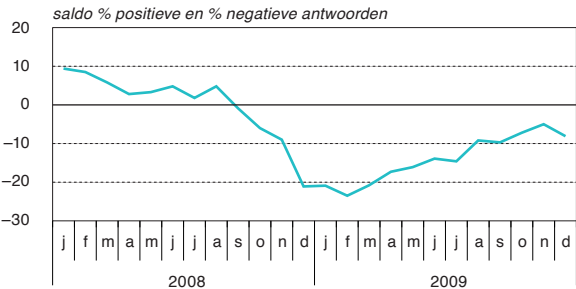
Stemming ondernemers industrie bereikte historisch dieptepunt

Het vertrouwen van de ondernemers in de industrie begon met het uitbreken van de crisis in het derde kwartaal van 2008 meteen weg te zakken. In februari 2009 bereikte het producentenvertrouwen het laagste niveau ooit waargenomen. Het saldo tussen het percentage optimisten en het percentage pessimisten kwam in die maand uit op -23,5. Daarna verbeterde de stemming onder de ondernemers in de industrie flink. Aan het eind van het jaar haperde het herstel echter.

Eind 2009 overtrof het aantal pessimisten nog steeds het aantal optimisten. Het producentenvertrouwen bedroeg -8,1. In het begin van het jaar was het -21,1.

Het producentenvertrouwen behoort tot de voorlopende conjunctuur-indicatoren. De stemming van de ondernemers bereikte begin 2009 al een conjunctureel dal. De reële economie belandde pas later op het dieptepunt. De indicator bestaat uit drie deelindicatoren: de verwachte productie in de komende drie maanden, het oordeel over de orderpositie en het oordeel over de voorraden gereed product. Vooral over de verwachte productie en de voorraden waren de ondernemers aan het eind van het jaar minder somber dan aan het begin. Het oordeel over de orderpositie verbeterde ook, maar in mindere mate.

2.1 Producentenvertrouwen industrie

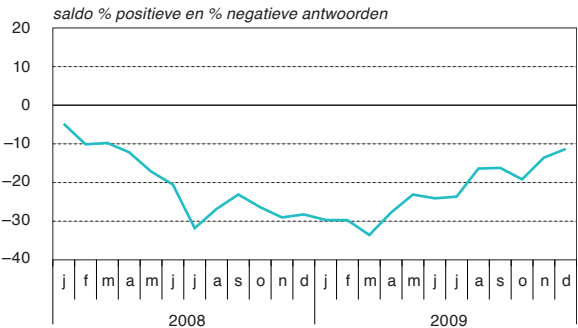
Niet eerder waren consumenten zo somber over de economie

Aan het begin van 2009 waren de Nederlandse consumenten buitengewoon pessimistisch. Het saldo van de percentages optimisten en pessimisten bleef rond de -30 hangen. Vanaf april hervonden de consumenten weer wat van hun vertrouwen. Toch waren er ook hier, net als bij de ondernemers in de industrie, aan het eind van het jaar nog altijd meer pessimisten dan optimisten. Het consumentenvertrouwen kwam toen uit op -11, tegen -28 aan het begin van het jaar. Het consumentenvertrouwen is opgebouwd uit het oordeel over het economische klimaat en de koopbereidheid.

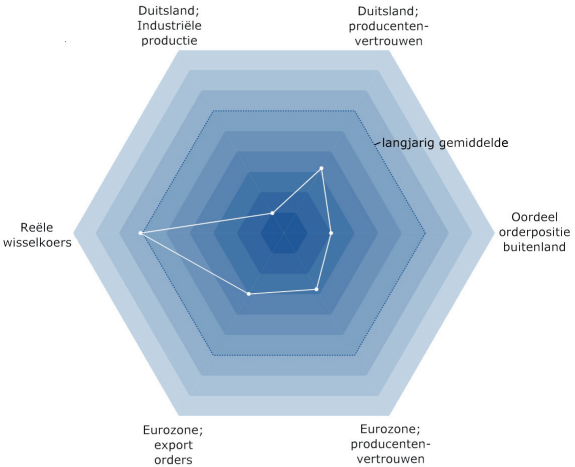
In maart 2009 bereikte het oordeel van consumenten over het economische klimaat een absoluut dieptepunt. Niet eerder waren consumenten zo somber over de economie. De stemming verbeterde echter daarna stevig.

Ook de koopbereidheid nam iets toe. Consumenten waren veel minder negatief over het doen van grote aankopen dan in het begin van het jaar. Verder waren consumenten minder pessimistisch over de eigen financiële situatie in de komende twaalf maanden. Ze keken wel somberder terug op hun eigen financiële situatie in het voorgaande jaar.

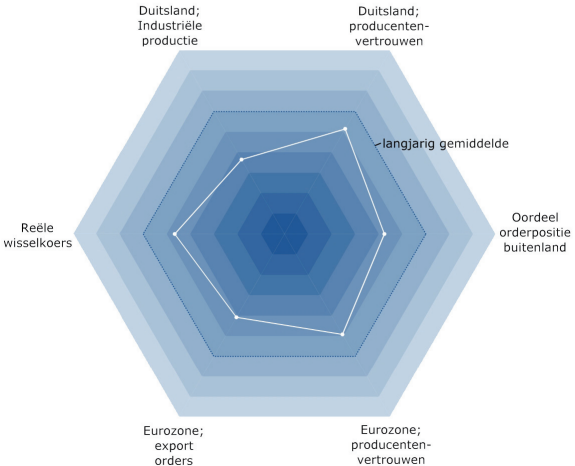
2.2 Consumentenvertrouwen, seizoengecorrigeerd

Exportradar april 2009

Exportradar december 2009

Export trekt economie uit het slop

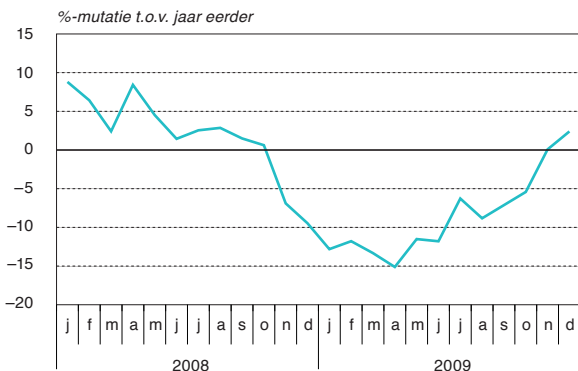
Met het uitbreken van de economische crisis zakte de wereldhandel in. In de eerste helft van 2009 kromp de Nederlandse uitvoer van goederen zeer sterk ten opzichte van een jaar eerder. De volumedaling was steeds meer dan 10 procent. In april was de krimp met 15 procent de grootste in bijna twintig jaar tijd.

De Exportradar van het CBS toont dat de omstandigheden voor de Nederlandse export in april zeer slecht waren. In de radar zijn de meest bepalende factoren voor de export bijeen gebracht. De industriële productie in Duitsland zakte begin 2009 steeds verder weg en producenten in zowel Duitsland als de eurozone werden steeds somberder. Ook werden Nederlandse en Europese ondernemers steeds pessimistischer over hun buitenlandse orderpositie.

De daling van de uitvoer werd echter in de tweede helft van 2009 steeds kleiner. Dit luidde een bescheiden economisch herstel in. In december was er zelfs weer een uitvoergroei van 2 procent.

De Exportradar van december 2009 toont de verbetering. Op de reële wisselkoers na lieten alle indicatoren een gunstiger beeld zien dan in april. Niettemin waren de omstandigheden nog wel iets minder gunstig dan aan het begin van het jaar.

2.3 Uitvoer goederen, werkdaggecorrigeerd (volume)

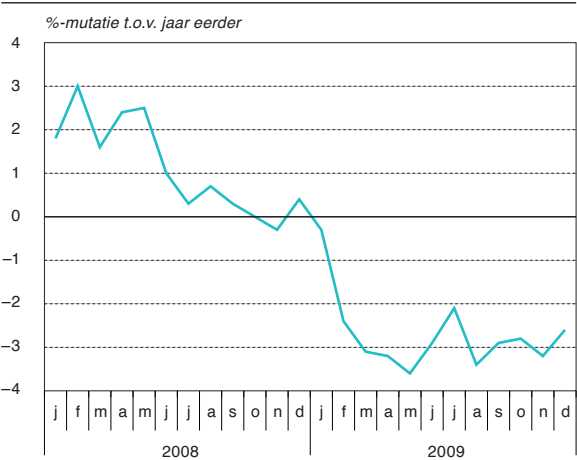

Bestedingen consumenten hard onderuit

De consumptieve bestedingen door huishoudens gingen in 2009 hard onderuit. Consumenten gaven bijna 3 procent minder uit aan goederen en diensten dan in 2008. Dat geeft aan in welk zwaar weer de Nederlandse economie belandde, want een krimp van de consumptie komt zelden voor. De consumenten waren vooral terughoudend met het kopen van luxe goederen. Ze kochten minder meubelen, wat onder meer te maken heeft met de stagnerende woningmarkt, en ook tv's en andere consumentenelektronica waren minder in trek. Ook zijn er veel minder nieuwe auto's gekocht.

Aanvankelijk was de afname bescheiden. Consumenten besteedden in januari nauwelijks minder dan een jaar eerder. Daarna namen de bestedingen steeds sneller af, met een dieptepunt in mei. In deze maand werd 3,6 procent minder besteed dan in mei 2008. Na mei leek er even sprake van een opgaande lijn, maar in augustus volgde weer een forse krimp. In de maanden daarna bleef de afname rond de 3 procent schommelen. Daarmee waren er aan het eind van het jaar nog geen tekenen van herstel. Ook de Kerstman en Sinterklaas hebben de consument niet over de streep kunnen trekken.

2.4 Binnenlandse consumptie door huishoudens, koopdag-gecorrigeerd (volume)

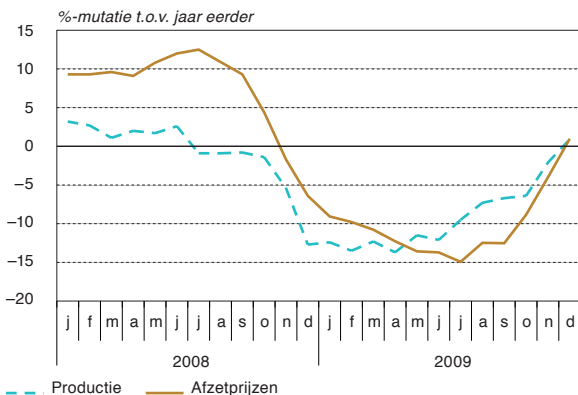
Nederlandse industrie ging door een diep dal

Tegen het einde van 2008 zakte de wereldhandel in. Aangezien de Nederlandse industrie sterk op export is gericht, liep vanaf het vierde kwartaal van 2008 de vraag sterk terug. Dit resulteerde in sterk afnemende orderontvangsten, lagere afzetprijzen en een lagere productie. De industrie heeft de eerste helft van 2009 circa 13 procent minder geproduceerd dan een jaar eerder.

Door het aantrekken van de export liep in de tweede helft van 2009 de krimp van de productie terug, tot ruim 2 procent in december. De bezettingsgraad van de industrie bereikte aan het eind van het eerste kwartaal met 74,4 procent een dieptepunt. In de loop van het jaar nam de bezettingsgraad weer wat toe en lag aan het eind van het jaar op 77,3 procent.

De ontwikkeling van de afzetprijzen van de Nederlandse industrie wordt sterk beïnvloed door de olieprijs. In het derde kwartaal van 2008 nam de vraag naar olie af en daalde de olieprijs fors. Pas in november 2009 was de olieprijs weer hoger dan een jaar eerder en krabbelden ook de afzetprijzen van de industrie weer wat op.

2.5 Productie en afzetprijzen van de industrie

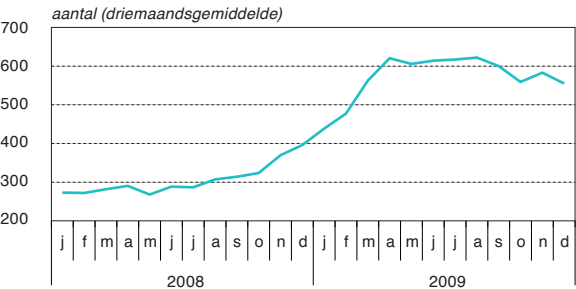
Recordaantal bedrijven failliet

In 2009 gingen er bijna 7 duizend bedrijven en instellingen failliet. Dat is het hoogste aantal faillissementen dat ooit in een jaar is voorgekomen. In vergelijking met 2008 was het aantal faillissementen 82 procent hoger. Toen gingen er bijna 4 duizend bedrijven en instellingen failliet.

De industrie kreeg de hardste klappen met meer dan een verdubbeling van het aantal failliete bedrijven. Ook in de zakelijke dienstverlening verdubbelde het aantal faillissementen. Er gingen vooral veel ICT-bedrijven, uitzend- en organisatieadviesbureaus failliet. In andere bedrijfstakken was de toename iets minder groot.

Met name in de eerste maanden van 2009 schoot het aantal faillissementen omhoog. In januari 2009 gingen er ongeveer 400 bedrijven failliet. Drie maanden later was dat aantal toegenomen tot ruim 600. De stijgende lijn, die medio 2008 begon, zette daarmee door. Na deze explosieve toename bleef het aantal faillissementen op het hoge niveau van 600 per maand hangen. Aan het eind van het jaar was de groei er uit en volgde een lichte verbetering. Het aantal faillissementen viel toen iets terug.

2.6 Faillissementen (excl. eenmanszaken)

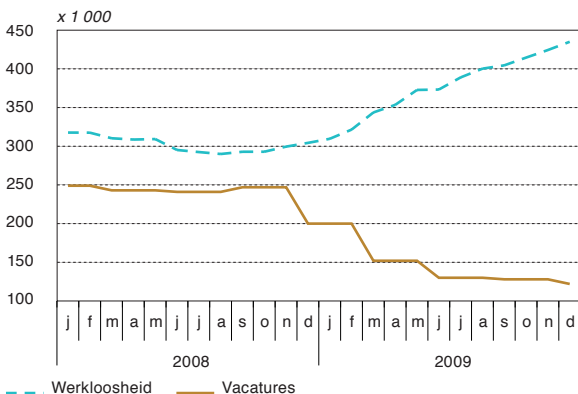
Meer werklozen, minder vacatures

De arbeidsmarkt reageert vertraagd op de economische ontwikkeling en loopt een conjuncturele fase achter. Toch is in 2009 al het effect van de crisis te zien. Elke maand kwamen er gemiddeld 11 duizend werklozen bij. Het aantal openstaande vacatures daalde in 2009 met 75 duizend.

Begin 2009 waren er 304 duizend werklozen, bijna 15 duizend meer dan in de zomer van 2008. Toen werd het laagste aantal sinds de vorige recessie geteld. In de loop van 2009 groeide de werkloosheid gestaag. Aan het eind bedroeg de werkloosheid 435 duizend. Bijna twee derde van de toename betrof mannen.

In september 2008, vlak voordat de crisis echt toesloeg, stonden er bijna 250 duizend vacatures open en was nog sprake van een zeer krappe arbeidsmarkt. Vervolgens halveerde het aantal in de eerste helft van 2009. Hoewel aan het einde van 2009 nog sprake is van een lichte daling lijkt het aantal openstaande vacatures te stabiliseren. Toch heerst er nog steeds een flinke dynamiek op de arbeidsmarkt. In 2009 zijn ongeveer 725 duizend vacatures ontstaan. Ondanks de slechte economische omstandigheden waren er dus nog steeds kansen op een baan.

2.7 Werkloosheid en vacatures, seizoengecorrigeerd

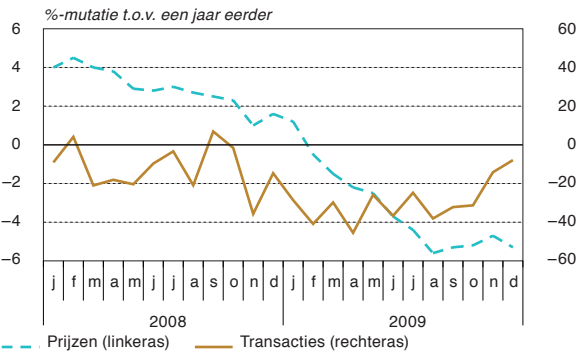
Prijzen koopwoningen gedaald

De economische crisis is ook te voelen op de woningmarkt. Net als met het kopen van duurzame goederen zijn consumenten ook voorzichtig met het kopen van een woning. Het aantal koopwoningen dat van eigenaar wisselde, is in 2009 sterk afgenomen. Bestaande koopwoningen werden in de loop van 2009 steeds goedkoper. In de tweede helft van het jaar stabiliseerde de prijsdaling echter weer.

Al in 2008 vlakke de prijsstijging van koopwoningen elke maand af. Aanvankelijk waren de verkoopprijzen in 2009 nog iets hoger dan een jaar eerder. Dat duurde echter niet lang. Vanaf februari doken de prijzen van koopwoningen onder het niveau van een jaar eerder. Tot aan de zomer werd de prijsdaling steeds groter. Daarna bleef de daling tot aan het einde van het jaar zo rond de 5 procent schommelen.

Het aantal transacties is sterk afgenomen. Er wisselden in 2009 bijna 130 duizend woningen van eigenaar. Dat waren er 55 duizend minder dan in 2008. De afname ten opzichte van een jaar eerder bedroeg maandelijks zo'n 30 à 40 procent. Alleen tegen het einde van het jaar werd de afname duidelijk kleiner.

2.8 Prijzen en aantal transacties bestaande koopwoningen

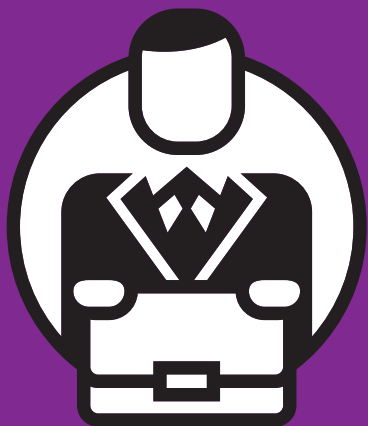
Bron: CBS, Kadaster.

Kerncijfers Nederlandse economie (%-mutatie t.o.v. jaar eerder, tenzij anders aangegeven)

	2005	2008	2009
Economische kernvariabelen (volume)			
Bruto binnenlands product	2,0	2,0	-4,0
Invoer van goederen en diensten	5,4	3,7	-8,7
Consumptie	0,8	1,5	-0,5
door huishoudens nationaal	1,0	1,3	-2,5
door de overheid	0,5	2,0	3,2
Bruto-investeringen in vaste activa	3,7	4,9	-13,0
door bedrijven	3,2	4,7	-17,6
door de overheid	6,0	6,2	9,7
Uitvoer van goederen en diensten	6,0	2,7	-8,2
Productie en consumptie (volume)			
Toegevoegde waarde producenten	2,1	2,2	-3,5
goederen	0,9	2,3	-6,3
w.o. industrie	2,0	-0,6	-8,8
commerciële diensten	3,5	2,3	-4,4
niet-commerciële diensten	0,6	1,6	1,6
Consumptie huishoudens binnenland	1,1	1,2	-2,7
goederen	0,4	1,0	-4,4
w.o. duurzame goederen	1,2	1,4	-7,0
diensten	1,7	1,5	-1,2
Prijzen en lonen			
Consumentenprijsindex	1,7	2,5	1,2
Producentenprijzen industrie afzet	6,2	7,2	-10,3
Ruilvoet buitenlandse goederenhandel	0,5	-0,0	-1,0
Prijsindex bestaande koopwoningen	3,8	2,9	-3,3
Aardolie, North Sea Brent (\$ per barrel)	54,82	98,44	62,38
Euro (in \$)	1,24	1,47	1,39
Cao-lonen	0,8	3,5	2,8
particuliere bedrijven	0,8	3,5	2,7
overheid	0,4	3,6	2,7
gesubsidieerde sector	0,8	3,4	2,9
Arbeidsmarkt			
Bevolking (x 10 000)	1 632	1 645	1 653
Beroepsbevolking 15-64 jaar (x 1 000)	7 401	7 714	7 753
werkzaam (x 1 000)	6 918	7 410	7 373
werkloos (x 1 000)	483	304	379
in % van de beroepsbevolking	6,5	3,9	4,9
Aantal vacatures (x 1 000)	150	239	142
Geld, krediet en rente			
AEX All-Share herbeleggingsindex (ulitmo december)	30	-49	43
Depositorente ECB (%)	1,0	3,0	0,4
Daggeldrente (%)	2,1	3,9	0,7
Hypotheekrente (%)	3,8	5,3	4,9
Overige indicatoren			
Consumentenvertrouwen (saldo)	-22	-20	-22
Producentenvertrouwen industrie (saldo)	1	0	-14
Bezettingsgraad industrie (%)	81,8	81,6	76,3
Uitgesproken faillissementen bedrijven en instellingen (excl eenmanszaken)	-4	7	82

3

Vergrijzing

3. Vergrijzing

Het Nederlandse pensioenstelsel: gebouwd op pijlers

Het Nederlandse pensioenstelsel bestaat uit drie pijlers. De eerste is het basispensioen, de Algemene Ouderdomswet uitkering (AOW). De hoogte van de AOW is afhankelijk van de samenstelling van het huishouden waartoe iemand behoort en het aantal jaren dat men in Nederland heeft gewoond. De tweede pijler bestaat uit pensioenrechten die voortkomen uit secundaire arbeidsvoorwaarden tussen werkgever en werknemer, het aanvullend pensioen. De derde pijler bestaat uit vrijwillige pensioenopbouw met behulp van commerciële spaarproducten, zoals lijfrentepolissen. Naast deze drie formele pijlers is er ook nog een informele vierde: het vermogen. Ook het vermogen kan als oudedagsvoorziening worden gebruikt, maar is niet gebonden aan formele eisen of normen.

De pensioenpijlers verschillen sterk van elkaar in de mogelijkheden die mensen hebben om er gebruik van te maken. De AOW is weliswaar voor iedereen, maar is niet voor elke groep even belangrijk. De tweede pijler richt zich vooral op werknemers, terwijl de derde pijler vooral voor zelfstandigen een belangrijke aanvulling kan zijn op hun pensioen. In dit artikel zullen de verschillende pensioenpijlers worden behandeld, waarbij aan de hand van sociaaleconomische categorieën: werknemers, zelfstandigen, inactieven en pensioentrekkers, wordt gekeken voor welke groep welke pijlers van belang zijn.

Eerste pijler

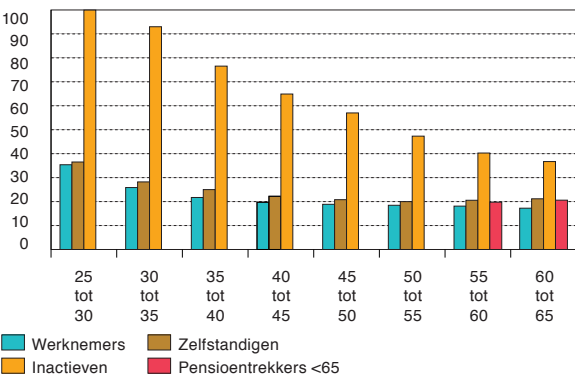
De eerste pensioenpijler, de AOW, is vooral gebaseerd op het omslagstelsel. Via de inkomstenbelasting betalen mensen jonger dan 65 jaar voor degenen die al een uitkering krijgen. Sinds de invoering van de AOW in 1956 is de regeling op een aantal punten gewijzigd.

De AOW-uitkering is onder meer afhankelijk van het huishoudtype waartoe iemand behoort. Zo krijgen alleenstaanden een uitkering van 70 procent van het netto minimumloon, terwijl gehuwden allebei 50 procent krijgen. Onder gehuwden vallen sinds 1987 ook paren met een geregistreerd partnerschap en personen die een gezamenlijke huishouding voeren en geen bloedverwanten in de eerste graad zijn.

Verder kent de AOW-regeling sinds 1985 een partnertoeslag. Deze toeslag werd ingevoerd, omdat de mannelijke helft van een paar vroeger de volledige uitkering kreeg voor het huishouden als hij 65 werd. Doordat de uitkering vanaf 1985 werd verdeeld over de partners, hadden sommige paren voor een aantal jaren ineens een lagere uitkering dan verwacht. Voor paren met een leeftijdsverschil is daarom een inkomensafhankelijke partnertoeslag ingevoerd, waarbij de oudere partner een extra toeslag krijgt als de jongere partner geen of weinig inkomen heeft. De partnertoeslag wordt echter vanaf 2011 afgeschaft voor een aantal nieuwe gevallen, en vanaf 2015 voor alle nieuwe gevallen.

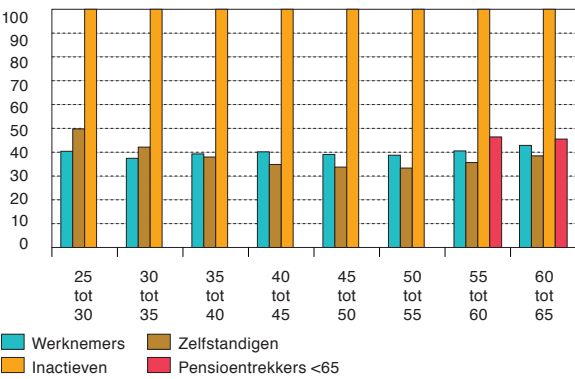
De hoogte van de AOW-uitkering zegt op zichzelf niet veel, juist doordat deze voor de meeste groepen op een vergelijkbaar niveau ligt. Door de te bereiken AOW-uitkering af te zetten tegen het huidige inkomen (bestaande uit loon, winst en alle uitkeringen) ontstaat er een beter beeld in hoeverre de AOW-uitkering het huidige loon vervangt, het zogenaamde vervangingspercentage.

3.1 Vervangingspercentage AOW mannen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

3.2 Vervangingspercentage AOW vrouwen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

Figuur 1 laat zien dat bij mannen de AOW vooral voor inactieven belangrijk is. Het aandeel van de AOW neemt af naarmate de leeftijd toeneemt. Deze dalende trend geeft voornamelijk aan dat het inkomen voor de oudere inactieven hoger ligt. Voor zelfstandigen en werknemers vanaf 40 jaar ligt het vervangingspercentage van de AOW rond 20 procent. Ook pensioentrekkers jonger dan 65 jaar hebben een AOW vervangingspercentage van ongeveer 20 procent.

De vergelijking tussen mannen en vrouwen laat zien dat voor vrouwen de AOW belangrijker is dan voor mannen. In figuur 2 is te zien dat voor inactieve vrouwen het vervangingspercentage boven de honderd ligt. Dit betekent niet zozeer dat hun uitkeringen hoog zijn, maar hun inkomen laag. In de groep inactieve vrouwen zitten namelijk ook vrouwen die helemaal geen inkomen hebben en daarmee het gemiddelde inkomen omlaag trekken. Voor vrouwelijke werknemers en zelfstandigen liggen de vervangingspercentages voor de AOW rond 40 procent.

De tweede pijler

Het arbeidsgerelateerde pensioen is vooral gebaseerd op het kapitaal-dekkingsstelsel. Alle ingelegde premies worden beheerd door pensioenfondsen of -verzekeraars die een uitkering garanderen bij pensionering. De laatste jaren verschuiven de regels van opbouw en uitkering.

In Nederland zijn de meeste pensioenregelingen gebaseerd op het beschikbare uitkeringsstelsel (defined benefit). Dit betekent dat de uitkering in relatie tot het verdiende loon vaststaat en de meeste risico's bij het pensioenfonds liggen. Veel pensioenfondsen zijn van eindloonregelingen op middelloonregelingen overgegaan, waarbij tegelijkertijd het opbouwpercentage is verhoogd. Bij een eindloonregeling is de pensioenuitkering gebaseerd op het laatstverdiende salaris, bij een middelloonregeling op het salaris gedurende de gehele loopbaan.

Er komen echter steeds meer pensioenregelingen op basis van de (collectieve) beschikbare premieregeling (defined contribution). Hierbij staat niet de uitkering vast maar de inleg, zodat het risico bij de deelnemer ligt, met uitzondering van bijvoorbeeld het langlevensrisico.

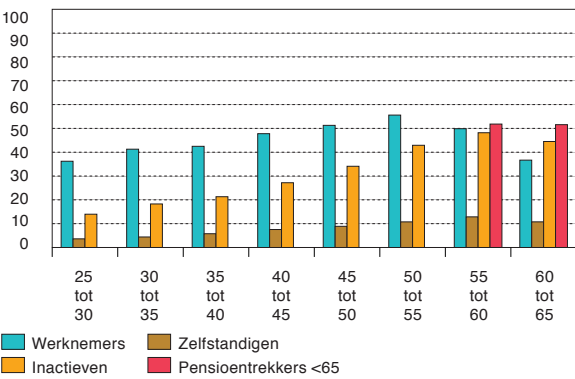
Ten slotte zijn de meeste fondsen overgegaan van onvoorwaardelijke indexatie (inflatiecorrectie) van de pensioenaanspraken – het pensioen dat een persoon tot nu toe heeft opgebouwd en het verwachte pensioen op 65-jarige leeftijd, de zogenaamde opgebouwde en te bereiken pensioenaanspraken – en uitkeringen naar voorwaardelijke indexatie. De dekkingsgraad, de verhouding tussen de waarde van de beleggingen en de uitkeringsverplichtingen, bepaalt dan of er (gedeeltelijke) indexatie plaatsvindt. Tot en met 2008 hebben pensioenfondsen als regel de uitkeringen geïndexeerd, zij het soms met vertraging (na-indexatie).

Net als voor de AOW is het ook voor de arbeidsgerelateerde pensioenaanspraken interessant om de te bereiken aanspraak af te zetten

tegen het huidige inkomen, omdat op die manier verschillende aanspraken die ook op verschillende wijze zijn opgebouwd toch te vergelijken zijn.

3.3

Vervangingspercentage arbeidsgereleerd pensioen
mannen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

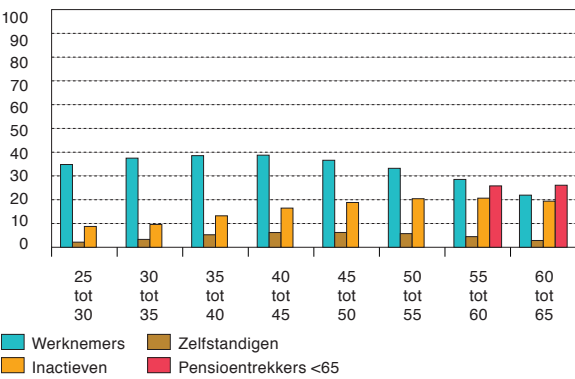

Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

De vervangingspercentages laten voor mannen zien dat vooral werknemers afhankelijk zijn van de tweede pijler (zie figuur 3). Dit is heel begrijpelijk, aangezien vooral werknemers pensioen opbouwen in de tweede pijler. Ook is duidelijk te zien dat zelfstandigen een klein aandeel in de tweede pijler hebben opgebouwd. Dit kunnen slapende rechten zijn, die zijn opgebouwd voordat iemand zelfstandige werd,

3.4

Vervangingspercentage arbeidsgereleerd pensioen
vrouwen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

maar ook actieve rechten, bijvoorbeeld door zelfstandigen die ook deels in loondienst zijn. Het vervangingspercentage voor werknemers blijft stijgen tot het 55e jaar en neemt daarna af. Dit is mogelijk te verklaren doordat vanaf 55 jaar mensen minder gaan werken of met (pre)pensioen gaan. Bovendien is het aannemelijk dat vooral mannen met een hoog inkomen voor hun 65e met (pre)pensioen gaan, omdat ze al genoeg pensioen hebben opgebouwd. Dit is ook te zien aan het hogere vervangingspercentage bij pensioentrekkers jonger dan 65 jaar.

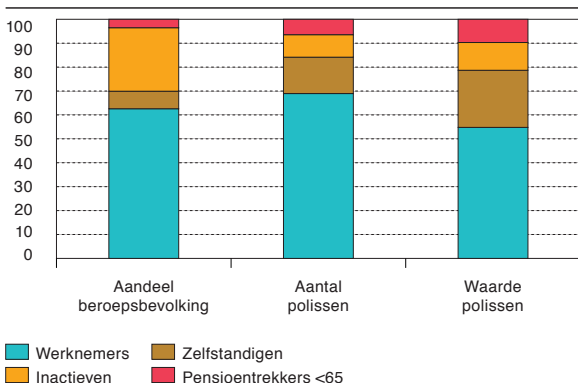
Voor vrouwen is de tweede pijler minder belangrijk dan de AOW (figuur 4). In tegenstelling tot de AOW komt het vervangingspercentage voor de tweede pijler niet boven de 40 procent. Net als voor mannen geldt ook voor vrouwen dat voor werknemers de tweede pijler belangrijker is dan voor de andere sociaaleconomische categorieën. Zelfstandigen hebben ook bij vrouwen het laagste vervangingspercentage voor de tweede pijler.

Derde pijler

Het begrip 'derde pijler' wordt, in tegenstelling tot de eerste en tweede pijler, op verschillende manieren gebruikt. Zo bestaat volgens de definitie van de Wereldbank de derde pijler uit vrijwillige regelingen die vele vormen aan kunnen nemen, zowel individueel als via de werkgever, maar die hoofdzakelijk flexibel van aard zijn. In de pensioenaansprakenstatistiek daarentegen is de derde pijler gedefinieerd als fiscaal gefaciliteerde individuele regelingen die rond de pensioenleeftijd een jaarlijkse uitkering geven voor ten minste vijf jaar. Dit komt erop neer dat de derde pijler lijfrentepolissen bevat en vanaf 2008 ook banksparen voor pensioenaanvulling.

3.5

Aandeel in derde pijler naar sociaaleconomische categorie mannen, 2005

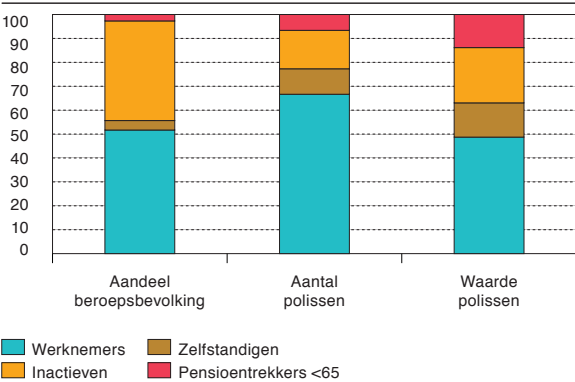
Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

Sinds de jaren zestig is het mogelijk om fiscaal gefaciliteerd te sparen voor aanvullend pensioen. In de loop der jaren is het regime van lijf-renteaftrek een aantal keren veranderd. Voorheen was er een maximumbedrag dat afgetrokken kon worden. Later werd het bedrag gerelateerd aan het loon. In het huidige regime mag er alleen gespaard worden met belastingvoordeel als iemand een pensioentekort heeft, de zogenaamde jaarruimte.

Voor de derde pijler zijn nog geen volledige cijfers beschikbaar, maar er kan wel een indicatie worden gegeven van het aandeel in de derde pijler voor werknemers, zelfstandigen, inactieven en pensioentrekkers. Figuur 5 laat voor mannen zien dat zelfstandigen een relatief groot aandeel hebben in de derde pijler. Hoewel het aandeel zelfstandigen in de beroepsbevolking minder dan 10 procent is, hebben ze bijna 15 procent van het aantal polissen en meer dan 20 procent van de waarde van de polissen. Dit verschijnsel is, zij het minder sterk, ook bij pensioentrekkers te zien.

Tussen mannen en vrouwen zijn er wel verschillen als het gaat om het aandeel in de derde pijler naar sociaaleconomische categorie. Figuur 6 laat zien dat bij vrouwen relatief meer inactieven een derde pijler product hebben. Vooral de pensioentrekkers hebben een relatief groot deel van de waarde van de polissen in handen. Ook hier hebben zelfstandigen ten opzichte van hun aandeel in de beroepsbevolking een groot deel van de polissen en de waarde van deze polissen.

3.6 Aandeel in derde pijler naar sociaaleconomische categorie vrouwen, 2005

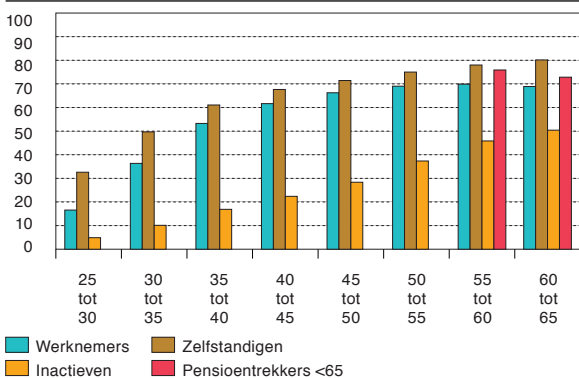
Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

Vermogen

Anders dan de drie pensioenpijlers is vermogen niet per definitie bedoeld om na pensionering het inkomen aan te vullen. De andere

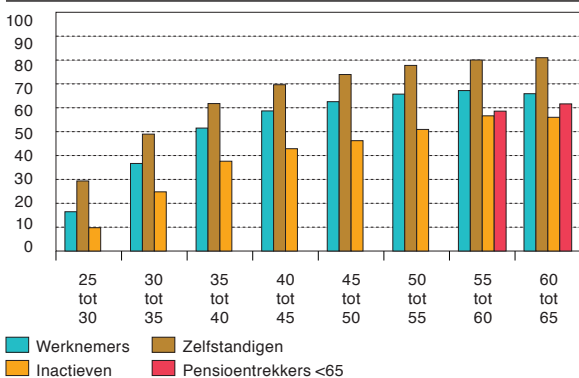
drie pijlers geven een periodieke uitkering; vermogen geeft dit niet. Een goed gevulde spaarrekening kan worden aangewend om maandelijks van rond te komen, maar dit hoeft natuurlijk niet. Het vermogen kan ook worden gebruikt om een wereldreis te maken of de studie van (klein)kinderen te betalen. Bovendien is niet elke vorm van vermogen even liquide; een huis moet bijvoorbeeld eerst worden verkocht wil de waarde ervan daadwerkelijk besteed kunnen worden. Toch is het interessant om te zien of personen een extra pot met geld hebben waar ze eventueel gebruik van kunnen maken om tekorten in de andere pijlers aan te vullen.

3.7 Percentage mannen met vermogen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

3.8 Percentage vrouwen met vermogen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

Bron: CBS (Pensioenaanspraken)

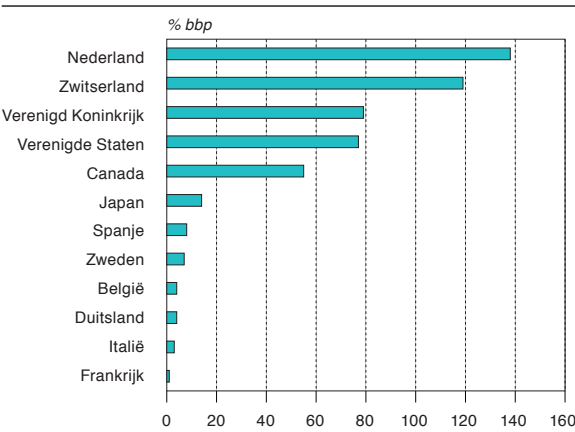
In figuur 7 is duidelijk te zien dat bij mannen vooral inactieven vaak geen vermogen hebben om op terug te vallen. Dit is ook in lijn met eerdere onderzoeken die lieten zien dat personen of huishoudens die voldoende geld hebben om aanspraken in de eerste drie pijlers op te bouwen, ook voldoende geld hebben om vermogen op te bouwen.

Voor vrouwen is het verschil tussen de sociaaleconomische categorieën kleiner dan voor mannen. In figuur 8 is zichtbaar dat vooral zelfstandigen vermogen hebben om op terug te vallen. Dat de percentages voor de oudere groepen inactieve vrouwen hoger liggen dan voor inactieve mannen zou verklaard kunnen worden door traditionele rolpatronen waarbij de man hoofdkostwinner is. Bij paren maken beide partners aanspraak op het vermogen, waardoor het kan voorkomen dat iemand zonder inkomen toch aanspraak maakt op vermogen.

Het Nederlandse pensioensysteem internationaal

In internationale vergelijkingen komt het Nederlandse pensioenstelsel vaak positief naar voren. Een recent voorbeeld is de Melbourne Mecer Global Pension Index die in oktober 2009 uitkwam. In dit rapport worden de pensioenstelsels van een aantal landen vergeleken op drie hoofdonderdelen: geschiktheid, houdbaarheid en integriteit van het systeem. De geschiktheid richt zich op de uitkeringen aan lagere inkomensgroepen en de opbouw van vermogen. De houdbaarheid van het systeem richt zich op toekomstige ontwikkelingen en de reacties van het systeem daarop. Op het gebied van integriteit werd er gekeken naar mogelijke belangenverstrengeling; dit gaat alleen over de tweede en derde pijler. Op zowel de geschiktheid als de integriteit

3.9 **Omvang vermogen pensioenfondsen, 2007**
(Exclusief het opgebouwde vermogen via de verzekeraars)

Bron: OESO, Olis database

van het systeem scoort Nederland als beste. Alleen op houdbaarheid van het pensioenstelsel scoort Nederland minder hoog en moet het een aantal landen voor laten gaan.

Het Nederlandse stelsel is een combinatie van een omslagstelsel (eerste pijler) en een kapitaaldeckingsstelsel (tweede en derde pijler). Internationaal gezien is de Nederlandse tweede pijler omvangrijk. Dit is bijvoorbeeld te zien aan het opgebouwde vermogen van de pensioenfondsen als percentage van het bruto binnenlands product (bbp). Nederland stond in 2007 op dit punt op de eerste plaats, gevolgd door Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk (zie figuur 9). Nederland scoort ook hoog als naar de deelname van het aantal werknemers in de tweede pijler wordt gekeken. In Nederland bouwt ongeveer 90 procent van de werknemers pensioen op in de tweede pijler. Alleen Denemarken heeft met een percentage van ongeveer 95 procent een hogere deelname. Daarentegen is in de Verenigde Staten de deelname ongeveer 50 procent, in Spanje 40 en in Japan slechts 30.

In tegenstelling tot Nederland zijn de pensioenen in de meeste landen vrijwel volledig georganiseerd via een omslagstelsel. In heel Europa wordt ongeveer 90 procent van de uitbetaalde pensioenen op die wijze gefinancierd. In Nederland is dit 50 procent. Het omslagstelsel functioneert zolang er genoeg werkenden zijn om de premies te blijven betalen. Door de vergrijzing zullen de pensioenlasten de komende jaren overal toenemen, maar het sterkst in landen die alleen een omslagstelsel hebben. Landen met een hoge kapitaaldekking, zoals Nederland, kunnen een gedeelte uitkeren uit beleggingsopbrengsten of interen op hun vermogen. Landen als Italië en Oostenrijk besteden nu al ongeveer vijftien procent van hun nationaal inkomen aan pensioenen. Dat is bijna tweemaal zoveel als in Nederland. In dergelijke landen zal ofwel het overheidstekort oplopen of zullen de loonkosten onevenredig stijgen.

Naar aanleiding van de kredietcrisis is het Nederlandse pensioenstelsel op verschillende terreinen door commissies onderzocht. In januari 2010 is het onderzoeksrapport van de commissie Goudswaard uitgekomen: 'Een sterke tweede pijler: Naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen'. In dit rapport wordt het huidige Nederlandse pensioenstelsel omschreven als een sterk stelsel, door de collectiviteit en solidariteit. Net als in de Melbourne Mercer Global Pension Index staat ook hier de houdbaarheid van het systeem ter discussie.

Conclusie

Het Nederlandse pensioenstelsel wordt internationaal gezien als een sterk stelsel dat met verschillende pijlers veel mensen een oudedagsvoorziening biedt. De cijfers uit de pensioenaansprakenstatistiek geven een duidelijk beeld van die verschillende pijlers. De eerste pijler is als volksverzekering vooral van belang voor de inactieven, de tweede pijler is vooral belangrijk voor werknemers en pensioentrekkers en de derde pijler richt zich op zelfstandigen en pensioentrekkers. Dat

pensioentrekkers zowel belang hebben bij de tweede als bij de derde pijler komt waarschijnlijk doordat de mensen die in die pijlers een goed pensioen hebben opgebouwd ook al eerder kunnen stoppen met werken. Daarnaast bouwt een deel van de mensen vermogen op dat eventueel kan worden aangewend als oudedagsvoorziening.

De pensioenaansprakenstatistiek is een statistiek in ontwikkeling die beleidsmakers en onderzoekers kan voorzien van gedegen informatie om ons Nederlandse pensioenstelsel nog beter te maken.

Disclaimer

De cijfers in dit artikel hebben betrekking op verslagjaar 2005. Bij het verschijnen van dit Statistisch Jaarboek zullen op StatLine cijfers beschikbaar zijn op basis van een verbeterde rekenmethode, en tevens daarop aansluitende cijfers voor 2006 en 2007.

Bibliografie

Commissie Toekomstbestendigheid Aanvullende Pensioenregelingen, voorzitter prof. dr. K.P. Goudswaard (2010), Een sterke tweede pijler: Naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen. Via: http://docs.minszw.nl/pdf/129/2010/129_2010_3_13903.pdf.

15 maart 2010.

Eenkhoorn, E., & G. Zijlmans (2010), NEA-paper 29: Normen voor de pensioenaansprakenstatistiek. Tilburg: Netspar

Grift, M. van de (2009), Pensioenaanspraken en vergrijzing in: De Nederlandse economie 2008 pp. 155–172.

Hersevoort, M., A. Dill-Fokkema, M. de Mooij & E. Vieveen (2009), Witte vlek op pensioengebeid 2007, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Mercer Global Pensioen Index (2009). Via: <http://www.mercer.com/globalpensionindex>. 15 maart 2010.

4

Arbeid
en sociale
zekerheid

4. Arbeid en sociale zekerheid

Arbeidsmarkt in 2009 sterk verslechterd

In 2009 is de situatie op de arbeidsmarkt achteruit gegaan door de economische crisis. De werkgelegenheid is sterk gekrompen en de werkloosheid is fors opgelopen. Ook werd er vaker een beroep gedaan op uitkeringen in het kader van werkloosheid en bijstand. Het aantal openstaande vacatures is vooral in de eerste helft van het jaar scherp gedaald. Na een stabilisatie in het derde kwartaal is het in het vierde kwartaal nog iets verder gedaald.

Werkloosheid vooral onder mannen opgelopen

De beroepsbevolking is in 2009 met bijna 40 duizend personen toegenomen. Door de groeiende werkloosheid zijn er echter niet meer mensen aan het werk. De werkloosheid nam met 75 duizend toe tot 379 duizend in 2009. Dit is 4,9 procent van de beroepsbevolking. Er zijn in 2009 vooral meer mannen werkloos geworden; zij namen driekwart van de stijging voor hun rekening. De werkloosheid was het hoogst in de provincie Groningen en het laagst in Zeeland.

Cao-lonen in 2009 met 2,9 procent gestegen

De cao-lonen per uur zijn in 2009 met 2,9 procent gestegen ten opzichte van een jaar eerder. Deze toename is kleiner dan in 2008, toen de stijging 3,3 procent bedroeg. In de loop van 2009 zijn onder invloed van de recessie de loonstijgingen in nieuwe cao's steeds lager geworden.

In 2009 namen de contractuele loonkosten per uur eveneens met 2,9 procent toe. In 2008 stegen de loonkosten nog met 3,8 procent. De totale loonkosten per gewerkt jaar stegen in 2009 met 2,1 procent echter minder snel. Dit komt vooral omdat er minder variabele beloningen zoals bonussen, provisies en overwerkvergoedingen werden betaald dan in 2008.

4.1

Werkgelegenheid (1 000 personen)

	2000	2005	2007*	2008*
Werkzame personen totaal	8 115	8 252	8 610	8 734
Werknemers	6 988	7 105	7 429	7 554
Zelfstandigen	1 127	1 147	1 181	1 180
Mannen	4 572	4 491	4 690	4 743
Vrouwen	3 544	3 761	3 921	3 991
Landbouw en visserij	280	266	259	255
Industrie en bouwnijverheid	1 575	1 441	1 457	1 476
Commerciële dienstverlening	3 811	3 831	4 118	4 179
Niet-commerciële dienstverlening	2 450	2 713	2 777	2 824

4.2

Banen van werknemers (x 1 000)

	2000	2005	2007*	2008*
Totaal	7 410	7 497	7 841	7 973
Landbouw en visserij	130	130	132	129
Industrie en bouwnijverheid	1 475	1 326	1 331	1 345
delfstoffenwinning	9	8	8	7
industrie	1 011	900	900	910
energie- en waterleidingbedr.	33	31	31	32
bouwnijverheid	422	387	392	395
Commerciële dienstverlening	3 622	3 585	3 865	3 949
handel	1 245	1 235	1 292	1 323
horeca	269	271	291	298
vervoer en communicatie	469	457	461	467
financiële instellingen	287	276	286	284
zakelijke dienstverlening	1 352	1 346	1 534	1 578
Niet-commerciële dienstverlening	2 183	2 457	2 513	2 550
openbaar bestuur	510	525	514	512
gesubsidieerd onderwijs	404	441	453	463
gezondheids- en welzijnszorg	955	1 159	1 205	1 224
cultuur, overige dienstverlening	315	332	342	351
Mannen	4 237	4 116	4 307	4 365
Vrouwen	3 173	3 381	3 534	3 608
Voltijd	4 151	3 767	3 891	3 929
Deeltijd	3 258	3 730	3 950	4 044
Vast dienstverband	6 726	6 775	.	.
Flexibel dienstverband	684	723	.	.

Zelfstandigen

Aantal 1,18 miljoen

Werknemers

Aantal 7,55 miljoen

 = 1 miljoen

4.3 Banen van werknemers naar geslacht, 2008* (x 1 000)

	Totaal	Mannen	Vrouwen
Totaal	7 973	4 365	3 608
Landbouw en visserij	129	89	40
Industrie en bouwnijverheid	1 345	1 089	255
delfstoffenwinning	7	6	1
industrie	910	701	209
energie- en waterleidingbedr.	32	25	7
bouwnijverheid	395	357	38
Commerciële dienstverlening	3 949	2 288	1 662
handel	1 323	718	605
horeca	298	142	155
vervoer en communicatie	467	344	123
financiële instellingen	284	156	128
zakelijke dienstverlening	1 578	927	651
Niet-commerciële dienstverlening	2 550	899	1 651
openbaar bestuur	512	327	185
gesubsidieerd onderwijs	463	188	275
gezondheids- en welzijnszorg	1 224	213	1 011
cultuur, overige dienstverlening	351	171	181

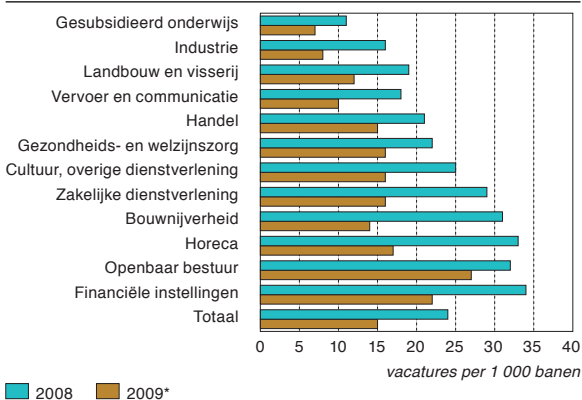
4.4

Vacatures (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Openstaande vacatures				
Totaal	202,8	149,8	239,3	142,1
Landbouw en visserij	3,4	4,0	4,0	2,2
Industrie en bouwnijverheid	47,5	22,7	43,6	17,8
industrie	28,2	12,5	24,0	9,2
bouwnijverheid	18,6	9,7	18,2	7,5
Commerciële dienstverlening	109,7	88,7	133,8	73,2
handel	34,6	25,0	39,6	21,7
horeca	8,5	10,1	13,5	8,1
vervoer en communicatie	12,3	7,6	12,0	5,3
financiële instellingen	7,3	7,1	11,8	8,2
zakelijke dienstverlening	46,8	38,9	56,9	29,9
Niet-commerciële dienstverlening	42,3	34,5	58,0	49,0
openbaar bestuur	9,4	6,7	12,6	15,2
gesubsidieerd onderwijs	5,8	4,8	6,6	4,4
gezondheids- en welzijnszorg	19,1	15,8	28,5	22,5
cultuur, overige dienstverlening	7,9	7,2	10,3	6,9
Bedrijfsgrootte				
1 tot 10 werknemers	49,8	53,6	58,5	33,0
10 tot 100 werknemers	65,5	42,7	73,5	35,4
100 en meer werknemers	87,4	53,6	107,3	73,8
Ontstane en vervulde vacatures				
Ontstane vacatures	1 018	869	1 030	725
Vervulde vacatures	997	832	1 089	794

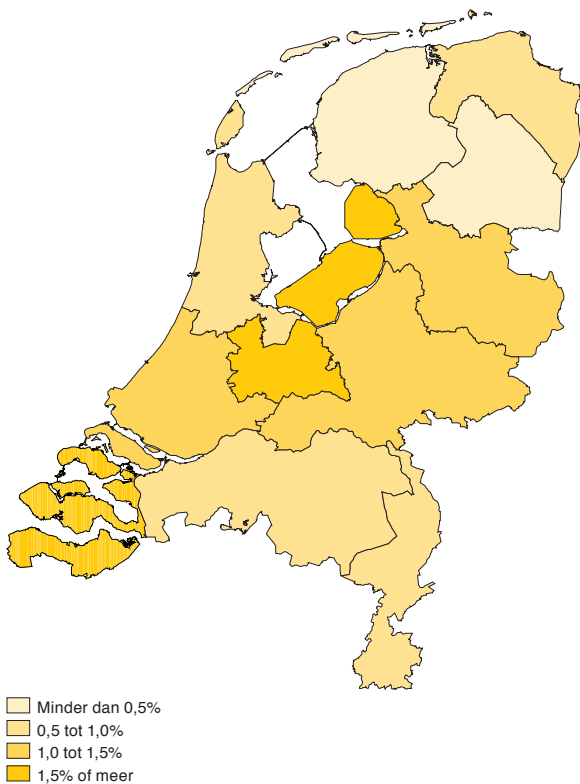
4.5

Vacaturegraad naar bedrijfstak, 31 december

4.6

Banen van werknemers per provincie, december 2008*
(jaarmutatatie)

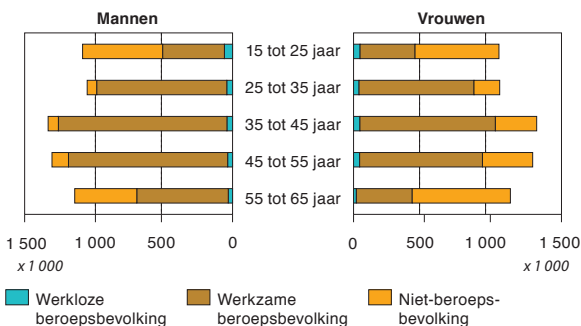
4.7

Beroepsbevolking van 15 tot 65 jaar (*x 1 000*)

	2001	2005	2008	2009
Beroepsbevolking	7 272	7 401	7 714	7 753
mannen	4 311	4 283	4 332	4 310
vrouwen	2 961	3 117	3 382	3 443
15 tot 25 jaar	935	842	894	884
25 tot 35 jaar	2 023	1 827	1 740	1 726
35 tot 45 jaar	2 070	2 155	2 172	2 129
45 tot 55 jaar	1 671	1 784	1 925	1 972
55 tot 65 jaar	573	793	982	1 041
Werkzame beroepsbevolking	7 020	6 918	7 410	7 373
mannen	4 202	4 045	4 191	4 115
vrouwen	2 818	2 873	3 220	3 259
15 tot 25 jaar	867	731	817	785
25 tot 35 jaar	1 967	1 721	1 687	1 650
35 tot 45 jaar	2 005	2 028	2 107	2 047
45 tot 55 jaar	1 622	1 693	1 863	1 898
55 tot 65 jaar	559	745	937	993
Werkloze beroepsbevolking	252	483	304	379
mannen	109	238	141	195
vrouwen	143	245	162	184
15 tot 25 jaar	68	112	78	99
25 tot 35 jaar	57	106	53	76
35 tot 45 jaar	65	126	65	82
45 tot 55 jaar	49	91	62	74
55 tot 65 jaar	13	48	46	49

4.8

Arbeidspositie van de bevolking naar geslacht en leeftijd, 2009

4.9

Bruto-arbeidsparticipatie, 15 tot 65 jaar *(beroepsbevolking in % van de bevolking)*

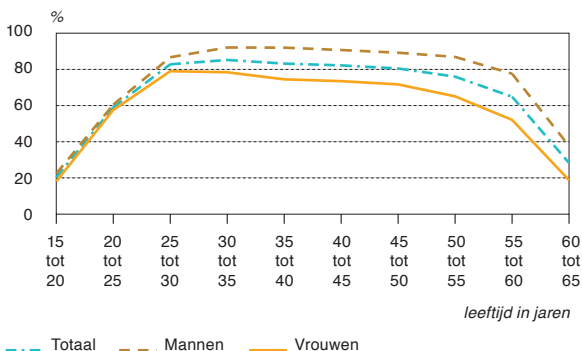
	2001	2005	2008	2009
Totaal	67,3	67,7	70,3	70,7
Mannen	78,8	77,6	78,5	78,2
Vrouwen	55,5	57,5	62,0	63,1
15 tot 25 jaar	49,5	43,5	45,3	44,5
25 tot 35 jaar	84,4	85,5	87,7	87,9
35 tot 45 jaar	80,9	82,7	85,8	86,0
45 tot 55 jaar	72,7	77,2	80,5	81,4
55 tot 65 jaar	34,5	40,7	47,0	49,1
Autochtonen	68,6	68,8	71,5	72,0
Westerse allochtonen	65,5	67,5	69,7	70,4
Niet-westerse allochtonen	57,5	58,9	62,2	61,5
Turken	53,7	56,4	60,0	59,8
Marokkanen	51,3	55,7	57,2	57,3
Surinamers	66,5	67,9	69,6	69,1
Antillianen/Arubanen	62,2	66,7	65,9	64,5
overig niet-westers	56,0	54,8	60,7	59,4

4.10

Netto-arbeidsparticipatie, 15 tot 65 jaar *(werkzame beroepsbevolking in % van de bevolking)*

	2001	2005	2008	2009
Totaal	65,0	63,2	67,5	67,2
Mannen	76,8	73,3	76,0	74,7
Vrouwen	52,8	53,0	59,0	59,7
15 tot 25 jaar	45,9	37,7	41,4	39,5
25 tot 35 jaar	82,0	80,5	85,0	84,0
35 tot 45 jaar	78,4	77,8	83,2	82,7
45 tot 55 jaar	70,6	73,3	77,9	78,4
55 tot 65 jaar	33,7	38,2	44,8	46,8
Autochtonen	66,7	65,2	69,2	69,1
Westerse allochtonen	62,5	62,1	66,2	66,1
Niet-westerse allochtonen	52,7	49,2	56,5	54,7
Turken	49,6	48,0	55,1	53,7
Marokkanen	46,7	45,2	51,4	50,3
Surinamers	61,9	58,6	65,1	62,1
Antillianen/Arubanen	56,5	56,2	59,5	57,3
overig niet-westers	50,5	44,7	54,2	52,6

4.11 Netto-arbeidsparticipatie, 2009

4.12 Werkloosheid (werkloze beroepsbevolking in % van de beroepsbevolking)

	2001	2005	2008	2009
Totaal	3,5	6,5	3,9	4,9
Mannen	2,5	5,6	3,3	4,5
Vrouwen	4,8	7,8	4,8	5,3
15 tot 25 jaar	7,3	13,2	8,7	11,2
25 tot 35 jaar	2,8	5,8	3,1	4,4
35 tot 45 jaar	3,1	5,9	3,0	3,8
45 tot 55 jaar	3,0	5,1	3,2	3,8
55 tot 65 jaar	2,3	6,0	4,6	4,7
Autochtonen	2,9	5,2	3,2	4,0
Westerse allochtonen	4,6	7,9	5,1	6,1
Niet-westerse allochtonen	8,5	16,4	9,0	11,0
Turken	7,7	14,8	8,1	10,2
Marokkanen	8,9	18,8	10,2	12,3
Surinamers	6,9	13,7	6,4	10,1
Antillianen/Arubanen	9,1	15,7	9,7	11,1
overig niet-westers	9,8	18,4	10,8	11,6
Basisonderwijs	6,8	12,7	8,9	9,8
Vmbo	4,5	9,0	5,6	7,0
Havo, vwo, mbo	2,8	6,2	3,6	4,6
Hbo, wo bachelor	2,8	3,9	2,3	3,1
Wo master, doctor	2,8	5,0	3,4	3,3

4.13

Netto-arbeidsparticipatie naar provincie, 2009

4.14

Werkloosheid naar provincie, 2009

4.15

Werkzame beroepsbevolking (x 1 000)

	2001	2005	2008	2009
Totaal	7 020	6 918	7 410	7 373
Autochtonen	5 843	5 710	6 034	6 003
Westerse allochtonen	631	632	673	675
Niet-westerse allochtonen	524	570	675	664
Turken	105	116	138	137
Marokkanen	81	91	107	106
Surinamers	135	139	159	153
Antillianen/Arubanen	45	51	54	53
overig niet-westers	157	173	216	214
Basisonderwijs	453	335	343	346
Vmbo	1 486	1 297	1 372	1 342
Havo, vwo, mbo	3 187	3 053	3 229	3 173
Hbo, wo bachelor	1 179	1 356	1 541	1 585
Wo master, doctor	653	810	877	872
Elementair beroepsniveau	477	497	545	521
Lager beroepsniveau	1 768	1 698	1 717	1 701
Middelbaar beroepsniveau	2 722	2 659	2 800	2 774
Hoger beroepsniveau	1 404	1 471	1 591	1 610
Wetenschappelijk beroepsniveau	542	546	669	670
Werknemers	6 168	5 998	6 428	6 417
vaste arbeidsrelatie	5 669	5 518	5 851	5 880
flexibele arbeidsrelatie	499	480	577	537
Zelfstandigen	852	919	982	956
12 tot 20 uur per week	673	685	721	710
20 tot 35 uur per week	1 711	1 889	2 174	2 255
35 uur en meer	4 637	4 344	4 516	4 409
Regelmatige werktijden	3 108	3 109	3 179	3 177
Onregelmatige werktijden	3 910	3 808	4 228	4 195
avondwerk	3 048	3 071	3 427	3 436
nachtwerk	1 136	1 139	1 184	1 199
zaterdag	3 137	2 971	3 294	3 234
zondag	1 963	2 003	2 233	2 266
Reisafstand naar werk (werkenden met vast werkadres)				
0 tot 7 km	2 558	2 310	2 387	2 306
8 tot 18 km	1 382	1 365	1 373	1 364
18 tot 33 km	899	905	926	929
33 km en meer	696	741	695	730

4.16

Jaarlijkse arbeidsduur van werknemers (jaargemiddelde in uren)

	2006	2007	2008*
Alle werknemers	1 322	1 313	1 322
w.o.			
voltijdwerknemers	1 743	1 725	1 738
Landbouw en visserij	1 189	1 191	1 223
Industrie en bouwnijverheid	1 611	1 600	1 611
delfstoffenwinning	1 723	1 714	1 721
industrie	1 593	1 581	1 590
energie- en waterleiding	1 622	1 625	1 642
bouwnijverheid	1 650	1 639	1 654
Commerciële dienstverlening	1 290	1 282	1 295
handel	1 261	1 249	1 253
horeca	908	896	904
vervoer en communicatie	1 466	1 451	1 464
financiële instellingen	1 505	1 498	1 515
zakelijke dienstverlening	1 299	1 300	1 322
Niet-commerciële dienstverlening	1 228	1 220	1 233
openbaar bestuur	1 525	1 517	1 534
onderwijs	1 259	1 241	1 258
gezondheids- en welzijnszorg	1 099	1 098	1 111
cultuur, overige dienstverlening	1 193	1 184	1 190

4.17

Verdiende uurloon van werknemers (jaargemiddelde in euro)

	2006	2007	2008*
Alle werknemers	18,40	18,91	19,36
w.o.			
voltijdwerknemers	19,61	20,12	20,55
Landbouw en visserij	13,42	13,79	14,20
Industrie en bouwnijverheid	18,68	19,21	19,87
delfstoffenwinning	30,99	31,99	34,50
industrie	18,24	18,79	19,43
energie- en waterleiding	25,12	25,28	25,87
bouwnijverheid	18,97	19,45	20,13
Commerciële dienstverlening	17,71	18,18	18,59
handel	15,44	15,88	16,34
horeca	11,70	11,95	12,11
vervoer en communicatie	17,74	18,28	18,40
financiële instellingen	25,24	26,42	26,57
zakelijke dienstverlening	18,73	19,08	19,70
Niet-commerciële dienstverlening	19,56	20,16	20,52
openbaar bestuur	21,08	21,98	22,42
onderwijs	21,86	22,56	22,64
gezondheids- en welzijnszorg	18,26	18,73	19,18
cultuur, overige dienstverlening	17,62	18,07	18,50
15 tot 20 jaar	5,71	5,79	5,97
20 tot 25 jaar	10,59	10,90	11,29
25 tot 30 jaar	14,50	14,96	15,44
30 tot 35 jaar	17,59	18,11	18,57
35 tot 40 jaar	19,69	20,26	20,80
40 tot 45 jaar	20,79	21,37	21,88
45 tot 50 jaar	21,52	22,07	22,50
50 tot 55 jaar	22,08	22,64	22,97
55 tot 60 jaar	22,52	23,14	23,46
60 tot 65 jaar	22,43	23,10	23,49
65 tot 75 jaar	16,31	17,02	18,11

4.18 Gemiddeld verdiend jaarloon per baan (1 000 euro)

	2006	2007	2008*
Alle werknemers	28,3	29,0	29,9
w.o.			
voltijdwerknemers	40,4	41,4	42,7
Landbouw en visserij	17,9	18,4	19,5
Industrie en bouwnijverheid	35,0	35,9	37,3
delfstoffenwinning	67,3	70,1	75,3
industrie	34,6	35,6	36,8
energie- en waterleidingbedr.	47,4	48,6	50,8
bouwnijverheid	34,4	35,1	36,8
Commerciële dienstverlening	27,0	27,6	28,4
handel	22,7	23,2	23,9
horeca	11,6	11,7	12,0
vervoer en communicatie	31,7	32,5	32,9
financiële instellingen	48,7	51,2	52,1
zakelijke dienstverlening	28,2	28,8	30,1
Niet-commerciële dienstverlening	27,4	28,1	29,2
openbaar bestuur	37,3	38,7	40,6
onderwijs	31,2	32,2	33,1
gezondheids- en welzijnszorg	22,6	23,2	24,2
cultuur, overige dienstverlening	23,9	24,4	25,1

4.19 Cao-lonen van werknemers (jaarmutatatie in %)

	2001	2005	2008	2009*
Bruto-uurloon (incl. bijzondere beloningen)	4,4	0,7	3,3	2,9
Particuliere bedrijven	4,2	0,7	3,3	2,8
Gesubsidieerde sector	5,2	0,9	3,5	3,5
Overheid	4,4	0,4	3,5	2,7
Landbouw en visserij	3,4	0,3	2,9	2,2
Industrie en bouwnijverheid	4,2	1,0	3,6	3,2
delfstoffenwinning	.	.	.	.
industrie	3,9	0,9	3,8	3,0
energie- en waterleidingsbedr.	4,2	0,8	3,2	1,3
bouwnijverheid	4,8	1,3	3,7	3,7
Commerciële dienstverlening	4,3	0,6	3,1	2,6
handel	3,6	0,4	3,3	3,0
horeca	3,7	0,0	2,3	3,5
vervoer en communicatie	3,3	0,5	2,8	2,4
financiële instellingen	5,8	0,9	3,5	2,6
zakelijke dienstverlening	4,8	1,0	3,0	2,2
Niet-commerciële dienstverlening	4,8	0,6	3,6	3,0
openbaar bestuur	4,3	0,4	3,7	2,1
onderwijs	4,6	0,4	3,3	3,3
gezondheids- en welzijnszorg	5,5	0,7	3,4	3,5
cultuur, overige dienstverlening	4,4	0,9	4,2	3,0

4.20

Contractuele loonkosten per uur (jaarmutatatie in %)

	2001	2005	2008	2009*
Totaal	4,3	1,2	3,8	2,9
Particuliere bedrijven	4,2	1,0	3,7	2,8
Gesubsidieerde sector	5,1	1,6	4,3	3,2
Overheid	4,3	1,4	4,1	2,6
Landbouw en visserij	3,8	0,2	4,0	1,7
Industrie en bouwnijverheid	3,8	1,4	3,9	3,1
delfstoffenwinning	.	.	.	.
industrie	3,6	1,4	4,0	2,8
energie- en waterleidingsbedr.	3,8	2,3	3,7	0,3
bouwnijverheid	4,1	1,2	3,8	3,7
Commerciële dienstverlening	4,3	1,0	3,6	2,8
handel	3,3	0,8	4,1	2,6
horeca	3,4	0,4	3,1	3,1
vervoer en communicatie	3,4	1,2	2,9	2,6
financiële instellingen	6,6	0,7	3,0	4,1
zakelijke dienstverlening	4,8	1,2	3,8	2,4
Niet-commerciële dienstverlening	4,7	1,5	4,2	2,9
openbaar bestuur	4,5	1,5	4,3	2,2
onderwijs	4,3	1,4	3,9	3,4
gezondheids- en welzijnszorg	5,2	1,5	4,3	3,1
cultuur, overige dienstverlening	5,0	1,3	4,6	3,1

4.21

Uitkeringen sociale zekerheid; totaaloverzicht, 31 december (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Arbeidsongeschiktheid	957	899	838	834
Wajong	127	147	178	192
WAO	772	700	561	525
WAZ	58	52	39	35
IVA			14	20
WGA			46	63
Werkloosheid (WW)	189	305	171	270
Bijstand	354	355	292	317
IOAW	19	11	6	8
IOAZ	4	2	2	1
AKW	1 842	1 923	1 930	1 908
ANW	168	138	115	106
AOW	2 334	2 554	2 735	2 813

4.22

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, 31 december (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal arbeidsongeschiktheid	957	899	838	834
Wajong	127	147	178	192
WAO	772	700	561	525
WAZ	58	52	39	35
IVA			14	20
WGA			46	63
Mannen	551	494	452	446
Vrouwen	406	405	385	388
15 tot 25 jaar	31	36	50	55
25 tot 35 jaar	103	74	69	72
35 tot 45 jaar	172	154	129	126
45 tot 55 jaar	291	251	217	213
55 tot 65 jaar	359	384	368	363
Volledig arbeidsongeschikt	698	641	629	637
Gedeeltelijk arbeidsongeschikt	259	258	207	196

4.23

WW-uitkeringen, 31 december (x 1 000)

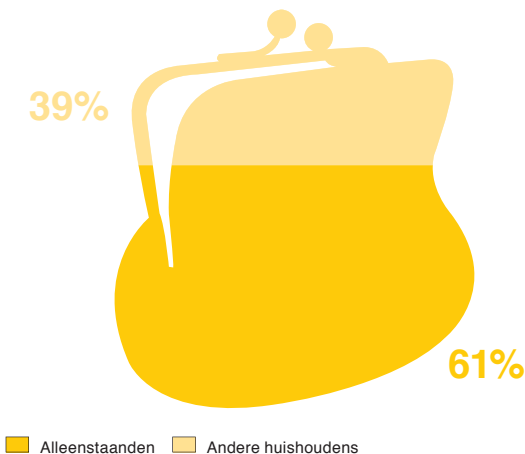
	2000	2005	2008	2009
Totaal	189	305	171	270
Mannen	108	168	91	157
Vrouwen	82	138	80	113
15 tot 25 jaar	8	13	6	13
25 tot 35 jaar	35	50	22	50
35 tot 45 jaar	37	83	39	73
45 tot 55 jaar	39	80	46	73
55 tot 65 jaar	70	80	59	62
Noord-Nederland	28	39	23	33
Oost-Nederland	36	64	36	57
West-Nederland	79	123	67	110
Zuid-Nederland	47	77	43	67

4.24

Bijstandsuitkeringen, 31 december (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal	354	355	292	317
Mannen	149	153	122	138
Vrouwen	205	202	170	178
15 tot 25 jaar	26	27	13	18
25 tot 35 jaar	79	69	43	51
35 tot 45 jaar	92	89	67	71
45 tot 55 jaar	76	76	70	75
55 tot 65 jaar	62	66	64	66
65 jaar en ouder	19	27	34	36
Alleenstaande	194	204	174	193
Alleenstaande ouder	96	89	68	71
(Echt)paar	62	61	49	52
Overig	2	1	1	1
Korter dan 1 jaar	68	69	52	70
1 jaar en langer	286	286	240	246

Bijstand, 2009

4.25

Bijstandsdebiteuren en -fraude (mln euro)

	2003	2008	2009*
Bijstandsdebiteuren (incl. onbekend)			
uitstaand saldo, juni	1 136,8	1 289,8	1 283,4
boete/maatregel	6,8	3,2	2,4
geldlening	375,4	442,8	458,4
terugvordering	596,2	704,7	688,8
verhaal	128,0	120,3	116,5
overige vorderingen	22,1	16,8	15,9

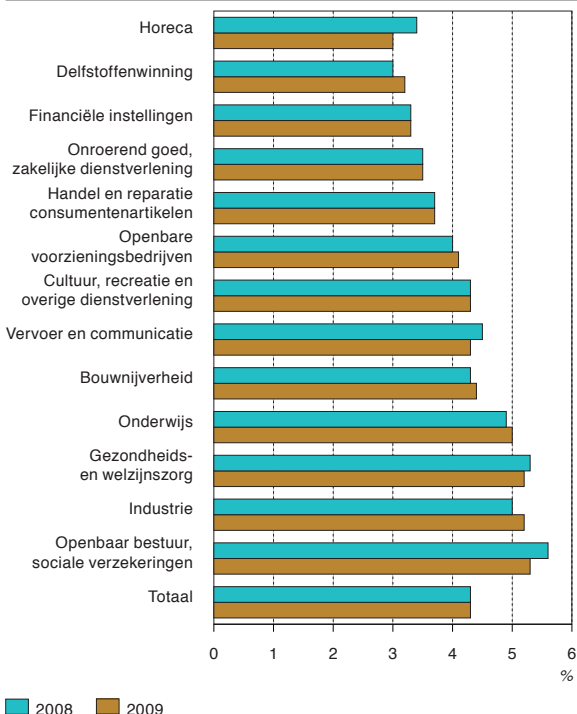
4.26

Uitkeringen, 31 december 2009 (x 1 000)

	Bijstand*	WAO*	WIA	WW
Totaal (incl. buitenland en onbekend)	317	525	83	270
Provincies				
Groningen	15	18	3	11
Friesland	11	17	2	13
Drenthe	8	17	2	10
Overijssel	19	35	5	19
Flevoland	7	13	2	8
Gelderland	29	58	9	30
Utrecht	17	35	6	16
Noord-Holland	59	95	14	39
Zuid-Holland	88	89	15	49
Zeeland	5	10	2	5
Noord-Brabant	35	75	13	44
Limburg	23	46	8	23
w.o.				
Amsterdam	37	28	4	15
Rotterdam	33	16	3	11
's-Gravenhage	20	15	3	8
Utrecht	7	9	2	5

4.27

Ziekteverzuim werknemers naar bedrijfstak

4.28

Gemiddelde opbouwpercentage AOW van personen die in Nederland wonen, 31 december (in % van de maximale AOW-opbouw voor die leeftijd)

	2004	2005	2006	2007
Totaal	93,9	94,1	94,2	94,2
w.v.				
autochtonen	98,6	98,7	98,7	98,7
allochtonen	75,1	75,9	76,5	76,5
Mannen	93,9	94,1	94,2	94,1
w.v.				
autochtonen	98,4	98,4	98,5	98,4
allochtonen	75,4	76,3	76,9	76,9
Vrouwen	94,0	94,1	94,2	94,2
w.v.				
autochtonen	98,9	98,9	99,0	99,0
allochtonen	74,8	75,5	76,0	76,2

4.29

Algemene ouderdomswet, 31 december (x 1 000)

	2005	2008	2009
Totaal	2 554	2 735	2 813
Volledig	2 166	2 270	2 323
Gekort	387	464	490
Nederland	2 330	2 472	2 538
Buitenland	223	263	275
Mannen	1 102	1 206	1 248
Vrouwen	1 451	1 529	1 565
65 tot 75 jaar	1 420	1 517	1 565
75 tot 85 jaar	867	912	931
85 tot 95 jaar	250	287	298
95 jaar en ouder	16	18	20
Gehuwd	1 517	1 664	1 726
Niet-gehuwd	1 036	1 071	1 087
Autochtonen	.	2 190	2 248
Allochtonen	.	315	329

4.30

Algemene nabestaandenwet, 31 december (x 1 000)

	2005	2008	2009
Totaal	138	115	106
Nederland	128	107	99
Buitenland	10	8	8
Mannen	22	18	17
Vrouwen	116	97	89
tot 25 jaar	1	1	1
25 tot 35 jaar	2	1	1
35 tot 45 jaar	12	11	10
45 tot 55 jaar	27	22	21
55 tot 65 jaar	95	79	72
Anw voor 1-7-1996	58	38	33
Anw na 1-7-1996	66	61	58
Wezenuitkering	1	1	1
Halfwezen	12	14	15
Autochtonen	107	88	81
Allochtonen	31	27	25

5

Bedrijven

5. Bedrijven

Opnieuw meer bedrijven

Het aantal bedrijven is in 2008 met bijna 47 duizend toegenomen. Dit is een groei van 5,8 procent, de grootste groei tot nu toe. Hiermee waren er op 1 januari 2009 ruim 844 duizend bedrijven. In de periode 2006–2009 steeg het aantal bedrijven met gemiddeld 5,2 procent per jaar. In de laatste jaren nam vooral het aantal bedrijven in de bouw, de computerbranche en in de zakelijke dienstverlening sterk toe. De daling bij de landbouw, bosbouw en visserij zette in de afgelopen jaren door. Ook in de papierindustrie en bij de kleine pensioenfondsen nam het aantal bedrijven af.

Internet centraal in ICT-gebruik bedrijven

In 2008 had 86 procent van de bedrijven breedband en 84 procent een website. Een kwart van de bedrijven verkocht dat jaar online goederen en/of diensten. Dit is nog altijd minder dan het aandeel bedrijven dat elektronisch inkocht (41 procent). Na breedbandinternet was automatische gegevensuitwisseling in 2008 de belangrijkste vorm van externe datacommunicatie door bedrijven (77 procent). Daarnaast gebruikte één op de vijf bedrijven open source besturingssoftware. Vooral grote bedrijven en bedrijven in de informatie- en communicatiesector passen deze werkwijze toe.

Meer R&D-personeel in bedrijven

In de periode 2000–2008 is de bijdrage van het bedrijfsleven aan de inzet van R&D-personeel licht gegroeid. Nederland heeft hiermee in 2008 nagenoeg het niveau van de EU-15 bereikt, terwijl in omliggende landen als België, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk het belang van het bedrijfsleven als werkgever voor onderzoeksmedewerkers wel is teruggelopen.

In Nederland was in de periode 2006–2008 bijna een kwart van de bedrijven innovatief. Binnen de industrie werkte het grootste aandeel innovatieve bedrijven samen: 44 procent. Leveranciers waren in die periode de belangrijkste samenwerkingspartner van innovatoren.

5.1

Bedrijven naar economische activiteit, 1 januari (SBI 2008)

	2006	2007	2008	2009
Totaal	725 680	761 320	797 840	844 450
Landbouw	89 640	87 500	85 510	85 015
Bosbouw	425	415	445	465
Visserij	755	720	715	730
Winning van aardolie en aardgas	35	50	45	45
Delfstoffenwinning (geen olie en gas)	195	170	170	170
Dienstverlening delfstoffenwinning	95	110	105	105
Voedingsmiddelenindustrie	4 105	4 075	4 105	4 225
Drankenindustrie	150	150	155	160
Tabaksindustrie	15	20	20	20
Textielindustrie	1 230	1 275	1 340	1 420
Kledingindustrie	1 310	1 345	1 340	1 385
Leer- en schoenenindustrie	310	310	300	310
Houtindustrie	1 830	1 880	1 910	1 960
Papierindustrie	425	420	405	400
Grafische industrie	3 885	3 860	3 850	3 915
Aardolie-industrie	30	30	35	35
Chemische industrie	730	745	755	765
Farmaceutische industrie	155	150	160	175
Rubber- en kunststofproductindustrie	1 215	1 250	1 265	1 295
Bouwmaterialenindustrie	1 680	1 730	1 700	1 725
Basismetalaalindustrie	305	305	320	330
Metaalproductenindustrie	7 235	7 510	7 940	8 555
Elektrotechnische industrie	1 145	1 145	1 190	1 250
Elektrische apparatenindustrie	905	930	990	1 055
Machine-industrie	2 470	2 555	2 645	2 850
Auto- en aanhangwagenindustrie	700	705	715	745
Overige transportmiddelenindustrie	1 005	1 050	1 100	1 180
Meubelindustrie	4 065	4 360	4 625	5 015
Overige industrie	3 220	3 330	3 390	3 485
Reparatie en installatie van machines	3 075	3 230	3 280	3 415
Energiebedrijven	485	525	560	685
Waterleidingbedrijven	25	30	20	25
Afvalwaterinzameling en -behandeling	110	115	110	130
Afvalbehandeling en recycling	795	825	835	855
Sanering en overig afvalbeheer	240	245	255	260
Algemene bouw en projectontwikkeling	28 780	32 490	36 980	41 740
Grond-, water- en wegenbouw	4 105	4 455	4 940	5 410
Gespecialiseerde bouw	47 800	51 865	58 015	65 045
Autohandel en -reparatie	21 180	22 045	23 525	24 000

5.1

Bedrijven naar economische activiteit, 1 januari (SBI 2008) (vervolg)

	2006	2007	2008	2009
Groothandel en handelsbemiddeling	57 005	59 110	60 030	62 305
Detailhandel (niet in auto's)	73 040	75 455	76 275	77 875
Vervoer over land	12 805	12 990	13 280	13 435
Vervoer over water	4 190	4 330	4 320	4 435
Vervoer door de lucht	235	240	250	260
Opslag, dienstverlening voor vervoer	4 005	4 200	4 345	4 480
Post en koeriers	2 445	2 725	3 105	3 530
Logiesverstrekking	5 060	5 220	5 460	6 115
Restaurants en cafés	29 790	30 215	30 630	32 430
Uitgeverijen	2 545	2 620	2 705	2 810
Film- en tv-productie; geluidsopnamen	1 780	1 785	1 885	1 925
Radio- en televisieomroepen	130	125	125	130
Telecommunicatie	1 150	1 175	1 170	1 120
IT-dienstverlening	16 110	18 400	20 505	23 175
Diensten op het gebied van informatie	1 860	2 105	2 360	2 600
Bankwezen	3 660	3 960	4 530	4 645
Verzekeraars en pensioenfondsen	585	705	660	470
Overige financiële dienstverlening	11 415	12 045	11 840	12 755
Verhuur en handel van onroerend goed	18 110	19 250	19 215	19 655
Juridische diensten en administratie	22 635	24 205	25 885	26 950
Holdings en managementadvies-bureaus	32 180	36 360	41 505	46 310
Architecten-, ingenieursbureaus e.d.	18 255	19 670	21 025	22 785
Speur- en ontwikkelingswerk	1 960	2 090	2 260	2 515
Reclamewezen en marktonderzoek	17 055	18 450	19 665	21 225
Design, fotografie, vertaalbureaus	14 840	16 140	17 540	19 540
Veterinaire dienstverlening	1 595	1 615	1 645	1 685
Verhuur van roerende goederen	4 775	5 065	5 080	5 115
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	6 575	7 280	8 345	9 540
Reis- en reserveringsbureaus, reis-, organisaties, toeristische info	2 360	2 490	2 535	2 615
Beveiligings- en opsporingsdiensten	1 180	1 325	1 455	1 665
Schoonmaakbedrijven, hoveniers e.d.	11 645	12 270	13 010	14 120
Overige zakelijke dienstverlening	2 920	3 095	3 175	3 410
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	780	805	765	775
Onderwijs	18 005	18 080	19 205	20 705
Gezondheidszorg	31 345	32 495	33 770	36 220
Verpleging en zorg met overnachting	1 110	1 150	1 140	1 210
Welzijnszorg zonder overnachting	7 655	8 295	8 690	9 175
Kunst	2 545	2 675	2 875	2 995
Bibliotheken, musea en natuurbehoud	930	955	945	950
Loterijen en kansspelen	365	340	345	350
Sport en recreatie	6 990	7 270	7 565	7 210
Ideële, belangen-, hobbyverenigingen	3 730	3 870	3 865	3 755

5.1

Bedrijven naar economische activiteit, 1 januari (SBI 2008) (slot)

	2006	2007	2008	2009
Reparatie van consumentenartikelen	4 810	5 035	5 175	5 365
Overige persoonlijke dienstverlening	27 640	29 725	31 940	33 765

5.2

Balans, omzet en nettowinst van grote niet-financiële ondernemingen, 2008 (mld euro)

	Land- bouw en nijver- heid	Handel, en horeca	Vervoer, en commu- nicatie- techno- logie	Overige dienst- verlening
Balans				
Activa	577,1	232,8	134,0	133,1
vaste activa				
(im)materieel	136,7	54,6	69,6	35,4
financieel	214,8	52,1	30,6	32,8
vlottende activa				
voorraden	36,7	37,5	1,5	3,7
vorderingen	139,9	65,4	23,9	40,6
liquide middelen	49,1	23,2	8,4	20,7
Passiva	577,1	232,8	134,0	133,1
eigen vermogen	280,5	82,1	39,6	51,1
vreemd vermogen				
op lange termijn	148,4	60,3	63,6	42,0
op korte termijn	148,3	90,4	30,9	40,0
Omzet	438,7	388,0	85,4	117,4
Nettoresultaat	50,1	13,1	1,5	2,4

Aandeel bedrijven met internet, 1998 en 2008

49%

1998

96%

2008

5.3

Balans, winst- en verliesrekening en winstverdeling van niet-financiële ondernemingen

	2000	2005	2007	2008*
Balans				
(% van het balanstotaal)				
Activa				
vaste activa				
(im)materieel	26,9	25,9	27,5	27,5
financieel	30,7	31,0	30,9	33,2
vlootende activa				
voorraden	7,6	7,4	7,4	7,1
vorderingen	27,3	27,6	24,7	24,3
liquide middelen	7,5	8,1	9,4	7,8
Passiva				
eigen vermogen	37,4	40,1	42,1	41,3
vreemd vermogen				
op lange termijn	30,5	29,8	29,3	30,9
op korte termijn	32,2	30,1	28,6	27,8
Winst- en verliesrekening				
(% van de omzet)				
Omzet	100	100	100	100
Kosten (–)	75,3	74,3	75,0	75,9
Toegevoegde waarde	24,7	25,7	25,0	24,1
Afschrijvingen (–)	3,6	3,3	3,0	3,1
Lonen (–)	15,3	15,3	14,9	14,9
Bedrijfsresultaat	5,8	7,0	7,0	6,1
Resultaat deelnemingen	2,3	4,8	6,7	4,8
Resultaat rentebaten en -lasten (–)	–0,7	–0,7	–1,0	–1,2
Overige resultaten	2,5	0,2	0,1	–0,2
Resultaat voor belastingen	10,0	11,3	12,8	9,6
Belastingen (–)	1,6	2,0	.	.
Aandeel van derden (–)	0,6	0,1	.	.
Nettoresultaat	7,8	9,2	.	.
Winstverdeling				
(in % van het nettoresultaat)				
Winstuitkeringen	32,2	37,4	.	.
Winstinhouningen	67,8	62,6	.	.

5.4

Investeringsverwachtingen van ondernemers (jaarmutatatie in %)

	2000 (na- jaars- enquête 2000)	2005 (na- jaars- enquête 2005)	2009 (na- jaars- enquête 2009)	2010 (na- jaars- enquête 2009)
Industrie	13	13	-10	-1
voedings- en genotmiddelenindustrie	12	-2	-4	12
aardolie- en steenkoolverwerkende industrie	86	55	-23	x
chemische industrie	15	20	-7	-16
metaal- en elektrotechnische industrie	21	16	-5	-22
overige industrie	0	11	-18	x

5.5

Bedrijven (excl. landbouw, overheid) met 10 en meer werkzame personen; met breedbandinternet, website, online in- en verkoop, 2008 (%)

	Breed- band	Website	Online inkoop	Online verkoop
Totaal	86	84	41	25
Bedrijfstak (SBI 2008)				
Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening	84	89	25	22
Vervoer en opslag	81	79	32	34
Bouwnijverheid	83	78	32	10
Energiebedrijven; winning en distributie van water; afvalverwerking	92	87	35	25
Gezondheids- en welzijnszorg	86	87	37	10
Industrie	88	86	40	29
Financiële instellingen	93	85	41	28
Verhuur van en handel in onroerend goed	86	83	41	15
Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening	93	91	44	18
Logies-, maaltijd- en drankverstrekking	72	78	47	29
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's	88	82	48	36
Informatie en communicatie	97	94	60	31
Bedrijfsgrootte				
10 tot 20 werkzame personen	82	80	36	23
20 tot 50 werkzame personen	88	85	44	27
50 tot 100 werkzame personen	94	92	44	30
100 tot 250 werkzame personen	97	93	50	32
250 tot 500 werkzame personen	97	96	56	33
500 en meer werkzame personen	99	98	66	36

5.6

Bedrijven met 10 en meer werkzame personen; met automatische gegevensuitwisseling (ADE), ketenintegratie, open source software, Radio Frequency Identification (RFID), 2008 (%)

	ADE	Keten- integra- tie	Open source software	RFID
Totaal	77	13	21	9
Bedrijfstak (SBI 2008)				
Bouwnijverheid	80	8	11	4
Logies-, maaltijd- en drankverstrekking	62	7	13	5
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's	78	21	18	10
Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening	74	7	19	5
Industrie	79	15	21	12
Vervoer en opslag	81	13	21	15
Verhuur van en handel in onroerend goed	74	6	23	9
Gezondheids- en welzijnszorg	76	5	25	8
Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening	80	8	30	9
Financiële instellingen	80	9	30	12
Energiebedrijven; winning en distributie van water; afvalverwerking	80	11	31	19
Informatie en communicatie	82	15	53	16
Bedrijfsgrootte				
10 tot 20 werkzame personen	74	10	17	5
20 tot 50 werkzame personen	79	12	21	9
50 tot 100 werkzame personen	82	14	27	15
100 tot 250 werkzame personen	87	24	34	23
250 tot 500 werkzame personen	90	34	40	31
500 en meer werkzame personen	92	41	48	35

5.7

Elektronische verkoop bij bedrijven, naar bedrijfstak en met 10 en meer werkzame personen, 2008

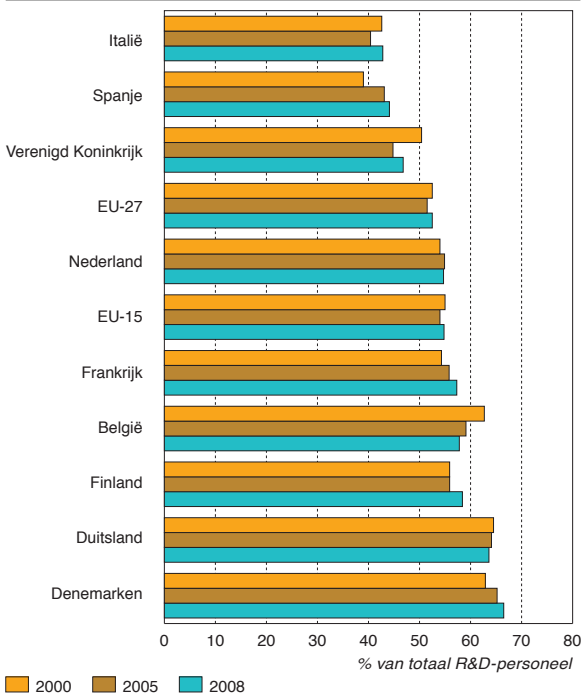
5.8

Research en development, 2008*

	Uitgaven	Personeel
	<i>mln euro</i>	<i>arbeidsjaren</i>
Landbouw, winning, energie, bouw, afvalverwerking	198	1 896
landbouw, bosbouw en visserij	64	814
delfstoffenwinning	x	x
openbare voorzieningsbedrijven	x	x
afvalinzameling en verwerking	13	111
bouwnijverheid	23	444
Industrie	3 772	31 864
voedings- en genotmiddelenindustrie	250	2 246
textiel, kleding en lederindustrie	14	209
hout- en papierindustrie, drukkerijen, reproductie	29	306
aardolie-industrie	15	60
chemische industrie	836	5 889
farmaceutische industrie	447	2 757
rubber- en kunststofindustrie	40	602
overige niet-metaalhoudende minerale producten-industrie	20	275
basismetaal	x	625
metaalproductenindustrie	76	1 010
vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur	429	3 996
elektrische apparatenindustrie	575	4 352
machine- en apparatenindustrie	632	5 726
autoindustrie	76	904
overige transportmiddelenindustrie	35	980
meubelindustrie	13	223
overige industrie	2	31
medische instrumentenindustrie	200	1 463
reparatie en installatie	x	211
Diensten	1 310	14 490
groot- en detailhandel; reparatie van auto's	191	3 061
vervoer en opslag	20	143
informatie en communicatie	314	4 616
financiële instellingen	255	573
verhuur en handel in onroerend goed	19	245
advies, onderzoek en specialistische zakelijke dienstverlening	193	2 860
speur- en ontwikkelingswerk	309	2 652
verhuur en overige zakelijke dienstverlening	9	339
Totaal bedrijven	5 281	48 250
Wetenschappelijk onderwijs	3 904	33 036
Researchinstellingen	1 256	12 097
onderzoeksinstituten	1 064	9 832
rijksdiensten	60	889
instellingen voor zorg en welzijn	111	1 147
overige instellingen	20	229

5.9

R&D-personeel bedrijven

Bron: OESO, Main Science and Technology Indicators

5.10

Bedrijven met 10 en meer werkzame personen; samenwerkende innovatoren, 2006–2008

	Totaal	Industrie	Diensten	Overige dienst-verlening
Bedrijven	58 145	9 708	38 110	10 327
Innovatoren	14 216	4 120	8 420	1 677
w.v. aandeel samenwerkend (%)	38	44	34	42
Samenwerkende innovatoren die werken samen met... (%)				
ander bedrijf binnen het eigen concern	66	70	65	56
een leverancier	78	83	73	81
afnemer	56	65	51	50
concurrent	34	25	34	55
consultant	38	43	32	53
universiteit	32	38	26	38
overheidsinstelling	25	27	21	38

5.11

Investerings in materiële vaste activa naar sector (mln euro)

	2000	2005	2007**	2008*
Delfstoffenwinning	779	1 053	1 100	.
Industrie	8 094	6 697	7 916	7 965
voedings- en genotmiddelenind.	1 488	1 626	1 642	1 488
aardolie- en steenkoolverwerkende industrie	216	434	583	849
chemische industrie	1 477	1 278	1 244	1 529
metaal- en elektrotechnische industrie	2 998	1 673	2 644	2 384
overige industrie	2 338	1 689	1 804	1 715
Bouwnijverheid	1 634	1 403	2 001	.
Handel en reparatie	.	5 390	6 280	.
detailhandel (incl. reparatie)	.	2 047	2 305	.
groothandel en handelsbemiddeling	2 752	2 489	2 999	.
handel, reparatie auto's, motorfietsen	1 077	854	976	.
Horeca	752	665	854	.
Vervoer, opslag en communicatie	9 432	6 423	7 890	.

Aantal vestigingen bedrijven in bouwnijverheid, 2006 en 2009

2006

2009

 = 10 000 vestigingen

6

Bevolking

6. Bevolking

Bevolkingsgroei weer toegenomen

In 2009 kreeg Nederland er 92 duizend inwoners bij. Deze bevolkingsgroei was ruim drie keer zo sterk als in 2006, toen een historisch dieptepunt werd bereikt. De groei nam vooral toe doordat zich meer mensen in Nederland vestigden en er minder mensen vertrokken. Nederland telde op 1 januari 2010 bijna 16,6 miljoen inwoners.

In 2009 bereikte de immigratie met ruim 147 duizend mensen een recordhoogte. Een dergelijk aantal is niet eerder door het CBS geregistreerd. De emigratie daalde in 2009 juist van 118 duizend naar 111 duizend personen, en droeg zo verder bij aan de bevolkingsgroei. Het aantal geboorten en sterfgevallen is ongeveer gelijk gebleven. In 2009 werden bijna 185 duizend kinderen geboren, net als in 2008. Er overleden 134 duizend personen, zo'n duizend minder dan een jaar eerder.

Nog een miljoen erbij

In de komende dertig jaar zal Nederland er naar verwachting nog bijna een miljoen inwoners bij krijgen. In 2038 wordt een maximum van 17,5 miljoen bereikt, waarna de bevolkingsomvang langzaam zal gaan afnemen.

De leeftijdsopbouw van de Nederlandse bevolking gaat de komende jaren drastisch veranderen. Het grote aantal geboorten tussen 1946 en 1970 leidt tot een sterke groei van het aantal ouderen. Het aantal 65-plussers zal bijna verdubbelen, van 2,5 miljoen in 2009 naar 4,5 miljoen eind jaren dertig. Tegelijkertijd daalt het aantal 0–19-jarigen licht, van 3,9 naar 3,8 miljoen.

De forse afname van het aantal geboorten na 1970 zorgt voor een daling van het aantal mensen van middelbare leeftijd. Het aantal personen tussen 20 en 65 jaar neemt met bijna een miljoen af: van 10,1 miljoen in 2009 naar 9,2 miljoen eind jaren dertig. Dit betekent dat het arbeidspotentieel de komende decennia zal afnemen.

6.1

Kerncijfers bevolking, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2009	2010*
Totaal	15 864	16 306	16 486	16 578
Mannen	7 846	8 066	8 156	8 205
Vrouwen	8 018	8 240	8 329	8 372
Ongehuwd	7 049	7 450	7 680	.
Gehuwd	7 071	7 003	6 883	.
Verweduwd	882	877	867	.
Gescheiden	862	976	1 056	.
Jonger dan 20 jaar	3 873	3 988	3 934	3 928
20 tot 40 jaar	4 762	4 468	4 234	4 195
40 tot 65 jaar	5 077	5 561	5 847	5 916
65 tot 80 jaar	1 652	1 715	1 841	1 890
80 jaar en ouder	500	574	631	648

6.2

Bevolking naar leeftijd en demografische druk, 1 januari (%)

	2000	2005	2009	2010*
Leeftijd				
jonger dan 20 jaar	24,4	24,5	23,9	23,7
20 tot 40 jaar	30,0	27,4	25,7	25,3
40 tot 65 jaar	32,0	34,1	35,5	35,7
65 tot 80 jaar	10,4	10,5	11,2	11,4
80 jaar en ouder	3,2	3,5	3,8	3,9
Demografische druk (totaal)	61,2	62,6	63,5	61,0
groene druk	39,4	39,8	39,0	38,8
grijze druk	21,9	22,8	24,5	25,1
Inwoners per km² land (abs.)	468	483	489	491

6.3

Bevolkingsomvang en bevolkingsgroei (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Bevolking op 1 januari	15 864	16 306	16 405	16 486
geboorte	207	188	185	185
sterfte	141	136	135	134
immigratie	133	92	144	147
emigratie	79	120	118	111
saldo overige correcties	3	5	5	5
Totale groei	123	29	80	92
Bevolking op 31 december	15 987	16 334	16 486	16 578
Bevolkingsgroei (per 1 000 inwoners)	7,8	1,8	4,9	5,6

6.4

Bevolking naar geslacht en leeftijd, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2009	2010*
Mannen	7 846	8 066	8 156	8 205
0 tot 5 jaar	504	517	477	473
5 tot 10 jaar	512	506	517	513
10 tot 15 jaar	490	517	502	504
15 tot 20 jaar	475	500	516	519
20 tot 25 jaar	483	490	504	512
25 tot 30 jaar	595	498	498	504
30 tot 35 jaar	672	599	505	501
35 tot 40 jaar	670	667	621	592
40 tot 45 jaar	614	663	656	656
45 tot 50 jaar	575	606	641	650
50 tot 55 jaar	583	562	582	591
55 tot 60 jaar	436	563	544	544
60 tot 65 jaar	358	413	522	537
65 tot 70 jaar	305	329	368	383
70 tot 75 jaar	242	264	283	292
75 tot 80 jaar	181	190	211	215
80 tot 85 jaar	93	119	129	133
85 tot 90 jaar	44	46	62	65
90 tot 95 jaar	12	14	16	17
95 jaar en ouder	2	2	3	3
Vrouwen	8 018	8 240	8 329	8 372
0 tot 5 jaar	480	494	455	451
5 tot 10 jaar	489	482	494	490
10 tot 15 jaar	470	493	479	481
15 tot 20 jaar	453	479	494	496
20 tot 25 jaar	473	479	493	501
25 tot 30 jaar	581	495	494	497
30 tot 35 jaar	643	593	504	499
35 tot 40 jaar	645	647	616	590
40 tot 45 jaar	600	645	640	641
45 tot 50 jaar	559	596	631	638
50 tot 55 jaar	563	551	576	586
55 tot 60 jaar	424	551	537	539
60 tot 65 jaar	365	411	518	533
65 tot 70 jaar	339	349	380	393
70 tot 75 jaar	308	314	320	327
75 tot 80 jaar	277	270	279	280
80 tot 85 jaar	182	216	217	218
85 tot 90 jaar	113	114	139	144
90 tot 95 jaar	44	49	52	53
95 jaar en ouder	10	12	14	15

6.5

Bevolking naar herkomstsgroepering, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2009	2010*
Totaal	15 864	16 306	16 486	16 578
Autochtonen	13 089	13 183	13 198	13 215
Allochtonen	2 775	3 123	3 288	3 362
1e generatie	1 431	1 607	1 662	1 703
westers	545	582	627	646
w.o.				
EU-landen	267	311	371	383
Indonesië	141	131	121	119
niet-westers	886	1 024	1 034	1 057
w.o.				
Marokko	153	168	167	168
Ned. Antillen en Aruba	69	82	80	81
Suriname	183	188	185	185
Turkije	178	196	195	197
2e generatie	1 344	1 516	1 626	1 659
westers	822	841	851	856
w.o.				
EU-landen	473	501	506	504
Indonesië	264	265	263	263
niet-westers	523	675	775	802
w.o.				
Marokko	110	147	175	182
Ned. Antillen en Aruba	38	48	55	57
Suriname	119	141	154	157
Turkije	131	163	183	188

6.6

Particuliere huishoudens naar grootte, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	6 801	7 091	7 242	7 313
1 persoon	2 272	2 449	2 571	2 619
2 personen	2 242	2 318	2 372	2 396
3 personen	897	906	900	901
4 personen	944	973	971	971
5 personen en meer	446	445	428	424
Gem. huishoudensgrootte (abs.)	2,30	2,27	2,24	2,23

6.7

Bevolking naar herkomstsgroepering, 1 januari (%)

	2000	2005	2009	2010*
Autochtonen	82,5	80,8	80,1	79,7
Allochtonen	17,5	19,2	19,9	20,3
westers	8,6	8,7	9,0	9,1
niet-westers	8,9	10,4	11,0	11,2

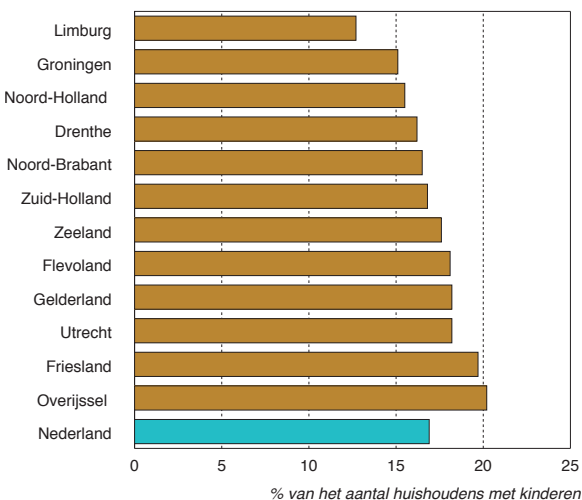
6.8

Huishoudens naar type, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	6 801	7 091	7 242	7 313
Eenpersoonshuishouden	2 272	2 449	2 571	2 619
Meerpersoonshuishouden	4 529	4 642	4 671	4 693
samenwonend paar zonder kind(eren)	2 016	2 062	2 098	2 115
niet-gehuwd	495	499	501	505
gehuwd	1 521	1 564	1 596	1 609
samenwonend paar met kind(eren)	2 082	2 087	2 057	2 051
niet-gehuwd	163	249	299	315
gehuwd	1 920	1 839	1 759	1 737
eenouderhuishouden	384	444	466	475
overig	46	48	51	52

6.9

Huishoudens met drie of meer kinderen, 1 januari 2009

6.10 Bevolking naar positie in het huishouden, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
In particulier huishouden	15 640	16 092	16 199	16 279
thuiswonend kind	4 541	4 635	4 585	4 580
alleenstaand	2 272	2 449	2 571	2 619
samenwonend	8 196	8 299	8 309	8 331
zonder kind(eren)				
niet-gehuwd	989	997	1 003	1 010
gehuwd	3 042	3 128	3 193	3 219
met kind(eren)				
niet-gehuwd	326	497	597	629
gehuwd	3 839	3 677	3 517	3 473
eenouder	384	444	466	475
overig	246	266	267	274
In institutioneel huishouden	224	213	207	207

6.11 Bevolking in institutionele huishoudens, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	224	213	207	207
Psychiatrisch ziekenhuis	12	11	12	12
Inrichting verstandelijk gehandicapten	27	23	21	21
Verzorgings- en verpleeghuis	137	127	120	119
Overig soort instelling	48	53	54	55

6.12 Bevolking in institutionele huishoudens naar burgerlijke staat, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Mannen	80,5	81,0	80,9	81,8
ongehuwd	50,6	50,9	51,2	51,9
gehuwd	11,4	11,1	10,6	10,8
verweduwd	13,2	12,6	12,1	11,8
gescheiden	5,2	6,3	7,0	7,3
Vrouwen	143,5	132,2	126,0	125,2
ongehuwd	48,2	43,3	40,9	40,5
gehuwd	11,0	10,6	9,9	10,2
verweduwd	76,9	70,3	66,4	65,7
gescheiden	7,4	8,0	8,7	8,9

6.13

Geboorte; kerncijfers levendgeborenen (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal	207	188	185	185
Geslacht				
jongens	106	96	95	95
meisjes	101	92	90	90
Rangnummer uit de moeder				
1e kind	96	85	83	85
2e kind	74	70	68	67
3e kind	26	24	24	24
4e en volgende kind	11	9	9	9
Legitimiteit				
echtelijk	155	122	108	105
niet-echtelijk	52	66	76	80
Levendgeborenen per 1 000 inwoners (abs.)	13,0	11,5	11,2	11,1
Levendgeborenen per 1 000 vrouwen van 15 tot 50 jaar (abs.)	52,4	48,0	47,8	47,9
Totaal vruchtbaarheidscijfer (abs.)	1,7	1,7	1,8	1,8

6.14

Allochtone levendgeborenen naar geboorteland van de ouder(s) (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	44,7	44,6	43,5	44,2
Westers	12,1	12,1	12,2	12,9
w.o.				
België	1,2	1,2	1,1	1,2
Duitsland	2,3	2,1	2,0	2,1
Indonesië	1,1	0,9	0,9	0,8
voormalig Joegoslavië	1,1	1,1	1,0	1,1
Verenigd Koninkrijk	1,0	1,1	1,0	1,0
Niet-westers	32,6	32,5	31,3	31,3
w.o.				
Marokko	7,5	8,3	7,7	7,7
Ned. Antillen en Aruba	2,1	2,1	2,2	2,3
Somalië	1,1	0,6	0,5	0,6
Suriname	4,8	3,9	3,6	3,5
Turkije	7,0	6,4	5,8	5,6

6.15 Levendgeborenen naar leeftijd van de moeder (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	206,6	187,9	181,3	184,6
15 tot 20 jaar	2,5	2,0	1,9	1,9
20 tot 25 jaar	17,5	16,7	16,4	16,3
25 tot 30 jaar	57,4	48,9	48,9	50,7
30 tot 35 jaar	87,1	73,8	67,8	69,1
35 tot 40 jaar	36,8	40,0	39,7	39,5
40 tot 45 jaar	5,2	6,3	6,5	6,8
45 jaar en ouder	0,2	0,2	0,3	0,3

6.16 Gemiddelde leeftijd moeder bij geboorte van het kind

	2000	2005	2007	2008
Totaal	30,7	31,1	31,1	31,1
1e kind	29,1	29,4	29,4	29,4
2e kind	31,4	31,8	31,8	31,8
3e kind	32,9	33,3	33,3	33,3
4e en volgende kind	34,7	35,1	35,1	35,1

6.17 Doodgeborenen naar zwangerschapsduur

	2000	2005	2007	2008
Absoluut				
24 weken en meer	1 253	983	781	774
28 weken en meer	1 000	760	608	608
Per 1 000 geboren				
24 weken en meer	6,0	5,2	4,3	4,2
28 weken en meer	4,8	4,0	3,3	3,3

6.18 Geboorten, enkel- en meervoudig (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	203,9	185,2	178,9	182,0
Enkelvoudige geboorten	200,2	181,7	175,8	178,8
Meervoudige geboorten	3,7	3,5	3,1	3,2
tweeling	3,6	3,4	3,0	3,2
twee jongens	1,2	1,2	1,0	1,0
een jongen en een meisje	1,3	1,2	1,1	1,1
twee meisjes	1,1	1,1	1,0	1,1
drie- en meervoudig	0,1	0,0	0,0	0,0

6.19 Sterfte; kerncijfers

	2000	2005	2008	2009*
Overledenen (x 1 000)	140,5	136,4	135,1	134,2
mannen	68,8	66,4	64,9	65,2
vrouwen	71,8	70,0	70,2	68,9
Zuigelingensterfte (x 1 000)	1,1	0,9	0,7	0,7
Perinatale sterfte (x 1 000)	1,6	1,3	1,0	.
 Overledenen per 1 000 inwoners	 8,8	 8,4	 8,2	 8,1
Gestandaardiseerde sterfte per 1 000 inwoners	8,0	7,2	6,6	.
mannen	7,9	6,9	6,2	.
vrouwen	8,0	7,3	6,9	.
Zuigelingensterfte per 1 000 levendgeborenen	5,1	4,9	3,8	3,8
Perinatale sterfte per 1 000 geboren	7,8	6,9	5,4	.
 Levensverwachting bij de geboorte (jaren)				
mannen	75,5	77,2	78,3	78,6
vrouwen	80,6	81,6	82,3	82,5
 Gem. leeftijd bij overlijden				
mannen	71,9	73,0	73,6	.
vrouwen	78,2	78,7	79,3	.

6.20 Overledenen naar geslacht en leeftijd (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Mannen	68,8	66,4	64,9	65,2
0 tot 20 jaar	1,1	0,9	0,7	0,7
20 tot 40 jaar	1,8	1,4	1,3	1,2
40 tot 60 jaar	8,8	8,1	7,5	7,3
60 tot 80 jaar	32,7	30,0	28,8	29,1
80 jaar en ouder	24,3	26,0	26,6	21,2
 Vrouwen	 71,8	 70,0	 70,2	 68,9
0 tot 20 jaar	0,8	0,7	0,5	0,5
20 tot 40 jaar	1,1	0,9	0,7	0,7
40 tot 60 jaar	5,9	6,1	5,6	5,5
60 tot 80 jaar	22,1	20,2	19,8	19,2
80 jaar en ouder	41,9	42,2	43,5	42,9

Tweelinggeboorten per 1 000 geboorten, 1950 en 2008

1950

Aantal 12,4

2008

Aantal 17,5

= één tweelinggeboorte per 1 000 geboorten

6.21 Huwelijkssluiting en partnerschapsregistratie; kerncijfers

	2000	2005	2008	2009*
Huwelijkssluitingen (x 1 000)	88,1	72,3	75,4	72,9
twee mannen		0,6	0,7	0,6
een man en een vrouw	88,1	71,1	74,0	71,6
twee vrouwen		0,6	0,8	0,8
Partnerschapsregistraties (x 1 000)	2,9	11,3	10,8	9,5
twee mannen	0,8	0,3	0,3	0,2
een man en een vrouw	1,3	10,7	10,2	9,0
twee vrouwen	0,8	0,3	0,3	0,3
Huwelijkssluitingen per 1 000 inwoners	5,5	4,4	4,6	4,4
Partnerschapsregistraties per 1 000 inwoners	0,2	0,7	0,7	0,6
Gem. leeftijd bij huwelijkssluiting				
mannen	34,1	35,8	36,4	.
vrouwen	31,1	32,7	33,4	.

6.22

Huwende personen naar burgerlijke staat voor het huwelijk (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Mannen	84,6	69,5	73,8	71,1
ongehuwd	67,0	54,6	58,1	56,0
verweduwd	1,8	1,7	1,7	1,7
gescheiden	15,8	13,3	14,0	13,4
Vrouwen	82,8	68,2	72,6	70,2
ongehuwd	66,8	54,3	57,8	56,2
verweduwd	1,4	1,4	1,5	1,4
gescheiden	14,6	12,5	13,3	12,7

6.23

Huwelijksjubilea (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
12,5 jaar	74	75	66	65
25 jaar	79	60	57	53
40 jaar	50	60	69	70
50 jaar	22	28	33	34
60 jaar	4	3	7	6

Aantal huwelijkssluitingen, 1990 en 2008

1990

Aantal 95 600

2008

Aantal 75 400

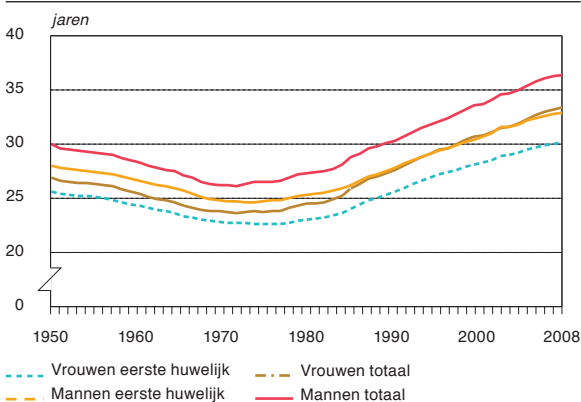

= 10 000 huwelijkssluitingen

6.24 Huwelijksontbinding (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal	93,6	88,2	87,0	85,6
Door:				
overlijden man	41,1	38,6	37,1	37,4
overlijden vrouw	17,9	17,7	17,6	17,4
echtscheiding	34,7	31,9	32,2	30,7

6.25 Gemiddelde leeftijd bij huwelijkssluiting

6.26 Van echt scheidenden naar leeftijd (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Mannen	32,5	29,8	30,1	30,2
jonger dan 30 jaar	2,2	1,4	1,3	1,3
30 tot 40 jaar	12,6	9,0	8,4	7,9
40 tot 50 jaar	11,0	12,1	12,0	12,4
50 jaar en ouder	6,8	7,3	8,4	8,6
Vrouwen	33,2	30,8	30,9	31,3
jonger dan 30 jaar	4,8	3,2	2,9	2,9
30 tot 40 jaar	14,1	11,4	10,6	10,2
40 tot 50 jaar	9,9	11,4	11,8	12,2
50 jaar en ouder	4,5	4,9	5,7	6,0

6.27 Huwelijksontbinding; kerncijfers

	2000	2005	2007	2008
Huwelijksontbindingen per 1 000 inwoners	5,9	5,4	5,3	5,3
w.o.				
door echtscheiding	2,2	2,0	2,0	2,0
Huwelijksontbindingen door overlijden				
per 1 000 echtparen	16,6	16,1	15,8	15,9
mannen	11,6	11,0	10,9	10,8
vrouwen	5,1	5,1	5,0	5,1
Echtscheidingspercentage	33,9	33,4	34,1	.
Gem. huwelijksduur bij echtscheiding (jaren)	12,9	13,8	14,1	14,2
Gem. leeftijd bij echtscheiding				
mannen	41,9	43,7	44,6	44,8
vrouwen	39,0	40,7	41,5	41,8
Gem. leeftijd overleden gehuwden				
mannen	72,7	73,6	74,1	74,3
vrouwen	69,2	69,9	70,2	70,5
Gem. leeftijd achterblijvende partner				
mannen	71,0	71,7	72,0	72,3
vrouwen	69,2	70,2	70,6	70,8

6.28 Binnen Nederland verhuisde personen (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal	1 586	1 652	1 632	1 502
Binnen gemeenten	972	1 009	983	903
Tussen gemeenten	614	642	649	599
binnen provincies	359	384	385	354
tussen provincies	255	258	264	245

6.29

Verhuisde personen naar geslacht en leeftijd (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Binnen gemeenten verhuisd				
Mannen	488	503	491	487
jonger dan 20 jaar	110	115	113	110
20 tot 40 jaar	251	247	234	233
40 tot 65 jaar	95	107	109	108
65 tot 85 jaar	27	28	29	30
85 jaar en ouder	5	5	5	6
Vrouwen	484	507	502	497
jonger dan 20 jaar	111	117	115	111
20 tot 40 jaar	236	244	236	233
40 tot 65 jaar	81	91	94	93
65 tot 85 jaar	42	41	41	42
85 jaar en ouder	14	15	15	17
Tussen gemeenten verhuisd				
Mannen	307	318	319	320
jonger dan 20 jaar	68	72	71	70
20 tot 40 jaar	171	169	167	168
40 tot 65 jaar	56	63	66	66
65 tot 85 jaar	11	12	13	13
85 jaar en ouder	2	2	2	2
Vrouwen	307	324	328	329
jonger dan 20 jaar	71	79	78	78
20 tot 40 jaar	171	174	175	176
40 tot 65 jaar	46	51	54	54
65 tot 85 jaar	15	15	15	16
85 jaar en ouder	5	5	6	7

6.30

Buitenlandse migratie naar geboorteland (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Immigratie	132,9	92,3	143,5	147,3
Werelddelen				
Afrika	17,8	9,3	12,1	15,9
Amerika	22,4	12,2	16,1	15,9
Azië	24,3	15,1	23,9	24,0
Europa	66,9	54,7	90,1	90,3
Oceanië	1,3	1,0	1,4	1,2
Landen				
w.o.				
Nederland	23,8	20,2	27,0	28,6
Duitsland	5,2	5,3	8,5	8,3
Verenigd Koninkrijk	5,6	2,9	4,3	4,0
EU-landen (excl. Nederland)	21,8	26,3	54,0	52,2
China	2,6	3,2	4,8	4,9
voormalig Joegoslavië	4,8	0,9	1,1	1,2
Marokko	4,5	2,4	2,1	2,4
Nederlandse Antillen en Aruba	10,2	2,4	3,9	4,1
voormalige Sovjet-Unie	6,1	2,8	3,7	4,4
Suriname	3,6	2,2	2,3	2,2
Turkije	5,4	3,4	4,0	4,1
Emigratie (incl. administratieve correcties)	79,0	119,7	117,8	110,8
Werelddelen				
Afrika	5,9	12,3	8,0	7,3
Amerika	8,3	12,7	11,3	10,9
Azië	6,8	13,1	13,2	14,5
Europa	57,0	80,4	84,0	77,0
Oceanië	0,8	1,2	1,3	1,2
Landen				
w.o.				
Nederland	37,4	53,7	51,2	40,3
Duitsland	4,0	4,4	4,9	5,6
Verenigd Koninkrijk	3,4	3,6	3,2	3,4
EU-landen (excl. Nederland)	14,5	19,3	27,0	31,2
China	0,5	1,8	1,8	2,2
voormalig Joegoslavië	1,3	1,5	1,0	0,9
Marokko	1,1	2,0	2,1	1,4
Nederlandse Antillen en Aruba	2,4	4,6	2,9	2,6
voormalige Sovjet-Unie	0,7	1,8	1,6	1,8
Suriname	1,3	2,2	1,7	1,3
Turkije	1,2	2,9	2,7	2,4

6.31

Alloctonen naar herkomstgroepering, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2009	2010*
Werelddelen (totaal)	2 775	3 123	3 288	3 362
Afrika	414	510	544	562
Amerika	498	571	599	610
Azië	638	705	727	739
Europa	1 209	1 316	1 398	1 431
Oceanië	17	20	20	20
Landen				
westers	1 367	1 424	1 478	1 504
w.o.				
EU-landen	739	812	878	886
Australië	12	14	15	15
Canada	11	13	14	14
Hongarije	12	13	14	16
Indonesië	405	396	384	382
voormalig Joegoslavië	67	76	78	79
Polen	29	40	69	77
voormalige Sovjet-Unie	23	44	52	56
Verenigde Staten	27	30	32	33
niet-westers	1 409	1 699	1 809	1 859
w.o.				
Afghanistan	21	37	38	39
Angola	4	12	9	9
China	30	44	50	54
Egypte	14	19	20	21
Ethiopië	9	10	11	11
Ghana	16	19	20	21
Hongkong	18	18	18	18
Irak	33	44	49	52
Iran	23	29	31	32
Kaapverdië	18	20	21	21
Marokko	262	316	342	349
Nederlandse Antillen en Aruba	107	131	135	138
Pakistan	16	18	19	19
Somalië	29	22	22	27
Suriname	303	329	339	342
Thailand	8	12	15	16
Turkije	309	359	378	384
Vietnam	15	18	19	19

6.32

Eerste generatie allochtonen naar herkomstgroepering, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2009	2010*
Werelddelen (totaal)	1 431	1 607	1 662	1 703
Afrika	254	295	290	299
Amerika	306	337	338	342
Azië	315	357	362	369
Europa	550	610	664	687
Oceanië	6	7	7	7
Landen				
westers	545	582	627	647
w.o.				
EU-landen	267	311	371	383
Australië	4	5	5	5
Canada	4	5	5	5
Hongarije	5	6	7	8
Indonesië	141	131	121	119
voormalig Joegoslavië	50	54	53	53
Polen	16	25	51	58
voormalige Sovjet-Unie	16	34	39	42
Verenigde Staten	17	19	20	20
niet-westers	886	1 024	1 034	1 057
w.o.				
Afghanistan	20	32	31	31
Angola	3	9	6	6
China	20	31	35	38
Egypte	9	11	11	12
Ethiopië	7	7	7	8
Ghana	11	12	12	13
Hongkong	10	10	10	10
Irak	30	36	39	41
Iran	20	24	25	25
Kaapverdië	11	12	12	12
Marokko	153	168	167	168
Nederlandse Antillen en Aruba	69	82	80	81
Pakistan	10	11	11	11
Somalië	21	15	15	20
Suriname	183	188	185	185
Thailand	5	9	11	11
Turkije	178	196	195	197
Vietnam	10	12	12	12

6.33

Tweede generatie allochtonen naar herkomstgroepering, 1 januari (x 1 000)

	2000	2005	2009	2010*
Werelddelen (totaal)	1 344	1 516	1 626	1 659
Afrika	159	215	253	264
Amerika	192	234	261	268
Azië	323	348	365	370
Europa	659	706	735	744
Oceanië	11	12	13	13
Landen				
westers	822	841	851	856
w.o.				
EU-landen	473	501	506	504
Australië	8	9	10	10
Canada	7	8	9	9
Hongarije	7	7	7	7
Indonesië	264	265	263	263
voormalig Joegoslavië	17	22	25	26
Polen	13	15	18	20
voormalige Sovjet-Unie	7	10	13	14
Verenigde Staten	10	12	13	13
niet-westers	523	675	775	802
w.o.				
Afghanistan	2	5	7	8
Angola	1	2	3	3
China	10	13	15	16
Egypte	5	8	9	9
Ethiopië	2	3	4	4
Ghana	5	7	8	8
Hongkong	7	8	8	8
Irak	4	8	11	11
Iran	3	5	6	6
Kaapverdië	7	8	9	9
Marokko	110	147	175	182
Nederlandse Antillen en Aruba	38	48	55	57
Pakistan	6	7	8	8
Somalië	7	7	7	7
Suriname	119	141	154	157
Thailand	2	3	4	5
Turkije	131	163	183	188
Vietnam	4	6	7	7

6.34

Wijzigingen van nationaliteit naar voorgaande nationaliteit (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Verkrijging van het Nederlanderschap (anders dan door geboorte)	50,0	28,5	30,7	28,2
Werelddelen				
Afrikaans	18,1	8,8	8,6	7,1
Amerikaans	3,6	3,4	2,5	2,2
Aziatisch	8,3	4,0	3,8	3,9
Europees	12,6	7,4	7,9	6,4
Oceanisch	0,0	0,1	0,0	0,0
zonder of onbekend	7,4	4,8	7,8	8,6
Nationaliteiten				
w.o.				
Chinees	1,0	1,3	0,6	0,5
Iraaks	2,4	0,3	0,5	0,9
Iraans	1,4	0,2	0,2	0,3
voormalig Joegoslavisch	3,8	0,6	0,6	0,5
Marokkaans	13,5	7,1	6,4	5,0
Somalisch	1,6	0,1	0,1	0,1
voormalig Sovjet-Russisch	1,1	1,2	1,1	1,0
Surinaams	2,0	2,0	1,3	1,0
Verlies van het Nederlanderschap	0,2	0,3	0,3	0,3

6.35

Verkrijging van het Nederlanderschap (anders dan door geboorte) naar soort regeling (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	50,0	28,5	30,7	28,2
Adoptie	0,9	1,4	0,6	0,4
Erkenning	0,8			
Naturalisatie	45,9	21,3	22,2	22,3
zelfstandig	30,8	15,3	16,3	16,6
mede	15,1	6,0	6,0	5,7
Optie	2,3	5,8	7,8	5,4

6.36

Bevolkingsprognose; kerncijfers bevolking

	2010	2020	2030	2050
Bevolking, 1 januari (x 1 000)	16 536	17 014	17 380	17 343
jonger dan 20 jaar	3 921	3 753	3 723	3 747
20 tot 40 jaar	4 171	4 163	4 271	4 142
40 tot 65 jaar	5 907	5 739	5 285	5 205
65 tot 80 jaar	1 889	2 547	2 914	2 556
80 jaar en ouder	649	812	1 188	1 692
Bevolking, jaarmutatie (x 1 000)	45	40	20	-19
w.o.				
levendgeborenen	178	184	189	182
overledenen	137	157	183	216
immigratie	128	128	127	127
emigratie (incl. administratieve correcties)	125	114	113	113
migratiesaldo (incl. administratieve correcties)	4	14	14	15
Totaal vruchtbaarheidscijfer	1,74	1,75	1,75	1,75
Levensverwachting bij de geboorte (jaren)				
mannen	78,7	80,3	81,4	83,2
vrouwen	82,6	83,3	84,1	85,5
Bevolking, 1 jan. (%)				
jonger dan 20 jaar	23,7	22,1	21,4	21,6
20 tot 65 jaar	60,9	58,2	55,0	53,9
65 jaar en ouder	15,3	19,7	23,6	24,5
Demografische druk (totaal), 1 jan. (%)	64,1	71,8	81,9	85,5
groene druk	38,9	37,9	39,0	40,1
grijze druk	25,2	33,9	42,9	45,5

6.37

Alloctonenprognose; alloctonen en autoctonen, 1 januari

	2010	2020	2030	2050
Absoluut (x 1 000)	16 536	17 014	17 380	17 343
autoctonen	13 207	13 222	13 143	12 366
westerse alloctonen	1 496	1 628	1 755	1 998
niet-westerse alloctonen	1 833	2 164	2 483	2 979
Aandeel (%)				
autoctonen	79,9	77,7	75,6	71,3
westerse alloctonen	9,0	9,6	10,1	11,5
niet-westerse alloctonen	11,1	12,7	14,3	17,2

6.38

Allochtonenprognose; allochtonen, 1 januari (x 1 000)

	2010	2020	2030	2050
Eerste generatie	1 680	1 872	2 076	2 354
Westers	642	727	809	967
Europese Unie	387	466	540	682
overig Europa	98	121	145	181
Indonesië	119	96	76	45
overig buiten Europa	38	44	49	59
Niet-westers	1 037	1 145	1 267	1 387
w.o.				
Afrika	125	148	173	210
Azië	237	272	331	416
Latijns-Amerika	50	62	76	101
Marokko	166	177	184	180
Nederlandse Antillen en Aruba	81	95	109	128
Suriname	185	190	191	165
Turkije	195	199	202	188
Tweede generatie	1 650	1 920	2 162	2 623
Westers	854	901	945	1 031
Europese Unie	508	535	565	668
overig Europa	48	68	88	124
Indonesië	262	254	241	172
overig buiten Europa	37	43	50	67
Niet-westers	796	1 019	1 216	1 591
w.o.				
Afrika	82	116	147	210
Azië	104	154	213	342
Latijns-Amerika	31	49	70	119
Marokko	179	229	257	290
Nederlandse Antillen en Aruba	56	75	96	139
Suriname	156	176	190	212
Turkije	186	220	243	279

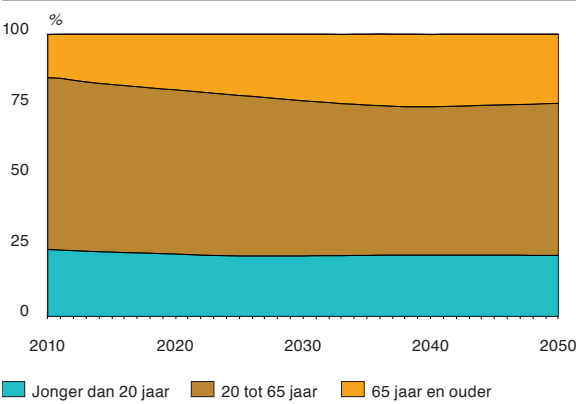
6.39

Huishoudensprognose; huishoudens naar type en grootte, 1 januari (x 1 000)

	2010	2020	2030	2050
Totaal	7 355	7 860	8 196	8 229
Huishoudenstype				
eenpersoonshuishouden	2 640	3 009	3 340	3 607
meerpersoonshuishouden	4 715	4 851	4 855	4 622
paren	4 184	4 280	4 281	4 035
eenouder	481	517	517	525
overig	50	54	57	62
Gem. huishoudensgrootte (abs.)	2,22	2,14	2,09	2,06

6.40

Bevolkingsprognose; leeftijdopbouw, 1 januari

6.41

Huishoudensprognose; bevolking naar positie in het huishouden, 1 januari (x 1 000)

	2010	2020	2030	2050
Mannen	8 176	8 415	8 584	8 527
alleenstaand	1 226	1 421	1 589	1 709
samenwonend	4 192	4 287	4 288	4 042
thuiswonend kind	2 455	2 382	2 357	2 369
eenouder	80	78	62	53
in overig huishouden	138	154	169	186
wonend in instelling	84	94	119	168
Vrouwen	8 360	8 599	8 796	8 815
alleenstaand	1 413	1 588	1 752	1 898
samenwonend	4 176	4 272	4 273	4 028
thuiswonend kind	2 115	2 047	2 028	2 040
eenouder	401	439	455	472
in overig huishouden	128	139	152	177
wonend in instelling	127	114	136	200

7

Bouwen
en wonen

7. Bouwen en wonen

Omzet bouw in 2009 gedaald

Na jaren van groei is de omzet van de bouw in 2009 met 4,5 procent gedaald, naar 87 miljard euro. In het eerste kwartaal van 2009 steeg de omzet nog met 1,5 procent; daarna dook de omzetontwikkeling steeds dieper in de min. In het vierde kwartaal daalde de omzet van de bouw met bijna 10 procent.

De grond-, weg- en waterbouw was de enige bouwbranche waar de omzet groeide. Deze groei van bijna 4 procent hangt samen met de belangrijke rol van de overheid als opdrachtgever voor het uitvoeren van infrastructurele werken. De omzet van de burgerlijke en utiliteitsbouw, van onder meer woningen, kantoren en ziekenhuizen, daalde in 2009 met iets meer dan 8 procent. Ook de overige bouwbranches, waaronder onder meer de installateurs, de schilders en de stukadoors vallen, zagen hun omzet teruglopen. De daling bedroeg hier ruim 4 procent.

Economische teruggang en onzekerheid zichtbaar in aantal afgegeven bouwvergunningen

In 2009 kwamen bijna 83 duizend woningen gereed. Dat is het hoogste aantal sinds 1998. De recessie werkte vertraagd door in het aantal opgeleverde woningen omdat de vergunningen daarvoor vaak al ruim voor de recessie waren aangevraagd. Wel werden er in 2009 flink minder bouwvergunningen voor woningen verstrekt.

Het aantal woningen waarvoor een vergunning werd verleend daalde in 2009 met bijna 17 procent tot bijna 73 duizend. De daling betreft vooral vergunningen voor koopwoningen. Daarvoor zijn in 2009 bijna 47 duizend vergunningen verstrekt; een daling van ruim 26 procent ten opzichte van 2008. Tegelijkertijd nam de vraag naar huurwoningen juist weer toe. In 2009 lag het aantal huurwoningen waarvoor vergunningen werden verstrekt ruim 9 procent hoger dan in 2008.

7.1

Voortgangsfasen van het bouwproces (mln euro)

	2000	2005	2007	2008
Nieuwe orders bouwwerken	16 757	19 069	22 778	24 779
nieuwbouw	13 468	14 951	18 274	20 378
woningen	7 336	10 093	11 578	12 170
andere gebouwen	6 132	4 858	6 696	8 208
niet-nieuwbouw (verbouw/uitbreiding)	3 289	4 119	4 504	4 401
Productie	17 148	17 900	21 373	22 889
nieuwbouw	13 871	14 048	17 091	18 290
woningen	7 783	9 354	11 202	11 433
andere gebouwen	6 088	4 694	5 889	6 857
niet-nieuwbouw (verbouw/uitbreiding)	3 276	3 851	4 282	4 599
Nog te produceren (ultimo)	9 447	13 612	17 219	18 346
nieuwbouw	7 995	11 400	14 528	15 991
woningen	4 007	7 275	8 786	9 318
andere gebouwen	3 988	4 125	5 742	6 674
niet-nieuwbouw (verbouw/uitbreiding)	1 452	2 211	2 691	2 354
Gereedgekomen bouwwerken	16 132	16 553	20 749	21 559
nieuwbouw	13 043	12 829	16 589	16 973
woningen	7 558	8 407	11 096	11 015
andere gebouwen	5 485	4 422	5 493	5 958
niet-nieuwbouw (verbouw/uitbreiding)	3 089	3 724	4 160	4 586

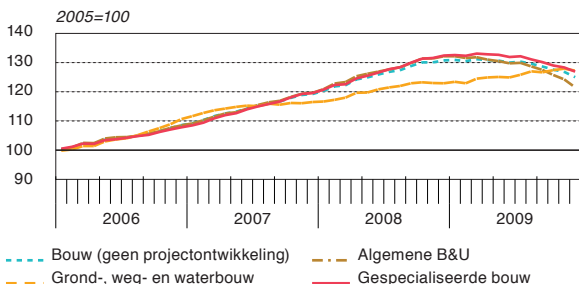
7.2

Omzet bouwnijverheid, alle bedrijven (2005=100)

	2005	2007	2008	2009*
Bouw (geen projectontwikkeling)	100	119	131	125
SBI-indeling 2008				
Algemene B&U	100	120	132	121
Grond-, weg- en waterbouw	100	117	123	127
Gespecialiseerde bouw	100	120	132	127
Sloopbedrijven en grondwerk	100	133	144	140
Bouwinstallatiebedrijven	100	119	132	123
Afwerkingsbedrijven (bouw)	100	116	124	120
Overige gespecialiseerde bouw	100	122	142	141

7.3

Omzetontwikkeling bouw, 12-maands voortschrijdend gemiddelde

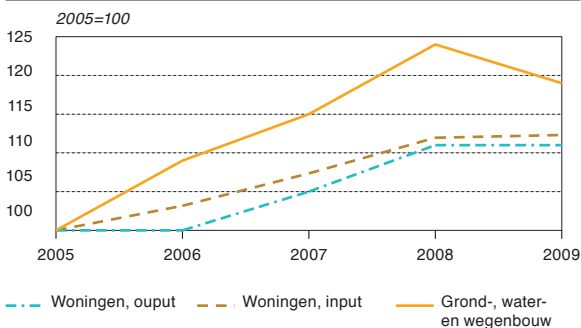
7.4

Productieve uren burgerlijke en utiliteitsbouw per werknemer

	2000	2005	2008	2009
Theoretisch beschikbare uren	2 080	2 080	2 095	2 090
productieve uren	1 450	1 430	1 490	1 460
improductieve uren	630	650	610	625
vorst- en neerslagverlet	70	85	50	65
ov. improductieve uren, zoals ziekteverzuim, feestd., verlof	560	565	560	560

7.5

Prijsindexcijfers bouwnijverheid

7.6

Prijsindexcijfers bouwnijverheid (2005=100)

	2005	2007	2008	2009*
Bouwkosten nieuwe woningen				
inputindex	100	107	112	112
loon	100	102	106	110
materiaal	100	110	115	114
outputindex	100	105	111	111
Grond-, water- en wegenbouw ¹⁾	100	115	124	119
aanleg van riolering	100	106	112	113
grondverzet	100	107	113	116
kunstwerken	100	110	119	117
spoorwegen	100	113	121	120
waterbouwkundige werken	100	109	115	110
wegen met gesloten verharding	100	119	143	126
wegen met open verharding	100	104	108	111

¹⁾ Herschaald vanuit de reeks 2000=100.

7.7

Woonruimtevoorraad, 1 januari (x 1 000)

	2000	2006	2008	2009
Voorraad woningen	6 590	6 912	7 043	7 105
Voorraad wooneenheden	107	112	115	116
Voorraad recreatiewoningen	87	97	101	103
Capaciteit bijzondere woongebouwen	321	346	349	350

7.8

Veranderingen in de woningvoorraad (x 1 000)

	2000	2006	2008	2009
Voorraad begin periode	6 590	6 912	7 043	7 105
Vermeerdering	75	80	86	90
nieuwbouw	71	72	79	83
huur	15	20	24	26
eigen	56	52	55	58
anderszins	3	7	7	7
huur	1	4	4	4
eigen	4	3	3	3
Vermindering (-)	14	22	22	19
huur	10	16	17	15
eigen	4	6	5	4
Saldo vermeerdering	61	58	64	71
Administratieve correcties	0	-3	0	0
Voorraad einde periode	6 651	6 967	7 107	7 175

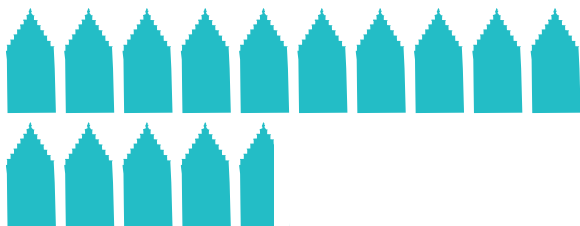
Gemiddelde bouwkosten per koopwoning, 1990 en 2008

1990

62 000 euro

2008

147 000 euro

= 10 000 euro

7.9

Gemiddelde WOZ-waarde per woning (1 000 euro)

	2000	2006	2008	2009
Totaal	80	201	233	241
Groningen	59	142	174	180
Friesland	60	159	192	197
Drenthe	75	177	207	215
Overijssel	73	186	215	221
Flevoland	78	181	199	204
Gelderland	87	221	252	259
Utrecht	99	232	271	286
Noord-Holland	80	222	252	267
Zuid-Holland	77	187	217	224
Zeeland	72	161	194	199
Noord-Brabant	86	227	263	271
Limburg	83	180	202	206

7.10

Bouwvergunning verleend utiliteitsbouw, nieuwbouw (mln euro)

	2000	2006	2008	2009
Totaal	5 995	6 100	8 208	6 168
Fabrieken	1 389	1 186	2 308	1 189
Hallen en Loodsen	643	507	761	480
Kantoren	1 724	1 017	1 090	945
Kassen	142	137	113	46
Scholen	270	607	585	481
Schuren en stallen	309	446	667	629
Winkels	126	113	148	84
Overige gebouwen	1 392	2 086	2 538	2 315

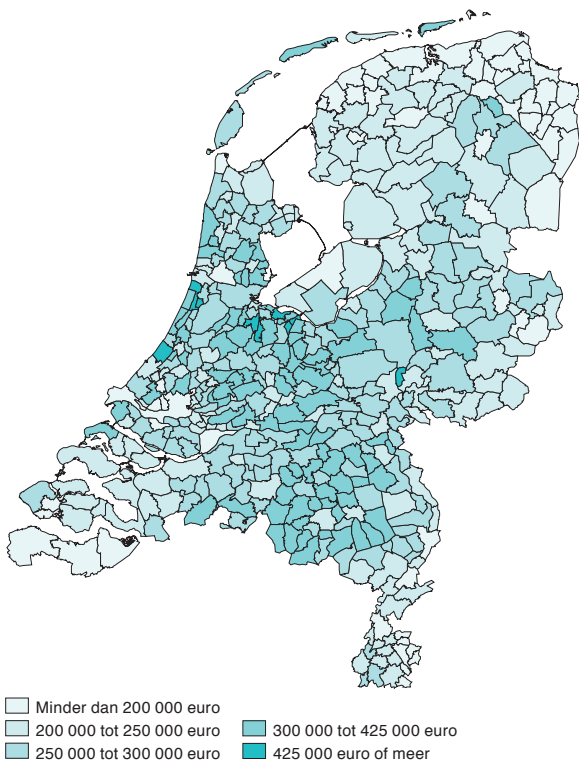
7.11

Koopwoningen naar woningtype en regio; jaar op jaarontwikkeling prijzen (%)

	2000	2005	2008	2009
Totaal woningen	18,2	3,8	2,9	-3,3
Eengezinswoning				
tussenwoning	16,1	3,7	2,8	-2,7
hoekwoning	16,9	3,6	2,7	-3,4
2 onder 1 kap	18,0	3,8	2,8	-3,4
vrijstaand	22,8	5,1	2,8	-4,1
Appartementen	18,0	3,0	3,5	-3,5
Groningen	16,2	7,3	2,0	-3,9
Friesland	18,9	5,1	2,2	-4,5
Drenthe	19,4	4,4	1,8	-2,9
Overijssel	19,4	3,5	2,0	-2,8
Flevoland	17,9	2,4	1,1	-3,0
Gelderland	18,8	3,0	1,8	-3,6
Utrecht	18,7	4,5	4,3	-2,8
Noord-Holland	19,6	3,8	4,9	-3,7
Zuid-Holland	17,4	4,0	3,0	-3,3
Zeeland	15,6	6,2	2,0	-1,6
Noord-Brabant	18,8	3,8	2,6	-3,1
Limburg	13,9	2,0	1,0	-3,9

7.12

Gemiddelde woningwaarde per gemeente, 2009

7.13

Verleende bouwvergunningen utiliteitsbouw, nieuwbouw (mln euro)

	2000	2006	2008	2009
Totaal	5 995	6 100	8 208	6 168
Groningen	168	319	609	164
Friesland	216	185	330	221
Drenthe	131	170	218	160
Overijssel	361	401	419	503
Flevoland	200	173	226	225
Gelderland	544	773	986	772
Utrecht	482	484	494	504
Noord-Holland	1 354	1 016	1 078	900
Zuid-Holland	1 046	1 031	1 736	1 210
Zeeland	115	181	162	113
Noord-Brabant	1 019	1 024	1 481	1 022
Limburg	357	343	470	373

7.14 Woningen waarvoor bouwvergunningen zijn verleend

	2000	2006	2008	2009
Totaal	78 563	96 447	87 198	72 646
Groningen	2 016	3 634	2 201	1 717
Friesland	2 806	3 679	3 027	1 790
Drenthe	2 455	3 156	2 160	1 667
Overijssel	5 451	7 859	4 937	4 048
Flevoland	4 985	2 903	2 701	3 477
Gelderland	7 383	10 311	12 199	9 417
Utrecht	7 701	7 397	7 500	4 897
Noord-Holland	11 202	16 163	13 889	12 500
Zuid-Holland	18 334	21 969	18 959	16 908
Zeeland	1 360	2 070	1 639	1 894
Noord-Brabant	10 157	11 904	13 388	11 016
Limburg	4 713	5 402	4 598	3 315

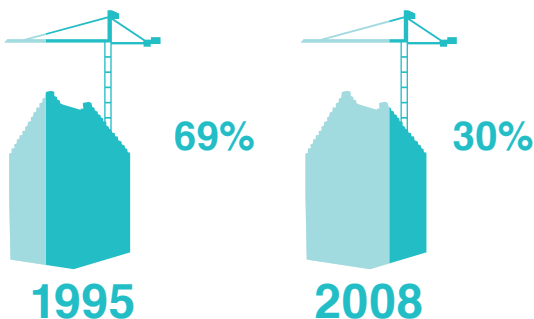
7.15 Nog gereed te komen woningen, 31 december

	2000	2006	2008	2009
Totaal	135 934	169 992	184 196	171 939
Groningen	3 085	4 884	5 043	3 891
Friesland	4 573	5 659	5 086	4 897
Drenthe	3 859	5 291	4 368	4 133
Overijssel	8 152	12 648	10 728	9 970
Flevoland	7 079	4 966	4 207	4 999
Gelderland	11 515	15 954	21 005	19 599
Utrecht	12 409	14 319	14 126	13 134
Noord-Holland	20 742	30 490	33 544	30 424
Zuid-Holland	35 480	37 812	40 325	37 140
Zeeland	2 934	3 264	3 570	4 085
Noord-Brabant	18 018	23 371	29 052	27 273
Limburg	8 088	11 334	13 142	12 394

7.16 Gereedgekomen woningen

	2000	2006	2007	2009
Totaal	70 650	72 382	80 193	82 932
Groningen	1 769	2 166	2 147	2 709
Friesland	2 503	2 732	2 772	1 940
Drenthe	2 043	2 266	2 793	1 823
Overijssel	4 307	5 486	6 867	4 819
Flevoland	4 565	2 095	2 260	2 677
Gelderland	7 360	8 323	8 650	11 328
Utrecht	6 485	5 652	6 264	6 438
Noord-Holland	10 096	11 716	14 947	13 442
Zuid-Holland	14 584	15 670	16 090	19 582
Zeeland	1 845	1 686	1 489	1 488
Noord-Brabant	11 441	10 925	11 307	12 855
Limburg	3 652	3 665	4 607	3 831

Aandeel gereedgekomen woningen met doorlooptijd tot 16 maanden, 1995 en 2008

7.17

Gereedgekomen woningen, enkele kenmerken (%)

	2000	2006	2008	2009
Totaal (abs.)	70 650	72 382	78 882	82 932
2 en minder kamers	5	7	9	10
3 kamers	25	28	30	31
4 kamers	54	51	44	43
5 kamers	14	12	14	13
6 en meer kamers	2	3	3	3
Eigen woningen	78	72	70	69
Huurwoningen	22	28	30	31
Eengezinshuizen	75	65	61	58
Meergezinshuizen	25	35	39	42

8

Financiële
en
zakelijke
diensten

8. Financiële en zakelijke diensten

Dip in buitenlandse beleggingen

De beleggingen van Nederlandse institutionele beleggers zijn in 2008 met 122 miljard euro gedaald naar 1 049 miljard euro. Deze daling zit geheel in de buitenlandse beleggingen. Die zijn namelijk gedaald van 802 naar 679 miljard euro. De beleggingen in Nederland bleven gelijk. De oorzaak van de daling van de beleggingen is de koersval op de aandelenmarkten door de financiële crisis. Daardoor verloren de beleggingen in aandelen 177 miljard euro aan waarde.

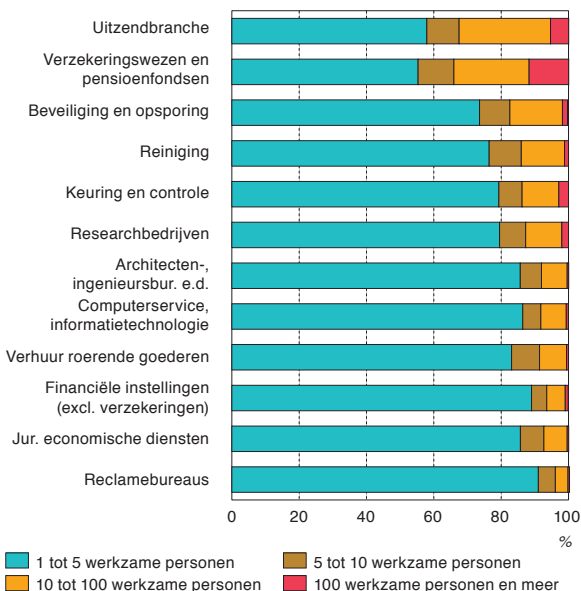
Overigens geldt al een flink aantal jaren dat de ontwikkeling in de totale beleggingen vooral bepaald wordt door de ontwikkeling in de buitenlandse beleggingen. In 1980 maken buitenlandse beleggingen nog maar 7 procent uit van de totale beleggingen. In 2000 was dat 49 procent, in 2007 bereikte dit aandeel een top van 68 procent. In 2008 komt het buitenlands deel uit op 65 procent. De internationalisering van de beleggingen doet zich vooral voor in de beleggingen in aandelen en obligaties. Voor aandelen is het buitenlands deel toegenomen van 34 procent in 1980 naar 78 procent in 2008. Voor obligaties is de ontwikkeling nog sprekender: van 15 naar 81 procent.

Omzet zakelijke dienstverleners gedaald

De economische crisis is niet voorbij gegaan aan de zakelijke dienstverleners. In het eerste kwartaal van 2009 nam de omzet nog licht toe. De kwartalen daarna daalde de omzet ieder kwartaal ten opzichte van een jaar eerder. Hierdoor kwam de omzet over heel 2009 ruim 4 procent lager uit. De grootste dalers waren reclamebureaus, architecten en uitzend- en uitleenbureaus. Deze branches zagen de omzet in 2009 met meer dan 10 procent dalen. Ook de werkgelegenheid in de zakelijke dienstverlening is afgelopen jaar fors afgenomen. Ontstonden in 2008 nog 187 duizend vacatures, afgelopen jaar liep het aantal ontstane vacatures met een derde terug tot 122 duizend.

8.1

Bedrijven in de financiële en zakelijke dienstverlening naar bedrijfsgrootte, 1 januari 2009

8.2

Werkzame personen in de financiële en zakelijke dienstverlening

	2000		2008*	
	totaal	w.o. vrouwen	totaal	w.o. vrouwen
	x 1 000	%	x 1 000	%
Financiële instellingen (excl. verzekeringen)	170	47	157	47
Verzekeringswezen en pensioenfondsen	56	39	58	43
Verhuur roerende goederen	29	28	28	25
Computerservice, informatietechnologie	135	21	165	21
Researchbedrijven	33	30	36	39
Architecten-, ingenieursbur. e.d.	107	22	122	24
Jur. economische diensten	283	46	340	46
Reclamebureaus	75	44	74	41
Uitzendbranche	412	44	524	40
Zakelijke diensten n.e.g.	253	53	278	53

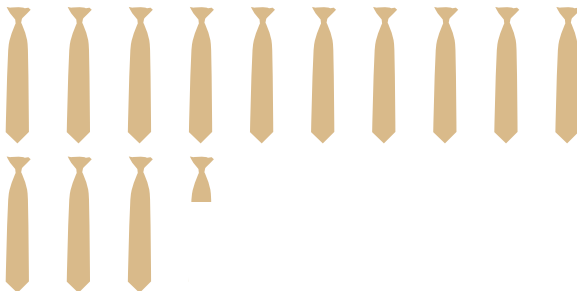
8.3

Arbeidsvolume werkzame personen in de financiële en zakelijke dienstverlening (1 000 arbeidsjaren)

	2000	2007*	2008*
Financiële instellingen (excl. verzekeringen)	152	145	144
Verzekeringswezen en pensioenfondsen	52	55	53
Verhuur roerende goederen	23	23	23
Computerservice, informatietechnologie	118	140	150
Researchbedrijven	30	30	31
Architecten en ingenieurs	94	102	108
Jur. economische diensten	233	268	281
Reclamebureaus	52	50	50
Uitzendbranche	293	344	348
Zakelijke diensten n.e.g.	170	187	191

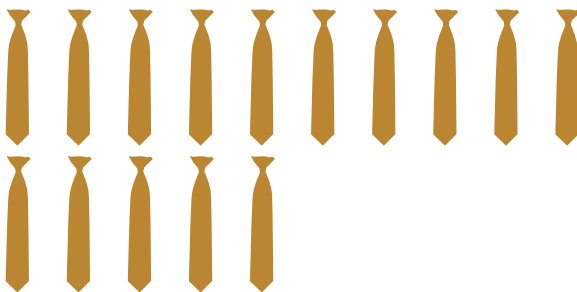
Arbeidsvolume financiële en zakelijke dienstverlening, 2000 en 2008

2000

Aantal 1 336

2008

Aantal 1 507

= 1 000 arbeidsplaatsen

8.4

Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen) in de financiële en zakelijke dienstverlening (mln euro)

	2000	2007*	2008*
Financiële instellingen (excl. verzekeringen)	12 811	14 066	17 649
Verzekeringswezen en pensioenfondsen	5 826	10 159	9 345
Verhuur roerende goederen	4 167	5 183	5 116
Computerservice, informatietechnologie	7 358	10 968	11 659
Researchbedrijven	1 539	2 186	2 290
Architecten-, ingenieursbur. e.d.	4 323	6 105	6 646
Jur. economische diensten	13 092	19 097	20 201
Reclamebureaus	2 127	1 961	1 955
Uitzendbureaus e.d.	9 559	15 489	16 780
Zakelijke dienstverlening n.e.g.	5 885	8 535	9 162

8.5

Beleggingen van institutionele beleggers (mld euro)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	830,1	1 069,9	1 171,3	1 048,8
Beleggingsinstellingen	102,0	93,5	88,4	67,5
Pensioenfondsen	457,8	632,1	720,8	638,6
Verzekeraars	263,9	334,0	353,7	334,7
Niet onder toezicht staande verzekeringsinstellingen	6,4	10,4	8,4	8,1

Beleggingen institutionele beleggers, 1995 en 2008

1990

467 miljard euro

2008

1 049 miljard euro

 = 100 miljard euro

8.6

Gecombineerde balansgegevens van financiële instellingen (mld euro)

	2000	2005	2007	2008
Activa	2 210	3 325	4 198	3 992
monetair goud	9	10	11	12
vordering op internationale instellingen	2	1	0	1
chartaal- en giraal geld	49	96	197	166
deposito's	182	374	514	508
obligaties	386	634	764	810
financiële derivaten	-10	-9	2	-7
aandelen	378	470	602	364
waardepapieren op korte termijn	10	20	21	20
deelnemingen	146	213	296	244
leningen op korte termijn	193	278	355	363
leningen op lange termijn	400	542	641	676
hypotheken	297	498	585	623
vaste eigendommen	73	67	65	61
transitoria	70	113	119	125
overige	26	18	26	27
Passiva	2 210	3 325	4 198	3 992
chartaal geld	17	23	24	24
giraal geld	182	253	316	280
deposito's	352	611	847	853
spaartegoeden	137	211	240	260
obligaties	189	482	661	712
aandelen en deelnemingen	426	398	523	327
waardepapieren op korte termijn	21	32	46	55
leningen op korte termijn	55	124	173	234
leningen op lange termijn	138	189	217	200
transitoria	62	142	175	175
reserves en voorzieningen	632	860	978	873

8.7

Structuurgegevens van kredietinstellingen

	2000	2005	2007	2008
Demografie				
Ondernemingen	87	91	93	93
w.v.				
vennootschappen	76	84	87	87
coöperatieve banken	1	1	1	1
bijkantoren van buitenlandse kredietinstellingen	10	6	5	5
Lokale eenheden	6 152	4 716	4 856	4 555
Gelduitgifte-automaten	6 921	7 446	8 546	8 654
Werkgelegenheid				
Werkzame personen	140 400	126 362	132 795	130 617
vrouwen	67 392	60 654	63 742	62 696
mannen	73 008	65 708	69 053	67 921
Werknemers in VTE	127 636	113 840	119 635	117 673

8.8

Resultatenrekening van kredietinstellingen (mln euro)

	2000	2005	2007	2008
Baten	67 241	81 976	110 015	97 756
rente en soortgelijke baten	54 689	61 644	79 161	107 037
opbrengsten waardepapieren	3 767	5 468	16 568	915
provisie (2000=netto)	5 200	5 967	6 692	7 374
resultaat financiële transacties	1 839	2 627	2 369	-18 420
overige	1 746	6 270	5 225	850
Lasten	67 242	81 976	110 015	97 756
rente en soortgelijke lasten	41 975	45 270	64 477	89 471
provisie (2000=netto)	0	838	1 109	1 296
alg. en administratieve uitgaven	13 737	18 627	21 829	17 444
overige bedrijfslasten	14	128	68	166
waardeveranderingen van vorderingen en toevoegingen/onttrekkingen	591	1 090	853	4 359
overige waardeveranderingen	1 184	866	1 906	1 850
resultaat uit gewone activiteiten	9 741	15 157	19 773	-16 830
buitengewone baten en lasten	-714	0	22	9
belastingen	1 153	1 935	798	120
winst/verlies boekjaar	7 874	13 222	18 998	-16 941

8.9

Balansgegevens van kredietinstellingen

	2000	2005	2007	2008
Instellingen	87	91	93	93
Balanstotaal (<i>aantal instellingen</i>)				
minder dan 100 mln euro	23	22	19	25
100 tot 1 000 mln euro	31	34	33	22
1 000 tot 10 000 mln euro	23	24	25	32
10 000 tot 100 000 mln euro	7	7	12	9
100 000 mln euro en meer	3	4	4	5
Balansgegevens (<i>mln euro</i>)				
balanstotaal	1 019	1 752	2 204	2 345
kredieten	588	946	1 140	988
toevertrouwde middelen	419	615	813	982
totaal kapitaal en reserves	81	127	177	85

8.10

Brancheresultaten van schadeverzekeraars (*mln euro*)

	2000	2005	2007	2008*
Technisch resultaat	194	2 467	2 456	1 410
w.v.				
brand e.a. schade	79	462	-7	5
motorrijtuigen	-23	456	507	91
ongevallen en ziekte	14	1 194	1 382	969
zee, transport en luchtvaart	-12	94	82	52
overige	136	260	491	293

8.11

Beleggingen en vorderingen van schadeverzekeraars (*mln euro*)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	35 287	46 326	64 540	63 604
Immateriële activa	15	207	233	320
Terreinen	385	412	485	542
Beleggingen in groepsmaatschappijen	1 760	2 342	3 330	2 146
Aandelen	8 036	6 501	9 807	6 365
Obligaties	14 723	23 653	22 622	24 511
Hypotheken	426	453	207	213
Andere leningen	2 190	982	431	251
Deposito's bij kredietinstel.	526	1 384	1 216	5 071
Andere financiële beleggingen	599	1 425	1 110	950
Depots bij verzekeraars	107	166	84	64
Vorderingen en overige activa	6 520	8 800	25 014	23 171

8.12

Beleggingen en vorderingen van levensverzekeraars (mln euro)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	241 314	302 029	321 706	318 610
Immateriële activa	19	139	674	2 286
Terreinen	12 434	12 090	10 245	10 482
Beleggingen in groepsmaatschappijen	5 557	6 407	6 270	5 342
Aandelen	35 816	22 018	31 374	26 991
Obligaties	43 456	91 233	99 279	103 149
Belangen in beleggingspools	566	430	2 111	2 274
Hypotheken	28 247	24 374	20 397	20 562
Andere leningen	25 215	13 200	3 553	1 009
Deposito's bij kredietinstel.	3 741	3 343	5 468	2 919
Andere financiële beleggingen	4 969	16 738	12 940	17 772
Depots bij verzekeraars	344	489	606	612
Beleggingen voor risico van polishouders	65 463	95 972	104 907	88 557
Vorderingen en overige activa	15 487	15 596	23 881	36 654

8.13

Technische rekening Levensverzekeraars (mln euro)

	2000	2005	2007	2008*
Baten	37 290	51 222	47 482	39 097
verdiende premies eigen rekening	22 426	24 161	25 941	25 923
opbrengsten uit beleggingen	13 280	17 751	19 843	10 327
Lasten	35 632	48 512	43 319	45 225
uitkeringen eigen rekening	14 109	16 740	22 186	23 022
wijziging ov. techn. voorz. e.r.	11 108	19 390	5 253	-1 298
winstdeling, kortingen en bedrijfskosten	5 585	6 953	4 564	3 383
overige technische lasten e.r.	710	2 258	2 066	2 583
Resultaat technische rekening	1 658	2 710	4 163	-6 128

8.14

Balans Pensioenfondsen, bedrijfseconomische opstelling (mld euro)

	2000	2005	2007	2008*
Activa	498	641	773	682
onroerende zaken	24	21	19	18
hypotheken	14	13	14	12
aandelen	217	287	311	224
obligaties	168	252	271	281
leningen op schuldbekentenis	31	8	8	10
niet-gecons. deelnemingen	15	34	43	69
deposito's en liquide middelen	6	14	30	27
premiereserve herverzekeringen	14	4	11	12
overige vorderingen	9	8	66	29
Passiva	498	641	773	682
stichtingskapitaal en reserves	113	119	211	-27
voorziening pensioenver- plichtingen	376	504	493	620
leningen	1	1	0	22
overige schulden	9	17	69	68

8.15

Resultatenrekening pensioenfondsen, bedrijfseconomische opstelling (mld euro)

	2000	2005	2007	2008*
Baten	26	105	52	-82
premies eigen rekening	10	25	24	26
beleggingsopbrengsten	12	76	23	-113
overige baten	4	4	5	5
Lasten	26	105	52	-82
vermeerdering voorzieningen				
pensioenverplichtingen e.r.	23	52	-8	128
uitkeringen en afkopen e.r.	12	18	20	21
andere en overige lasten	-10	35	40	-231

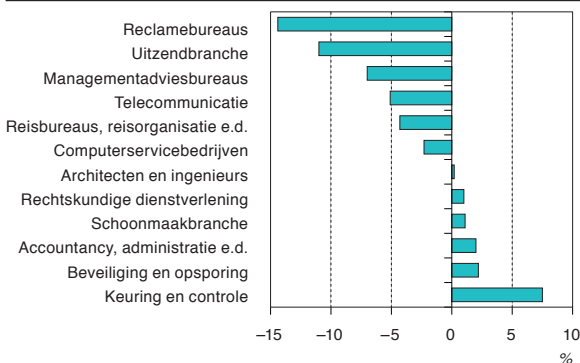
8.16

Ontwikkeling in de zakelijke dienstverlening (jaarmutatatie in %)

	2007	2008	2009*
Telecommunicatie	1,2	-3,2	-5,1
Computerservice, informatietechnologie	11,7	6,9	-2,3
Accountancy, administratie e.d.	5,0	4,9	2,0
Managementadviesbureaus	12,4	7,6	-7,0
Architecten-, ingenieursbur. e.d.	7,2	8,1	-0,6
Beveiliging en opsporing	4,1	10,8	2,2
Keuring en controle	9,4	10,2	7,5
Rechtskundige dienstverlening	3,7	3,4	1,0
Reclamebureaus	-1,1	-0,6	-14,4
Reisbureaus, reisorganisatie e.d.	4,5	1,3	-4,3
Reiniging	4,4	7,0	1,1
Uitzendbranche	19,4	9,0	-11,0

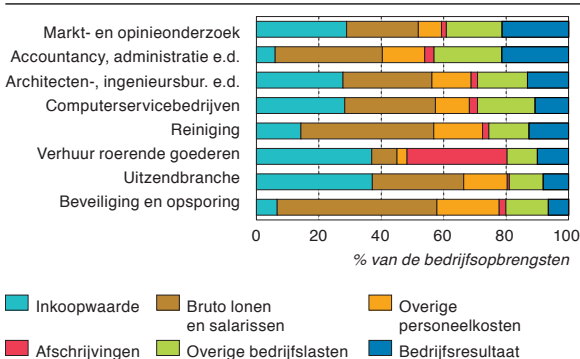
8.17

Omzet zakelijke dienstverlening, 2009 (jaarmutatatie)

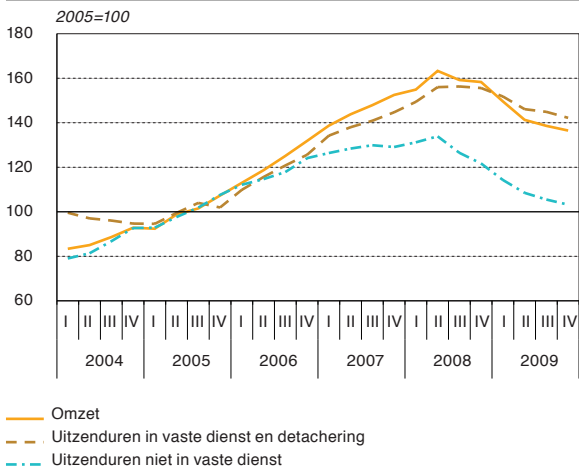
8.18

Kosten en bedrijfsresultaat in de zakelijke dienstverlening, 2007

8.19

Kerngegevens uitzendbranche, seizoengecorrigeerd

9

Gezond-
heid en
welzijn

9. Gezondheid en welzijn

Hoogopgeleiden leven langer en in betere gezondheid

Mensen met een hbo- of universiteitsdiploma leven gemiddeld ongeveer 7 jaar langer dan mensen met basisschool als hoogst behaald opleidingsniveau. Mensen met een hoge opleiding leven niet alleen langer, ze brengen ook meer jaren in goede gezondheid door. Zo leven mannen met alleen basisschool gemiddeld 53 jaar in een als goed ervaren gezondheid en mannen met hoger onderwijs gemiddeld 72 jaar. Ook de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen en de levensverwachting zonder chronische ziektes is bij hoogopgeleiden hoger dan bij laagopgeleiden. De verschillen in (gezonde) levensverwachting tussen laag- en hoogopgeleiden zijn sinds eind jaren negentig niet veranderd.

Meer moord en doodslag in 2008

In 2008 zijn in Nederland 176 personen door moord of doodslag om het leven gekomen, 12 meer dan in 2007. De toename betreft alleen mannen. Ongeveer 85 procent van de slachtoffers stond ingeschreven bij een Nederlandse gemeente, de rest woonde in het buitenland of verbleef illegaal in ons land.

Zeven op de tien slachtoffers waren man en ruim twee derde was tussen de 20 en 50 jaar oud. Onder gescheiden personen was het risico om in 2008 slachtoffer te worden van moord of doodslag ruim vijf keer zo hoog als onder gehuwden en verweduwden en twee keer zo hoog als onder ongehuwden.

Van de vermoorde vrouwen zijn acht op de tien in de eigen woning van het leven beroofd. Vier op de tien werden door hun (ex-)partner gedood. Mannen kwamen vaker bij ruzies en afrekeningen om het leven. Vier op de tien mannelijke slachtoffers zijn op straat vermoord.

Vermogenspositie van veel zorginstellingen is zwak

Toenemende financiële risico's in de zorg, door de invoering van marktwerking, vereisen een toenemende solvabiliteit. De solvabiliteit geeft aan of er in geval van faillissement voldoende eigen vermogen is om leningen te kunnen aflossen. De solvabiliteit van zorginstellingen, berekend als eigen vermogen gedeeld door de totale bedrijfsopbrengsten, is de laatste jaren echter niet verbeterd. In 2007 lag het gemiddeld op 17 procent en in 2008 op 15 procent. Dit is bovendien laag in vergelijking met onderwijsinstellingen (37 procent) en bedrijven in de commerciële dienstverlening (30 procent).

9.1 Gezondheid en functionele beperkingen (%)

	2001	2005	2008	2009
Ervaren gezondheid, ≥ 0 jaar;				
zeer goed	25,3	25,5	25,9	28,8
goed	55,5	54,4	54,7	52,7
gaat wel	15,7	16,2	15,6	14,9
(zeer) slecht	3,6	3,9	3,8	3,6
Psychische gezondheid, ≥12 jaar;				
in afgelopen vier weken:				
erg zenuwachtig	5,9	5,2	4,4	4,9
minder gelukkig	16,4	16,9	14,4	15,2
minder kalm en rustig	18,2	17,1	15,3	15,6
neerslachtig en somber	5,6	5,6	4,9	5,0
zat in de put	3,5	3,5	2,8	2,9
Functionele beperkingen, ≥12 jaar;				
ernstige problemen met:				
bewegen	7,4	8,1	7,7	7,8
horen	2,6	3,0	3,0	2,9
zien	3,5	5,0	4,6	5,3

9.2 Langdurige aandoeningen (% van totale bevolking)

	2001	2005	2008	2009
Aandoening elleboog/pols	5,8	5,5	4,8	5,3
Aandoening nek/schouder	8,1	9,2	8,1	8,3
Astma/cara	7,0	8,2	7,7	7,4
Beroerte	1,2	1,9	1,9	2,0
Darmstoornis	2,5	2,7	3,2	3,1
Duizelig	2,4	2,6	2,4	2,7
Eczeem	4,5	4,7	4,5	4,6
Gewrichtsontsteking	3,3	4,0	4,0	4,1
Gewrichtsslijtage	8,2	9,7	10,2	10,9
Hartaandoening	1,2	1,4	1,7	1,8
Hartinfarct	2,0	2,3	1,9	2,3
Hoge bloeddruk	8,6	11,1	12,4	13,5
Incontinentie	3,6	3,7	3,7	4,2
Kanker	3,5	4,7	4,7	5,3
Migraine	14,2	12,6	11,5	11,4
Psoriasis	1,5	1,8	2,0	1,8
Rugaandoening	8,1	9,2	8,8	8,7
Suikerziekte	2,8	3,4	3,9	4,1
Vernauwing bloedvaten	1,5	1,7	1,8	1,6
Andere langdurige aandoening	7,9	7,5	8,5	9,2

9.3

Roken en alcohol, 12 jaar en ouder

	2001	2005	2008	2009
Rokers (%)	33,3	29,5	27,6	27,1
Zware rokers (%)	9,8	7,7	6,8	6,3
Rokers: sigaretten per dag	12,4	11,7	11,4	11,3
Drinkt nooit alcohol (%)	18,2	18,6	19,2	20,2
Zware drinkers (%)	13,6	10,8	10,0	10,4
Drinkers: glazen per dag	1,5	1,4	1,3	1,3

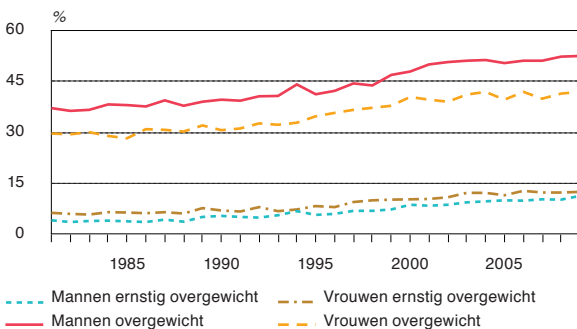
9.4

Lichamelijke activiteit, 12 jaar en ouder

	2001	2005	2008	2009
Voldoet aan norm gezond bewegen (%)	52	55	56	56
Activiteit (minuten per week)				
huishoudelijk werk	680	649	628	633
sport	130	138	133	128
vrije tijd (bijv. wandelen, fietsen en tuinieren)	413	426	406	399
werkzaamheden op werk/school	934	885	905	908
woon-werk/school-verkeer	54	55	60	56

9.5

Overgewicht bij personen van 20 jaar en ouder

9.6

Plaats van bevalling, borstvoeding (%)

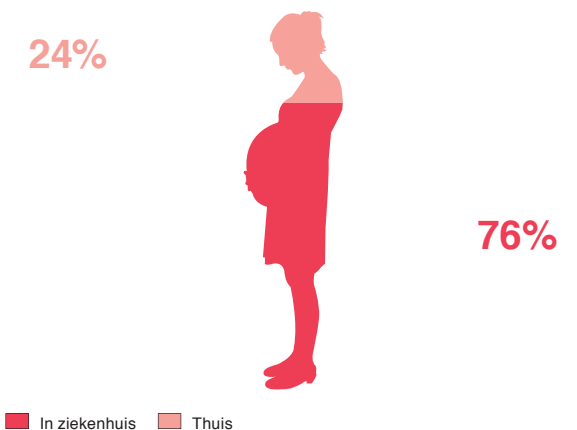
	1998– 2000	2001– 2003	2007– 2009
Plaats van bevalling			
thuis	34	32	24
ziekenhuis	66	68	76
elders	0	0	0
Borstvoeding			
bij de geboorte	69	75	75
op leeftijd van 6 weken	57	61	63
op leeftijd van 3 maanden	45	51	53
op leeftijd van 6 maanden	24	27	34

9.7

Vrouwen en preventie (%)

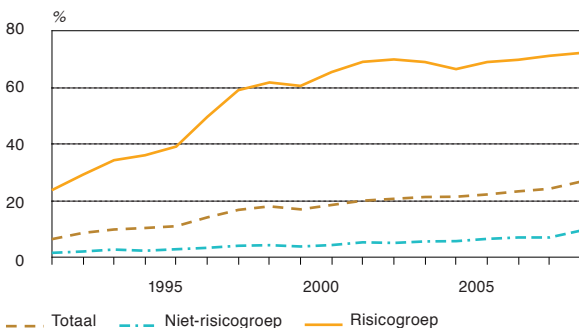
	2001	2005	2008	2009
16 tot 50 jaar:				
Gebruikt anticonceptiepil	43	40	38	39
20 jaar en ouder:				
Uitstrijke in afgelopen 5 jaar	61	60	61	61
30 jaar en ouder:				
Mammografie in afgelopen 2 jaar	44	46	49	51

Plaats van bevalling, 2007/2009

9.8

Griepvaccinatie bij personen van 16 jaar en ouder

9.9

Medische consumptie van de Nederlandse bevolking

	2000	2005	2008	2009
Contact met huisarts				
Gemiddeld aantal contacten	4,1	3,6	4,1	3,8
Personen met contact (%)	75,6	73,1	73,3	73,9
Wijze van contact met huisarts (%)				
bij de huisarts	81,8	84,8	84,1	82,7
huisbezoek	5,2	4,0	3,3	4,2
telefonisch	12,5	10,1	11,6	12,3
anders	0,5	1,0	1,0	0,8
Contact met specialist				
Gemiddeld aantal contacten	1,8	1,8	1,8	2,0
Personen met contact (%)	38,0	40,0	41,2	43,2
Plaats van contact (%)				
in (polikliniek van) ziekenhuis	90,2	89,3	90,7	89,4
anders	9,8	10,7	9,3	10,6
Contact met tandarts				
Gemiddeld aantal contacten	2,4	2,3	2,2	2,1
Personen met contact (%)	78,2	77,9	78,3	78,6
Reden van contact (%)				
pijn	11,6	13,4	13,8	14,4
controle	63,2	61,8	57,9	59,4
behandeling na controle	11,1	12,1	14,1	13,1
(langlopende) behandeling	14,1	12,7	14,1	13,0
Contact met fysiotherapeut				
Gemiddeld aantal contacten	2,9	2,9	3,1	3,3
Personen met contact (%)	16,2	16,8	20,0	20,5
Alternatieve genezer(s)				
Personen met contact (%)	5,9	6,5	7,2	6,6
Medicijngebruik				
Op recept in 14 dagen (%)	33,8	37,1	39,6	40,0
Zonder recept in 14 dagen (%)	34,5	39,0	39,6	39,1

Bij geboorte

63,7 jaren

Op 65 jarige leeftijd

10,4 jaren

 = 5 jaar

9.10 (Gezonde) levensverwachting (levensjaren)

	Mannen		Vrouwen	
	2001	2008	2001	2008
Bij geboorte	75,8	78,3	80,7	82,3
in als goed ervaren gezondheid	61,8	63,7	61,6	63,5
zonder lichamelijke beperkingen	68,7	70,9	68,5	69,5
zonder chronische ziekten	48,7	48,4	42,1	42,4
in goede geestelijke gezondheid	70,0	74,1	70,0	74,3
Op 65-jarige leeftijd	15,5	17,3	19,3	20,5
in als goed ervaren gezondheid	9,2	10,4	10,4	11,4
zonder lichamelijke beperkingen	10,9	12,4	10,6	11,4
zonder chronische ziekten	4,5	4,3	4,9	3,9
in goede geestelijke gezondheid	13,5	16,1	15,3	17,8

9.11

Mannen met één of meer ziekenhuisopnamen voor enkele diagnoses, gestandaardiseerd voor leeftijd (per 10 000 inwoners)

	2000	2005	2006	2007
Diagnosen totaal	870,6	1 017,4	1 040,6	1 069,1
w.o.				
aandoeningen van de perinataleperiode	39,8	45,3	45,8	46,1
kwaadaardige nieuwvormingen	48,8	56,4	57,7	58,3
w.o.				
van huid	2,8	6,0	6,9	7,8
van luchtpijp(-vertakkingen) en long	8,2	7,8	8,0	7,9
van prostaat	5,2	7,0	6,9	7,0
ongevallen	80,5	89,2	88,2	92,4
ziekten van de ademhalingsorganen	97,7	105,6	108,0	109,1
ziekten van hart- en vaatstelsel	137,2	149,8	150,4	150,5
w.o.				
acuut hartinfarct	19,9	16,0	15,5	15,0
hersenvaatletsels	16,9	21,2	21,6	21,0
ziekten van spieren, beenderen en bindweefsel	109,0	133,6	133,0	138,8
ziekten van de spijsverteringsorganen	101,1	120,7	122,5	125,5
ziekten van urinewegen en geslachtsorganen	53,6	58,0	56,9	58,4

Bron: Dutch Hospital Data en CBS.

9.12

Vrouwen met één of meer ziekenhuisopnamen voor enkele diagnoses, gestandaardiseerd voor leeftijd (per 10 000 inwoners)

	2000	2005	2006	2007
Diagnosen totaal	1 066,6	1 288,9	1 327,9	1 369,3
w.o.				
aandoeningen van de perinatale periode	33,8	38,6	38,8	39,2
kwaadaardige nieuwvormingen	50,8	59,1	61,9	63,7
w.o.				
van borst	14,8	15,9	16,5	16,9
van huid	2,6	5,9	6,9	7,9
van luchtpijp(-vertakkingen) en long	3,1	4,3	4,5	4,6
ongevallen	78,0	89,8	89,2	92,9
ziekten van de ademhalingsorganen	78,7	89,6	93,0	93,6
ziekten van hart- en vaatstelsel	108,9	128,3	128,4	130,1
w.o.				
acuut hartinfarct	9,4	8,1	7,9	7,8
hersenvaatletsels	16,2	21,1	21,5	21,4
ziekten van spieren, beenderen en bindweefsel	120,1	156,9	159,4	166,2
ziekten van de spijsverteringsorganen	83,8	109,0	115,4	120,0
ziekten van urinewegen en geslachtsorganen	86,8	103,8	103,3	107,0

Bron: Dutch Hospital Data en CBS.

9.13 Overleden mannen naar doodsoorzaak (x 1 000)

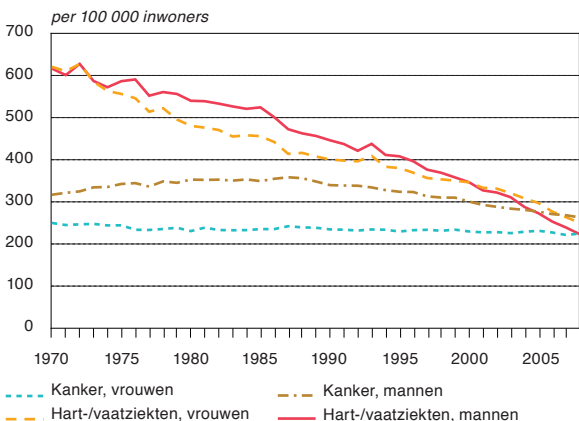
	2000	2005	2007	2008
Totaal	68,8	66,4	64,8	64,9
Endocriene-, voedings- en stofwisselings- ziekten	1,6	1,8	1,7	1,7
Kwaadaardige nieuwvormingen w.o.	20,7	21,2	21,7	21,9
luchtpijp(vertakkingen) en long	6,3	6,4	6,4	6,4
prostaat	2,4	2,4	2,4	2,4
Psychische stoornissen	1,5	1,9	1,9	2,1
Ziekten van ademhalingsorganen	7,7	7,3	7,1	7,1
Ziekten van hart en vaatstelsel	23,6	20,8	19,3	18,8
w.o.				
acuut hartinfarct	7,3	5,4	4,6	4,4
hersenvaatletsels	4,7	4,0	3,7	3,6
Ziekten van spijsverteringsorganen	2,3	2,4	2,4	2,4
Uitwendige doodsoorzaken	3,0	3,1	2,9	3,0
w.o.				
wegverkeersongevallen	0,8	0,6	0,6	0,5
zelfdoding	1,0	1,1	0,9	1,0
Overige doodsoorzaken	8,3	7,9	7,8	7,9

9.14 Overleden vrouwen naar doodsoorzaak (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	71,8	70,0	68,2	70,2
Endocriene-, voedings- en stofwisselings- ziekten	2,7	2,6	2,4	2,4
Kwaadaardige nieuwvormingen w.o.	17,0	18,1	18,1	18,9
borst	3,4	3,3	3,2	3,5
luchtpijp(vertakkingen) en long	2,3	3,1	3,4	3,3
Psychische stoornissen	3,7	4,5	4,6	5,0
Ziekten van ademhalingsorganen	7,0	7,0	6,4	6,7
Ziekten van hart en vaatstelsel	25,6	22,6	21,5	21,4
w.o.				
acuut hartinfarct	5,7	4,1	3,6	3,4
hersenvaatletsels	7,5	6,3	5,7	5,6
Ziekten van de spijsverteringsorganen	3,0	3,0	3,0	3,0
Uitwendige doodsoorzaken	2,1	2,3	2,3	2,4
w.o.				
wegverkeersongevallen	0,3	0,2	0,2	0,2
zelfdoding	0,5	0,5	0,4	0,4
Overige doodsoorzaken	10,6	9,9	9,9	10,5

9.15

Sterfte aan kanker en hart- en vaatziekten

9.16

Financiën en personeel zorginstellingen

	Eenheid	2006	2007	2008
Ziekenhuizen				
Bedrijfsopbrengsten	<i>mln euro</i>	16 071	17 189	18 541
Bedrijfslasten	<i>mln euro</i>	15 530	16 623	17 951
Eigen vermogen	<i>mln euro</i>	2 735	2 966	2 568
Werknemers	<i>banen</i>	250 910	257 460	268 160
Werknemers	<i>arbeidsjaren</i>	181 340	185 880	189 850
Geestelijke gezondheidszorg				
Bedrijfsopbrengsten	<i>mln euro</i>	4 308	4 630	4 862
Bedrijfslasten	<i>mln euro</i>	4 181	4 519	4 753
Eigen vermogen	<i>mln euro</i>	621	705	724
Werknemers	<i>banen</i>	75 860	80 010	81 380
Werknemers	<i>arbeidsjaren</i>	57 760	60 080	61 560
Gehandicaptenzorg				
Bedrijfsopbrengsten	<i>mln euro</i>	5 557	5 883	6 463
Bedrijfslasten	<i>mln euro</i>	5 400	5 718	6 251
Eigen vermogen	<i>mln euro</i>	853	930	1 027
Werknemers	<i>banen</i>	141 730	148 250	153 500
Werknemers	<i>arbeidsjaren</i>	88 680	92 570	96 280
Ouderen- en thuiszorg				
Bedrijfsopbrengsten	<i>mln euro</i>	13 241	13 598	14 360
Bedrijfslasten	<i>mln euro</i>	12 811	13 456	14 131
Eigen vermogen	<i>mln euro</i>	2 171	2 234	2 398
Werknemers	<i>banen</i>	404 010	388 660	390 940
Werknemers	<i>arbeidsjaren</i>	221 680	210 230	210 910

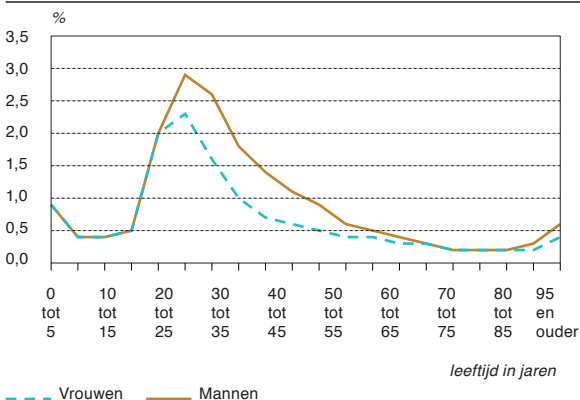
9.17 Indexcijfers uitgaven zorg (1998=100)

	2000	2005	2007	2008
Gezondheidszorg	114	166	184	197
Welzijnszorg	118	168	183	193
Per hoofd van de bevolking	113	160	175	186
Totaal gecorrigeerd voor prijsveranderingen	107	130	138	144

9.18 Uitgaven aan zorg naar actoren

	2000	2005	2007	2008
Totaal (mln euro)	46 967	67 843	74 447	79 091
Beleid en beheer	1 684	2 291	2 494	2 505
Geestelijke gezondheidszorg	2 572	4 048	4 385	4 895
Gehandicaptenzorg	3 994	6 316	6 917	7 542
Genees- en hulpmiddelen	5 859	7 961	8 717	9 097
Ouderenzorg	8 673	12 660	13 776	14 496
Praktijken van (para-)medici	3 731	5 049	6 036	6 335
Ziekenhuizen, specialistenpraktijken	11 261	16 979	19 012	20 371
Overig	9 193	12 539	13 110	13 850
Uitgaven per hoofd van de bevolking (euro)	2 949	4 157	4 545	4 809
Uitgaven (in % van het bbp)	11,2	13,2	13,1	13,3

9.19 Onverzekerden tegen ziektekosten naar leeftijd, 1 mei 2008

10

Handel en
horeca

10. Handel en horeca

Aanzienlijk omzetverlies horeca

De horeca heeft een slecht jaar achter de rug. De omzet kromp in 2009 met 5 procent ten opzichte van 2008. Het laatste jaar met krimp was 2004. Vrijwel alle horecabranches hadden in 2009 omzetverlies. Vooral hotels en cafés deden het slecht. Hotels hadden de grootste omzetsdaling met bijna 9 procent. Niet alle horecabranches deden het echter slechter dan een jaar eerder. Campings en bungalowparken kregen afgelopen jaar meer gasten over de vloer. Hun omzet was 4 procent hoger dan in 2008. Ook cafetaria's deden het in 2009 beter dan een jaar eerder.

Sterke omzetafname handel

In 2009 was de omzet van de groothandel 9,2 procent lager dan een jaar eerder. De twee voorafgaande jaren lieten nog een sterke groei zien. Alle groothandelstakken behaalden in 2009 minder omzet. Het sterkst was de daling voor de overige gespecialiseerde groothandel. De voedings- en genotmiddelen daarentegen boekten bijna geen omzetverlies.

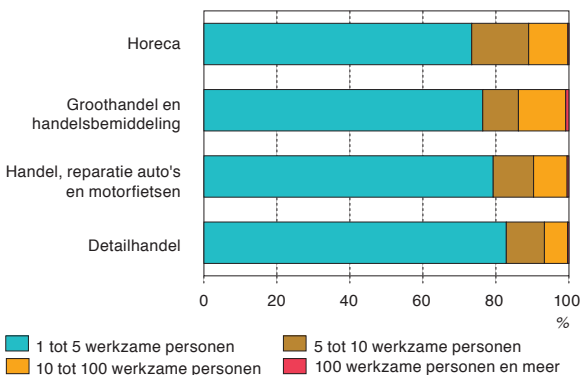
Ook de omzet van de detailhandel ging onderuit. In 2009 was de omzet 4,8 procent lager dan in 2008. Het omzetvolume lag 4,7 procent lager, terwijl de prijzen nagenoeg gelijk bleven. Vooral de winkels in non-foodartikelen en tankstations kampten met omzetverlies, respectievelijk van 7,1 en 11,2 procent. Binnen de non-foodsector wisten alleen de drogisterijen, fietsenwinkels en tuincentra meer omzet te realiseren. Ook de winkels in voedings- en genotmiddelen behaalden een kleine omzetstijging. Dit was volledig toe te schrijven aan de supermarkten. De omzet van de voedingsspecialzaken kromp in 2009 fors.

Forse krimp omzet autobedrijven

De omzet van de auto- en motorbranche was in 2009 bijna 17 procent lager dan een jaar eerder. Importeurs van nieuwe personenauto's noteerden het grootste omzetverlies. Zij behaalden bijna 27 procent minder omzet dan in 2008. Reparatiebedrijven en bedrijven in onderdelen boekten het kleinste omzetverlies.

10.1

Bedrijven in de handel en horeca naar bedrijfsgrootte, 1 januari 2009*

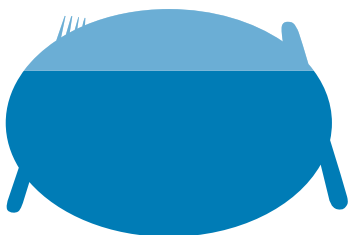
10.2

Arbeidsvolume werkzame personen in de handel en horeca (1 000 arbeidsjaren)

	2000	2005	2007*	2008*
Totaal	1 263	1 226	1 284	1 282
Detailhandel (incl. reparatie)	480	478	503	494
Groothandel	447	424	443	457
Handel, reparatie auto's en motorfietsen	135	132	135	135
Horeca	201	193	203	196

Horecabedrijven, 1 januari 2009

27%

73%

1 tot 5 werkzame personen 5 werkzame personen of meer

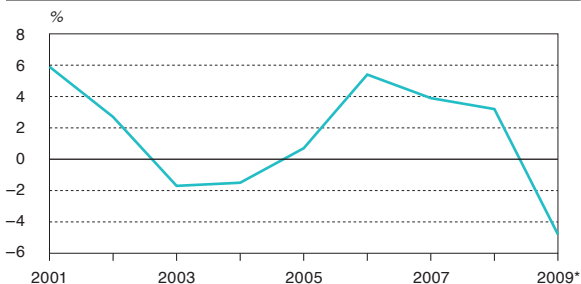
10.3

Werkzame personen in de handel en horeca

	2000		2008*	
	totaal	w.o. vrouwen	totaal	w.o. vrouwen
	x 1 000	%	x 1 000	%
Totaal	1 669	46	1 762	46
Detailhandel (incl. reparatie)	721	61	762	60
Groothandel	499	29	523	30
Handel, reparatie auto's en motorfietsen	152	18	161	20
Horeca	297	51	316	51

10.4

Omzetontwikkeling detailhandel (jaarmutatatie)

10.5

Omzetontwikkeling detailhandel, excl. apotheken (jaarmutatatie in %)

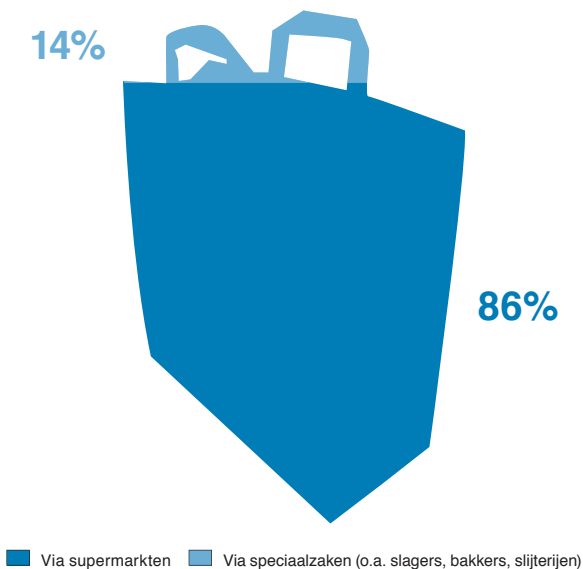
	2001	2005	2008	2009*
Omzet totaal	5,9	0,7	3,2	-4,8
prijs	3,2	-0,7	2,9	-0,1
volume	2,6	1,5	0,3	-4,7
omzet voedings- en genotmiddelen	6,6	-0,2	6,2	0,6
prijs	7,1	-0,9	5,0	2,2
volume	-0,5	0,7	1,2	-1,6
omzet non-foodartikelen	5,6	-0,5	0,6	-7,1
prijs	1,6	-0,6	0,2	0,5
volume	3,9	0,1	0,4	-7,5
omzet tankstations	2,2	-0,1	7,9	-11,2
prijs	-0,3	-1,1	8,7	-9,1
volume	2,5	1,1	-0,8	-2,3

10.6

Omzetontwikkeling voedings- en genotmiddelenwinkels (jaarmutatatie in %)

	2001	2005	2008	2009*
Totaal	6,6	-0,7	6,2	0,6
Supermarkten e.d.	7,3	-0,4	7,7	1,4
Winkels gespecialiseerd in voedings- en genotmiddelen	3,5	-1	-2,3	-4,7
in aardappelen, groenten en fruit	-1,9	-1,5	-1,4	-6,6
in dranken	6,8	-4,6	-2,4	-4,0
in vis	1,2	-0,6	.	.
in vlees, wild, gevogelte	3,9	-2,3	-0,9	-6,7

Omzetaandeel voedingsmiddelen, 2009

10.7 Omzetontwikkeling non-foodwinkels (jaarmutatie in %)

	2001	2005	2008	2009*
Totaal	5,6	-0,2	0,6	-7,1
w.o.				
doe-het-zelfzaken	7,2	-0,8	-1,4	-7,8
w.o.				
bouwmarkten	7,8	1,1	-1,2	-7,8
in bovenkleding	4,7	1,8	-0,6	-4,8
in consumentenelektronica	6,3	-2,1	-0,3	-10,9
in drogisterij-artikelen	8,5	-2,5	0,6	0,4
in huishoudelijke artikelen	3,6	-4,5	3,5	-5,1
in woninginrichtingsartikelen	5,9	-0,3	0,0	-8,7
textielsupermarkten	2,7	0,7	-0,1	-3,7

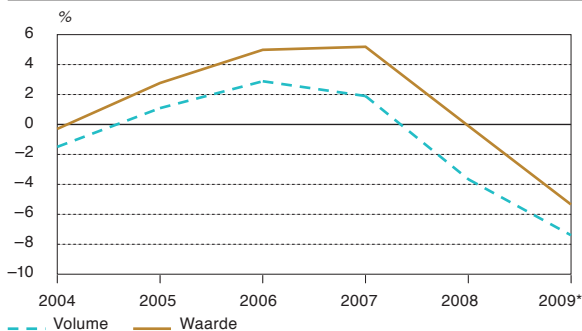
10.8 Omzetontwikkeling groothandel (jaarmutatie in %)

	2006	2007	2008	2009*
Totaal	5,5	10,1	8,0	-9,2
w.o.				
in landbouwproducten en levende dieren	3,7	37,0	21,3	-9,6
in voedings- en genotmiddelen	4,1	6,6	5,5	-0,4
in non-food	2,8	9,6	5,3	-2,6
overige gespecialiseerde groothandel	15,1	10,9	12,9	-16,9
in ICT-apparatuur	-3,7	3,7	1,4	.
in industriemachines	7,9	8,1	4,3	-13,2

10.9 Omzetontwikkeling motor- en autobranche (jaarmutatie in %)

	2005	2007	2008	2009*
Motor- en autobranche	0,0	4,0	-4,4	-16,6
Import van nieuwe personenauto's	0,6	3,4	-8,1	-26,9
Personenautobranche	-1,8	3,3	-4,8	-14,5
Bedrijfsautobranche	3,5	9,1	0,2	-19,0
Autoservicebedrijven	2,5	3,8	4,2	-5,6
Handel in auto-onderdelen	4,9	5,0	-2,6	-9,0
Handel en reparatie van motorfietsen	-3,9	0,2	-1,8	-13,8

10.10 Omzetontwikkeling in de horeca (jaarmutatatie)

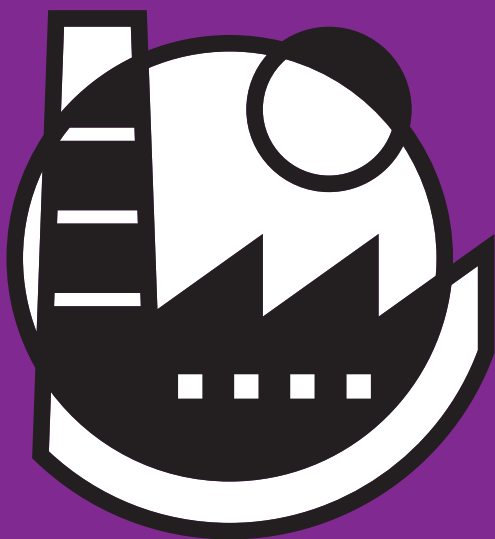

10.11 Omzet-, prijs- en volume-ontwikkelingen horeca (jaarmutatatie in %)

	2001	2005	2008	2009*
Omzet				
Hotels, eetgelegenheden, cafés	4,0	2,8	-0,1	-5,3
cafés e.d.	4,8	2,3	-1,3	-7,5
cafetaria's, lunchrooms, snackbars	3,5	1,3	0,4	1,3
hotels, pensions, conferentie-oorden	2,8	3,2	2,1	-8,8
restaurants	4,5	3,6	-1,4	-4,8
Prijs				
Hotels, eetgelegenheden, cafés	6,4	1,6	3,7	2,2
w.o.				
cafés e.d.	7,9	2,0	3,7	4,6
cafetaria's, lunchrooms, snackbars	5,5	1,9	3,4	2,2
restaurants	5,0	1,9	4,1	2,9
Volume				
Hotels, eetgelegenheden, cafés	-2,3	1,1	-3,7	-7,4
w.o.				
cafés e.d.	-2,9	0,3	-4,8	-11,5
cafetaria's, lunchrooms, snackbars	-1,9	-0,5	-2,9	-0,9
restaurants	-0,4	1,7	-5,3	-7,4

11

Industrie
en
energie

11. Industrie en energie

De industrie ging in 2009 door diep dal

Door de economische crisis zakte in het laatste kwartaal van 2008 de wereldhandel in. De flink teruggelopen vraag naar nieuwe producten resulteerde in sterk afnemende orderontvangsten en een fors lagere omzet. In de eerste helft van 2009 daalde de omzet van de industrie met ongeveer een kwart. Daarna waren de omzetverliezen minder groot. Over 2009 was de omzet 20 procent lager bij 10 procent lagere afzetprijzen. Op de exportmarkten daalde de omzet harder dan in eigen land. Door de tegenvallende resultaten verslechterde het producentenvertrouwen. De stemmingsindicator bereikte in februari met -23,5 een dieptepunt. De ondernemers verlaagden ondertussen hun productie sterk. Die was in de eerste helft van 2009 circa 13 procent kleiner. In de laatste twee kwartalen trok de productie weer geleidelijk aan, zodat 2009 werd afgesloten met circa 9 procent minder productie. In alle branches van de industrie werd in 2009 minder geproduceerd dan een jaar eerder.

Energieverbruik in 2009 lager

In 2009 was het energieverbruik in Nederland ruim 2 procent lager dan in 2008. De daling werd gerealiseerd in de eerste drie kwartalen, in het vierde kwartaal kwam het energieverbruik 3 procent hoger uit. Het verbruik van aardoliegrondstoffen en -producten in de industrie (excl. raffinaderijen) was in 2009 vrijwel gelijk aan dat in 2008. In de eerste drie kwartalen was het verbruik lager, maar in het vierde kwartaal verbruikte de industrie 23 procent meer energie. Het verbruik van aardolieproducten voor transport was in 2009 ruim 3 procent lager dan in 2008.

Verder is het verbruik van aardgas in 2009 met bijna 1 procent toegenomen. Bij de huishoudens, de landbouw en de dienstensector was het verbruik 3 procent hoger. Door een koud begin en einde van 2009 is meer aardgas verbruikt voor verwarming van woningen en bedrijfspanden dan in 2008. Bij de elektriciteitsproductiebedrijven steeg het aardgasverbruik met bijna 5 procent door een hogere elektriciteitsproductie. In de industrie was het verbruik van aardgas bijna 7 procent lager.

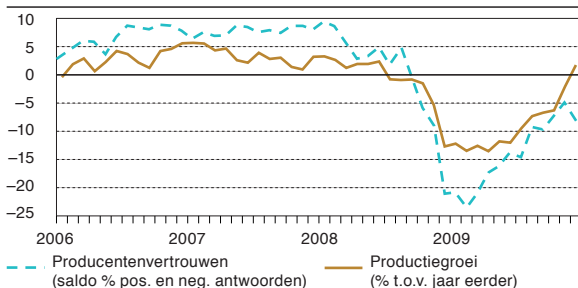
11.1

Omzet- en productie-index industrie per branche (2005=100)

	2006	2007	2008	2009*
Omzet	116,6	126,1	133,2	106,1
Bestemming				
binnenland	118,3	127,3	137,3	114,4
buitenland	115,3	125,1	130,0	99,4
Branche				
voedings- en genotmiddelenind.	105,0	117,7	123,7	115,1
textiel-, kleding-, lederindustrie	104,1	104,1	92,6	80,4
papier- en grafische industrie	101,1	105,9	101,0	89,0
aardolie-, chemische, rubber- en kunststofproductenindustrie	130,1	134,4	148,5	106,3
metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie	115,3	129,3	133,5	103,2
hout-, bouwmaterialenindustrie	110,6	119,9	121,1	106,2
meubelindustrie	97,4	109,2	102,4	85,2
Productie	102,9	106,3	105,4	96,0
Branche				
voedings- en genotmiddelenind.	102,3	103,6	103,0	101,6
textiel-, kleding-, lederindustrie	104,5	107,7	102,4	89,6
papier- en grafische industrie	101,9	102,2	101,9	95,3
aardolie-, chemische, rubber- en kunststofproductenindustrie	103,5	107,0	104,8	99,7
metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie	103,1	108,7	108,3	90,1
hout-, bouwmaterialenindustrie	102,8	102,2	102,1	86,3
meubelindustrie	101,4	105,0	101,3	81,0

11.2

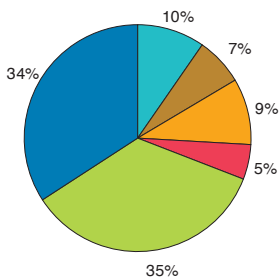
Ontwikkeling producentenvertrouwen en productiegroei in de industrie

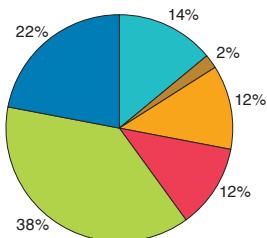
11.3

Kernuitkomsten industrie

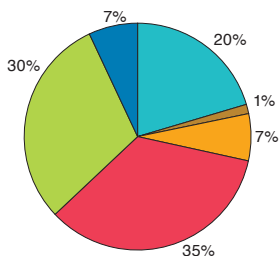
Bedrijven, 2009
totaal: 45 700

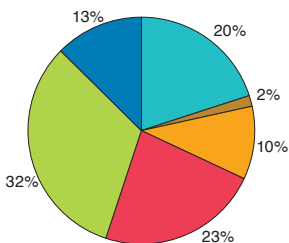
Banen van werkzame personen, 2008
totaal: 938 000 banen

Productiewaarde, 2008
totaal: 294,8 mld euro

Bruto Toegevoegde waarde, 2008
totaal: 71,8 mld euro

- Voedings- en genotmiddelenindustrie
- Textiel-, kleding-, lederindustrie
- Papier- en grafische industrie
- Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofindustrie
- Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie
- Hout-, bouwmaterialen-, meubels en overige industrie

11.4

Arbeidsvolume werkzame personen in de industrie (1 000 arbeidsjaren)

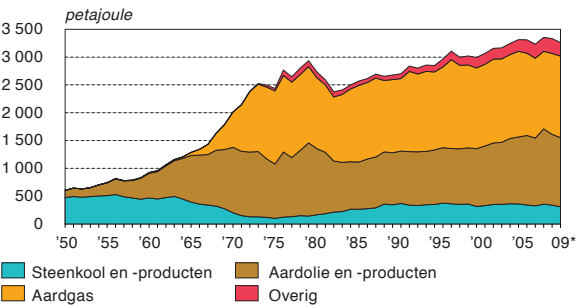
	2005	2006	2007*	2008*
Totaal	845	841	844	848
Voedings- en genotmiddelenind.	120	119	117	115
Textiel-, kleding-, lederindustrie	19	19	19	19
Papier- en grafische industrie	100	99	98	97
Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofindustrie	102	101	101	101
Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie	322	322	327	332
Hout-, bouwmaterialen-, meubels en overige industrie	181	181	183	185

11.5 **Investerings in materiële vaste activa industrie per branche**
(mln euro)

	2005	2006	2007 *	2008 *
Totaal	6 697	7 198	7 916	7 965
Voedings- en genotmiddelenind.	1 626	1 412	1 642	1 488
Textiel-, kleding-, lederindustrie	63	67	91	.
Papier- en grafische industrie	743	562	566	.
Aardolie-, chemische, rubber- en kunststofindustrie	1 997	2 392	2 183	.
Metaal-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie	1 673	2 070	2 644	.
Hout-, bouwmaterialen-, meubels en overige industrie	594	697	791	.

11.6 **Energieverbruik naar energiedrager**

11.7 Energiebalans (petajoule)

	2000	2005	2008	2009*
Winning	2 417	2 628	2 814	2 662
Invoer	7 527	8 586	9 010	9 033
Uitvoer (–)	6 076	6 978	7 598	7 586
Bunkers (–)	705	870	811	744
Onttrokken aan de voorraad	–98	–55	–81	–104
<i>Binnenlands verbruik</i>	3 065	3 311	3 334	3 261
Energieverbruik door energie- bedrijven	600	662	641	639
winningsbedrijven	35	39	34	36
cokesfabrieken	12	14	15	12
raffinaderijen	180	184	172	163
elektr.- en warmteproductie- bedrijven centraal	252	308	298	305
elektr.- en warmteproductie- bedrijven decentraal	45	36	35	35
vuilverbrandingsinstallaties	41	47	55	57
distributiebedrijven	35	34	32	32
Energieverbruik door energie- afnemers	2 465	2 649	2 693	2 623
industrie	1 075	1 214	1 206	1 141
transport	462	486	504	488
huishoudens en overige afnemers	928	948	982	994

11.8 Steenkoolbalans (mln kg)

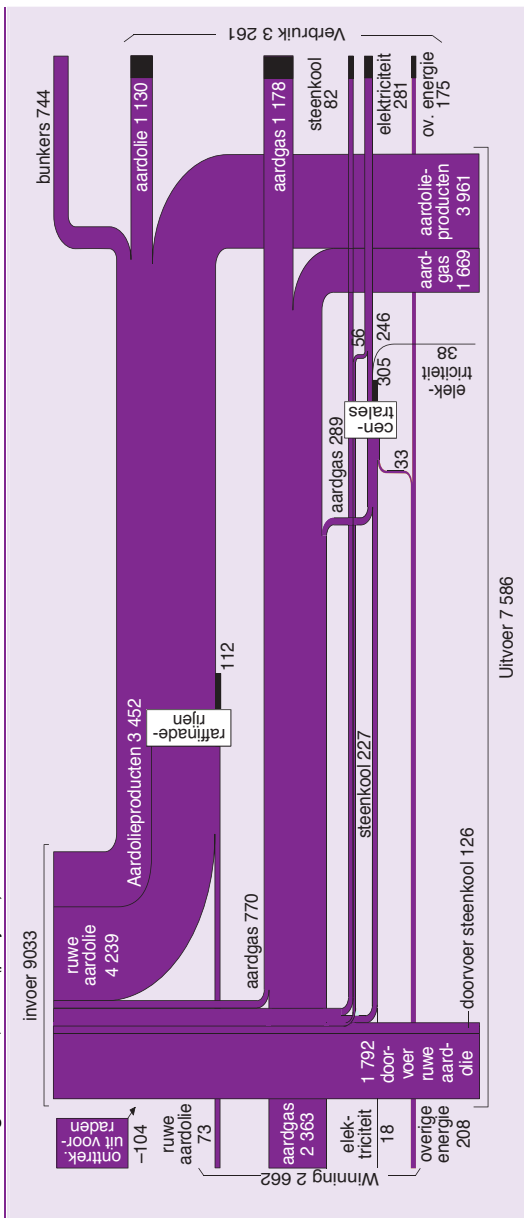
	2000	2005	2008	2009*
Totaal aanbod	12 901	13 017	12 796	11 872
invoer	22 296	20 469	19 128	19 924
uitvoer (–)	9 123	7 438	6 510	4 732
voorraadmutatie	–272	–14	178	–3 320
Total verbruik	12 901	13 017	12 796	11 872
elektriciteitscentrales	8 722	8 267	8 233	8 404
cokesfabrieken	3 006	3 157	3 063	2 464
ijzer- en staalindustrie	1 036	1 530	1 438	938
overige verbruikers	139	63	62	66

11.9

Aardoliegrondstoffenbalans, binnenlands verkeer (mln kg)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal aanbod	61 788	62 621	60 418	59 139
winning	2 351	2 269	2 163	1 704
productie fossiele additieven	–	–	357	434
aanvoer biologische additieven	–	–	589	513
invoer	60 306	61 732	61 267	60 879
uitvoer (–)	184	1 138	4 176	3 702
voorraadmutatie	–684	–242	216	–688
Totaal verbruik	61 788	62 621	60 418	59 139
Voorraad				
beginvoorraad	2 808	3 431	4 042	3 826
eindvoorraad (–)	3 492	3 673	3 826	4 514

11.10 Energiestromen, 2009* (petajoule)

N.B. In deze figuur zijn niet alle details weergegeven. De som van de zwarte blokjes is het totale energieverbruik.

11.11 Aardolieproductenbalans (mln kg)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal aanbod	47 837	62 534	37 532	39 187
productie	84 868	96 504	67 909	68 876
invoer	44 674	63 575	69 062	76 814
uitvoer (–)	63 442	75 964	77 862	88 318
bunkers (–)	16 910	20 931	19 499	17 885
voorraadmutatie	–1 353	–650	–2 078	–300
Totaal verbruik	47 837	62 534	37 532	39 187
voor omzetting	24 138	34 560	10 648	12 979
finaal verbruik	23 698	27 974	26 884	26 209
raffinaderijen	2 611	2 590	2 563	2 111
petrochemie	7 327	10 894	9 635	9 936
vervoer en overig	13 761	14 490	14 686	14 161
Voorraad				
beginvoorraad	6 800	8 124	8 146	10 225
eindvoorraad (–)	8 154	8 774	10 225	10 525

11.12 Aardgasbalans (mln m³)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal aanbod	46 346	46 770	45 935	46 301
winning	69 180	74 460	79 325	74 659
invoer	16 500	21 747	25 081	24 323
uitvoer (–)	39 329	49 445	58 504	52 717
voorraadmutatie	–5	8	33	36
Totaal verbruik	46 346	46 770	45 935	46 301
via het hoofdnet	22 003	24 312	23 192	23 913
elektriciteitscentrales	6 242	8 837	8 618	9 133
overige verbruikers	15 761	15 475	14 574	14 780
via regionale netten	23 320	21 734	22 124	21 707
bij de winning	1 023	724	619	681

11.13 Elektriciteitsbalans (mln kWh)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal aanbod	108 342	118 719	124 051	117 119
productie	89 426	100 424	108 201	112 231
elektriciteitscentrales	56 546	69 208	67 570	70 917
overige producenten	32 880	31 216	40 631	41 314
invoer	22 947	23 693	24 966	15 452
uitvoer (–)	4 031	5 398	9 116	10 564
Totaal verbruik	108 342	118 719	124 051	117 119
via het openbare net	92 766	101 989	102 745	97 419
via bedrijfsnetten	11 918	12 790	17 199	15 482
bij de productie	3 658	3 940	4 107	4 218
Netverliezen	4 082	4 478	4 678	4 403

11.14 Duurzame energie in vermeden verbruik van fossiele primaire energie (terajoule)

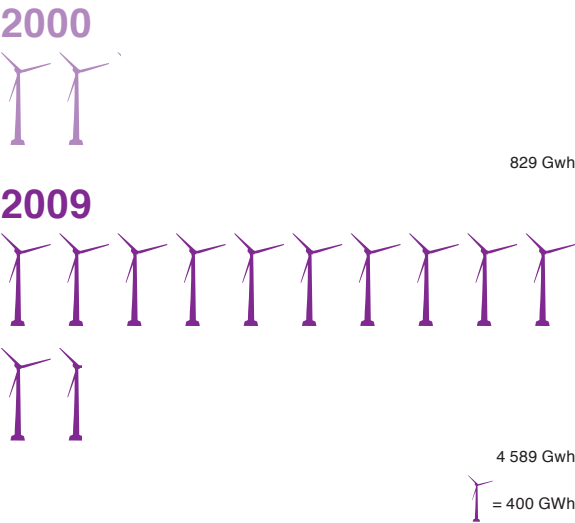
	2000	2005	2007	2008
Totaal	37 577	80 538	95 924	112 689
Waterkracht	1 179	733	877	840
Windenergie	6 861	17 222	28 193	35 094
windenergie op land	6 861	17 222	25 487	30 184
windenergie op zee	–	–	2 706	4 910
Zonne-energie	487	1 047	1 123	1 189
zonnestroom	66	295	304	330
zonnewarmte	421	752	819	859
Warmtepompen en warmte- koudeopslag	809	2 328	4 149	5 443
Biomassa	28 242	59 208	61 581	70 124
afvalverbrandingsinstallaties	11 417	11 874	12 979	13 051
bij- en meestoken biomassa				
in centrales	1 755	30 522	15 702	19 692
houtkachels bij huishoudens	5 701	5 464	5 464	5 464
houtkachels voor warmte bij				
bedrijven	1 806	1 914	2 382	2 508
overige biomassaverbranding	2 317	4 397	5 632	9 125
biogas	5 246	4 936	6 391	8 234
biobrandstoffen voor weg- verkeer	–	101	13 031	12 048
Aandeel in totale energie- verbruik (%)	1,2	2,4	2,9	3,4

11.15

Duurzame elektriciteit als aandeel van het totale elektriciteitsverbruik (%)

	2000	2005	2008	2009*
Binnenlandse productie	2,55	6,13	7,49	8,91
waterkracht	0,14	0,08	0,09	0,09
windenergie	0,79	1,81	3,56	4,03
zonnestroom	0,01	0,03	0,03	.
biomassa	1,61	4,22	3,81	.
Invoer	.	8,56	15,81	14,88
waterkracht	.	7,26	15,38	14,34
windenergie	.	0,00	0,12	0,32
zonnestroom	.	—	—	—
biomassa	.	1,29	0,31	0,23
Uitvoer	.	0,02	1,23	0,27

Elektriciteitsproductie door windenergie, 2000 en 2009

11.16 Productiemiddelen elektriciteit

	2000	2005	2007	2008*
Opgesteld vermogen (MWe)	20 782	21 978	23 804	24 856
warmtekrachtkoppeling (WKK)	9 238	10 740	12 219	12 870
niet-warmtekrachtkoppeling	11 544	11 238	11 585	11 986
Elektriciteitsproductie (GWh)	90 181	100 769	105 164	108 203
warmtekrachtkoppeling (WKK)	47 696	55 613	57 920	61 470
niet-warmtekrachtkoppeling	42 485	45 155	47 244	46 733

11.17 Energieverbruik huishoudens

	2000	2005	2007	2008
Aardgas (mln m ³)	10 540	9 950	8 775	9 818
Elektriciteit (mln kWh)	21 808	24 232	24 293	24 800
Gas-, diesel-, stookolie (mln kg)	50	52	48	52
LPG, propaan, butaan (mln m ³ ae)	30	32	30	32
Petroleum (mln kg)	13	13	12	13
Steenkool en bruinkool (mln kg)	7	7	6	7
Warm water (PJ)	16	18	19	20

11.18 Afzet motorbrandstoffen (mln liter)

	2000	2005	2008	2009*
Autodiesel	6 483	7 481	8 056	7 633
Autogas (lpg)	1 069	676	584	624
Motorbenzine	5 347	5 466	5 570	5 582
euro loodvrij (euro 95)	4 756	5 236	5 428	5 479
superplus loodvrij (euro 98)	592	230	142	103

11.19 Adviesprijzen motorbrandstoffen (euro/100 liter)

	2000	2005	2008	2009
Autodiesel	84,50	102,40	128,65	99,90
Autogas (lpg)	45,30	50,98	67,54	57,88
Motorbenzine				
euro loodvrij (euro 95)	115,78	135,26	153,67	134,57
superplus loodvrij (euro 98)	120,79	140,70	158,44	139,95

12

Inkomen
en
bestedingen

12. Inkomen en bestedingen

Aandeel lage inkomens neemt in 2008 licht toe

Van de ruim 6,8 miljoen huishoudens moest 8 procent in 2008 van een laag inkomen rondkomen. Dit aandeel was een fractie hoger dan in 2007. Het betrof 545 duizend huishoudens. In de economisch voorspoedige jaren 2006 en 2007, toen de koopkracht jaarlijks met zo'n 3 procent toenam, daalde het aantal lage inkomens nog. De lichte stijging van dit aantal in 2008 viel samen met de komst van de kredietcrisis. De koopkracht verbeterde in dat jaar nog wel, in doorsnee met 1,3 procent, maar ontvangers van een uitkering of pensioen profiteerden hier nauwelijks van.

Financiële situatie in 2009 negatiever beoordeeld

Het aandeel huishoudens dat aangaf dat hun financiële situatie de afgelopen twaalf maanden was verbeterd, daalde in 2009 tot 12 procent. Hiermee werd de in 2008 ingezette daling voortgezet. Ook het percentage waarbij sprake was van een verslechtering nam iets af. Daartegenover stond een stijging, van 56 procent tot 64 procent, van het aandeel huishoudens waarbij de financiële situatie hetzelfde was gebleven.

De verwachtingen voor de nabije toekomst lieten een vergelijkbaar beeld zien: een groeiend aandeel huishoudens ging ervan uit dat hun financiële situatie de komende twaalf maanden zal verbeteren noch verslechteren.

Huishoudens in Rozendaal het meest welvarend

Rozendaal mag zich de meest welvarende gemeente van Nederland noemen. In deze kleine Gelderse gemeente is het aandeel huishoudens met een besteedbaar jaarinkomen van meer dan 40 duizend euro met 62 procent het hoogst. De overige gemeenten in de top 10 van de gemeenten met een groot aandeel hoge inkomens bevinden zich allemaal in of nabij de Randstad. Op de tweede plaats staat Bloemendaal, gevolgd door Abcoude.

Ook wat betreft het aandeel grote vermogens was Rozendaal met 68 procent koploper. In deze top 10 staan veel Noord-Brabantse gemeenten.

12.1

Gemiddeld besteedbaar huishoudensinkomen naar samenstelling van het huishouden (1 000 euro)

	2001	2005	2007	2008**
Totaal	27,5	29,4	32,6	33,5
Eenpersoonshuishouden	16,0	17,2	18,6	19,0
alleenstaande man	17,2	17,9	19,7	20,2
alleenstaande vrouw	15,1	16,6	17,7	18,0
Meerpersoonshuishouden	33,3	35,9	40,2	41,3
(echt)paar	34,1	36,9	41,5	42,7
zonder kinderen	30,4	33,1	36,7	37,7
uitsluitend minderjarige kind.	34,1	37,4	43,2	44,7
minstens één meerderjarig kind	45,3	48,3	54,0	55,6
eenoudergezin	23,5	24,4	26,6	27,6
uitsluitend minderjarige kind.	18,0	19,6	21,7	22,5
minstens één meerderjarig kind	30,5	30,7	33,0	34,3
overig meerpersoonshuishouden	37,3	40,3	44,6	44,9

12.2

Huishoudens naar samenstelling van het huishouden en hoogte van het besteedbaar inkomen, 2008** (x 1 000)

	Totaal	Eenpersoonshuishouden	Meerpersoonshuishouden
Totaal	7 226	2 549	4 677
Minder dan 10 000 euro	409	338	71
10 000 tot 20 000 euro	1 721	1 349	371
20 000 tot 30 000 euro	1 745	605	1 140
30 000 tot 40 000 euro	1 353	156	1 197
40 000 tot 50 000 euro	870	53	817
50 000 euro en meer	1 128	48	1 080

12.3

Gemiddeld persoonlijk inkomen van personen naar sociaaleconomische categorie (1 000 euro)

	2001	2005	2007	2008**
Totaal	22,4	24,7	26,8	27,8
Actief	26,7	29,9	32,2	33,4
werknemer	26,3	29,5	31,7	32,9
zelfstandige	31,2	34,4	39,0	40,0
overig (freelancer e.d.)	9,7	10,6	10,0	10,0
Niet-actief	14,5	16,2	17,4	17,8
werkloze of bijstandsontvanger	12,0	13,7	14,3	14,4
arbeidsongeschikte	16,2	17,7	19,0	19,7
pensioenontvanger	16,7	19,3	20,6	21,1
overig (student, alimentant e.d.)	6,9	7,1	8,4	8,3

12.4

Mediane koopkrachtmutatie van personen naar voornaamste inkomensbron van het huishouden (%)

	2002	2005	2007	2008**
Bevolking, totaal	1,6	-0,3	3,1	1,3
Inkomen uit arbeid	1,9	-0,1	3,7	2,0
Inkomen uit eigen onderneming	-1,0	1,1	5,8	0,8
Overdrachtsinkomen	1,6	-0,8	1,8	0,3
w.o. met dezelfde inkomensbron in het voorafgaande jaar				
inkomen uit arbeid	2,0	0,1	3,8	2,1
inkomen uit eigen onderneming	0,4	2,9	7,0	1,1
overdrachtsinkomen	1,5	-0,9	1,6	0,2

12.5

Huishoudens met een laag inkomen naar land van herkomst (x 1 000)

	2001	2005	2007	2008**
Totaal	627	652	515	545
Nederland	428	433	322	334
Overig westers land	68	74	62	69
Niet-westers land	131	145	131	142
Suriname	27	27	24	26
Nederlandse Antillen en Aruba	11	13	10	12
Turkije	25	30	27	27
Marokko	26	27	25	26
overig niet-westers	42	48	46	50

12.6

Economische zelfstandigheid van personen van 15 tot 65 jaar (%)

	2001	2005	2007	2008**
Mannen	72	69	70	69
15 tot 25 jaar	29	23	23	23
25 tot 35 jaar	87	82	84	83
35 tot 45 jaar	89	87	89	88
45 tot 55 jaar	85	83	85	85
55 tot 65 jaar	54	58	59	61
Vrouwen	41	42	45	46
15 tot 25 jaar	23	17	17	17
25 tot 35 jaar	63	63	67	67
35 tot 45 jaar	49	53	57	58
45 tot 55 jaar	43	49	53	54
55 tot 65 jaar	17	23	26	28

12.7

Huishoudens naar hoogte van het vermogen, 1 januari (x 1 000)

	2006	2007	2008	2009*
Totaal	7 063	7 109	7 166	7 226
Minder dan 5 000 euro	2 123	2 100	2 032	2 108
5 000 tot 10 000 euro	402	382	402	413
10 000 tot 20 000 euro	488	466	471	482
20 000 tot 50 000 euro	721	721	717	727
50 000 tot 100 000 euro	596	595	586	564
100 000 tot 200 000 euro	1 006	986	974	961
200 000 tot 500 000 euro	1 263	1 343	1 415	1 411
500 000 tot 1 miljoen euro	328	366	406	404
1 miljoen euro en meer	136	151	164	154

12.8

Inkomensbeoordeling en financiële problemen van huishoudens (%)

	2000	2005	2007	2008
Rondkomen van het inkomen				
Moeilijk of zeer moeilijk	9	17	11	12
Eerder moeilijk of eerder gemakkelijk	39	32	30	28
Gemakkelijk of zeer gemakkelijk	53	51	59	60
Betalingsachterstanden afgelopen 12 maanden				
Huur of hypotheek	2	5	4	3
Gas, water of elektriciteit	1	4	3	3
Op afbetaling gekochte artikelen	1	1	1	1

Tot 25 jaar

9 000 euro

25 tot 45 jaar

82 000 euro

45 tot 65 jaar

226 000 euro

65 jaar en ouder

238 000 euro

= 20 000 euro

12.9

Inkomensbeoordeling en financiële situatie van huishoudens (%)

	2000	2007	2008	2009
Financiële situatie laatste 12 maanden				
Verbeterd	30	20	18	12
Ongewijzigd	57	57	56	64
Verslechterd	12	22	25	23
Weet niet	1	1	1	1
Financiële situatie komende 12 maanden				
Verbeteren	26	19	14	11
Ongewijzigd blijven	62	63	62	66
Verslechteren	9	14	20	17
Weet niet	4	4	4	5
Financiële situatie eigen huishouden				
Schulden maken	2	2	2	2
Spaarmiddelen aanspreken	3	4	4	4
Precies rondkomen	39	45	43	44
Beetje geld overhouden	37	35	37	37
Veel geld overhouden	16	12	12	12
Weet niet	2	2	2	3

Consumptie van wijn per Nederlander, 1980 en 2008

1980

Aantal 12,9

2008

Aantal 21,6

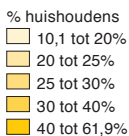
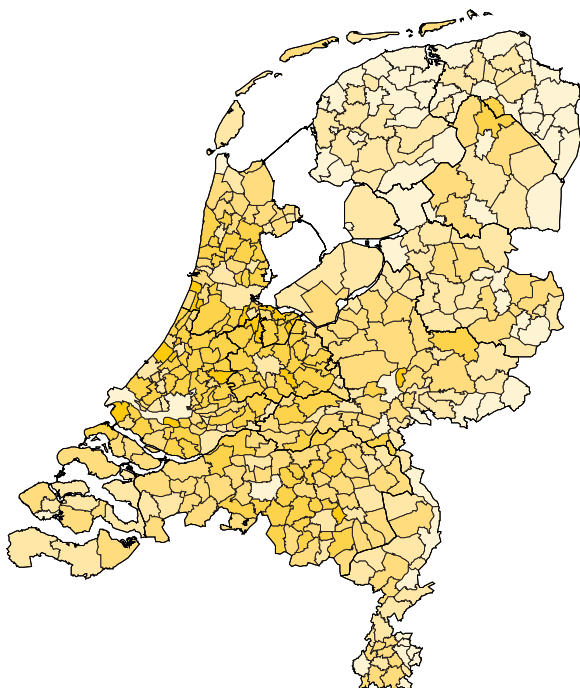
 = 2 liter

12.10 Bestedingen van huishoudens naar leeftijd hoofdkostwinner, 2008* (%)

	Totaal	Jonger dan 45 jaar	45 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
Totale bestedingen (%)	100	100	100	100
Voeding	15,6	15,4	15,8	15,7
brood, gebak en grutterswaren	2,0	2,0	2,0	1,9
aardappelen, groenten en fruit	2,1	2,0	2,1	2,3
suikerhoudende artikelen en dranken	2,6	2,3	2,9	2,6
oliën en vetten	0,2	0,2	0,2	0,2
vlees, vleeswaren en vis	2,3	2,0	2,4	2,5
zuivelproducten	1,7	1,5	1,8	1,8
verteringen buitenshuis en overige voedingsmiddelen	4,8	5,4	4,5	4,3
Woning	34,7	32,5	33,6	42,0
huur en onderhoud van woning en tuin	23,9	22,0	23,0	30,3
meubelen, stoffering en linnengoed	3,3	3,5	3,1	3,2
huishoudelijke apparaten en gereedschappen	1,8	1,7	1,9	1,9
verwarming en verlichting	5,8	5,3	5,6	6,6
Kleding en schoeisel	5,9	6,7	5,9	4,7
kleding	4,3	4,8	4,3	3,5
schoeisel en opschik	1,6	1,9	1,6	1,2
Hygiëne en geneeskundige verzorging	7,2	8,4	6,2	7,4
huishoudelijke dienstverlening en reiniging	2,9	4,7	1,8	2,2
lichamelijke verzorging	2,0	2,0	2,0	2,1
geneeskundige verzorging	2,3	1,7	2,4	3,1
Ontwikkeling, ontspanning en verkeer	33,5	34,3	35,4	27,0
ontwikkeling	4,1	4,3	4,5	2,6
sport, spel en vakantie	7,5	6,9	8,1	7,0
overige ontspanning	4,0	4,4	4,1	2,9
roken	0,7	0,7	0,7	0,6
verkeer, vervoer en communicatie	17,3	18,0	18,0	13,9
Overige bestedingen	3,0	2,8	3,1	3,3
particuliere verzekering n.e.g.	1,2	1,4	1,2	0,8
contributies maatschappelijke organisaties	0,7	0,4	0,8	0,9
collectes en donaties	0,6	0,4	0,5	1,0
overige bestedingen n.e.g.	0,6	0,6	0,6	x
Totale bestedingen (euro)	31 421	31 322	34 929	24 789

12.11

Aandeel huishoudens met een hoog inkomen (boven 40 duizend euro) per gemeente, 2007

12.12

Aandeel huishoudens met groot vermogen (boven 222 duizend euro) per gemeente, 1 januari 2008

% huishoudens

- 8,4 tot 20%
- 20 tot 30%
- 30 tot 40%
- 40 tot 50%
- 50 tot 68,1%

13

Inter-
nationale
handel

13. Internationale handel

Internationale goederenhandel flink afgenomen

Het volume van de in- en uitvoer van goederen is in 2009 flink afgenomen in vergelijking met een jaar eerder. De invoer daalde met 11 procent en de uitvoer met 9. In 2009 lagen de invoerprijzen 8 procent lager dan in 2008 en de uitvoerprijzen daalden met 9 procent. Hiermee zijn de in- en uitvoerwaarden in 2009 met respectievelijk 18 en 16 procent afgenomen. In 2008 steeg de invoerwaarde nog met 10 procent en de uitvoer met 8.

In 2009 daalde de uitvoerwaarde naar landen buiten de Europese Unie met 10 procent minder snel dan die naar de EU-landen. Naar de EU-landen was deze daling 18 procent.

Handelsoverschot goederen licht gedaald

Het overschot op de goederenhandelsbalans had in 2009 een waarde van 34 miljard euro. Dit is 0,7 miljard euro minder dan in 2008. Vooral door de handel in voedingsmiddelen (+15 miljard) en chemische producten (+14 miljard) had ons land een groot handelsoverschot. De handel in minerale brandstoffen zorgde voor het grootste handels tekort (–5 miljard euro).

Uitvoerwaarde internationale handel in diensten licht afgenomen

De uitvoer van de internationale handel in diensten in Nederland in 2009 was goed voor een waarde van bijna 82 miljard euro. Dit was een afname van ongeveer 4 procent ten opzichte van een jaar eerder. De invoerwaarde nam in beperkte mate toe en bedroeg in 2009 76 miljard euro.

Bij de daling van de totale uitvoerwaarde speelde een forse afname van vervoersdiensten en bouwdiensten een belangrijke rol. Aan de invoerkant was de invloed van de krimpende internationale handel minder sterk door een flinke toename van persoonlijke, culturele en recreatieve diensten alsmede bouwdiensten en royalty's en licenties. Ook aan de uitvoerkant lieten persoonlijke, culturele en recreatieve diensten en royalty's en licenties een toename zien.

13.1 In- en uitvoer van goederen, totalen (mln euro)

	2000	2005	2008	2009*
Invoer	216 057	249 845	335 921	275 930
Europese Unie	118 720	138 195	185 125	153 394
overige landen	97 337	111 649	150 796	122 537
Uitvoer	231 854	281 300	370 480	309 834
Europese Unie	178 973	216 178	282 730	230 837
overige landen	52 881	65 122	87 750	78 997
Handelsbalans	15 797	31 455	34 559	33 904
Europese Unie	60 253	77 983	97 605	77 443
overige landen	-44 456	-46 527	-63 046	-43 540

13.2 Invoer volgens secties van de Standard International Trade Classification (SITC) (mln euro)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal	216 057	249 845	335 921	275 930
Voeding en levende dieren	16 707	19 195	27 048	25 724
Dranken en tabak	2 416	2 666	3 133	3 150
Niet-eetbare grondstoffen, excl. brandstoffen	8 653	9 768	13 859	9 879
Minerale brandstoffen	22 176	36 956	61 118	42 765
Dierlijke en plantaardige oliën en vetten	1 047	1 979	3 321	2 294
Chemische producten	24 096	32 502	48 461	45 722
Fabrikaten	27 045	28 322	38 659	28 457
Machines en vervoermaterieel	86 019	89 066	102 029	82 953
Niet elders genoemde goederen	27 898	29 391	38 294	34 987

13.3 Uitvoer volgens secties van de Standard International Trade Classification (SITC) (mln euro)

	2000	2005	2008	2009*
Totaal	231 854	281 300	370 480	309 834
Voeding en levende dieren	27 974	32 430	42 113	40 390
Dranken en tabak	5 183	5 617	6 120	5 822
Niet-eetbare grondstoffen, excl. brandstoffen	11 724	15 414	18 142	15 556
Minerale brandstoffen	19 917	30 813	56 803	37 768
Dierlijke en plantaardige oliën en vetten	1 377	1 831	3 994	3 081
Chemische producten	36 066	47 678	65 968	59 872
Fabrikaten	24 436	27 063	35 333	27 029
Machines en vervoermaterieel	79 469	90 731	107 390	88 170
Niet elders genoemde goederen	25 708	29 724	34 617	32 145

Waarde goederenimport uit China, 2000 en 2009

2000

7 miljard euro

2009

22 miljard euro

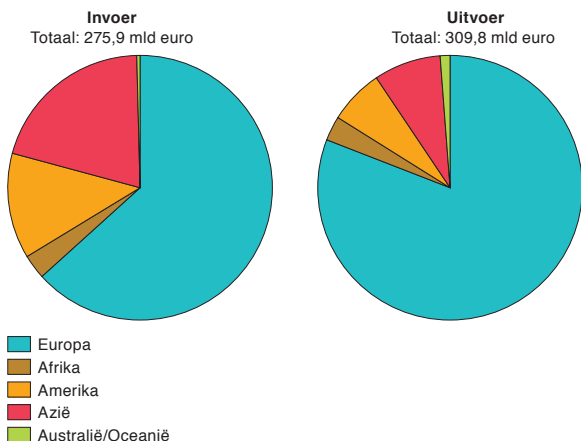
= 3 miljard euro

13.4 In- en uitvoer naar land en landengroep

	Invoer		Uitvoer	
	2008	2009*	2008	2009*
Totaal	335 921	275 930	370 480	309 834
Europa	213 316	174 606	304 986	250 711
Europese Unie	185 125	153 394	282 730	230 837
w.o.				
België	33 896	27 444	72 967	34 204
Duitsland	64 622	54 502	90 618	74 653
Frankrijk	16 884	13 662	32 375	27 610
Italië	7 962	6 391	19 608	16 050
Verenigd Koninkrijk	21 224	16 834	33 586	26 182
overig West-Europa	12 998	10 726	13 729	14 071
Oost-Europa	15 276	10 593	8 896	6 131
w.o.				
Rusland	13 036	9 723	6 559	4 491
Afrika	10 844	8 300	9 654	9 173
Amerika	42 974	35 601	24 551	20 748
w.o.				
Verenigde Staten	27 042	23 438	16 472	14 045
Azië	67 566	56 352	26 189	25 490
w.o.				
China	25 000	21 904	3 852	4 612
Japan	9 492	7 278	2 945	2 405
Australië, Oceanië	1 222	1 069	5 101	3 712

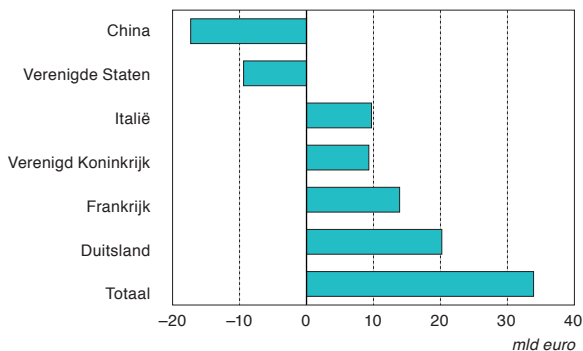
13.5

Aandeel continenten in de invoer en uitvoer, 2009*

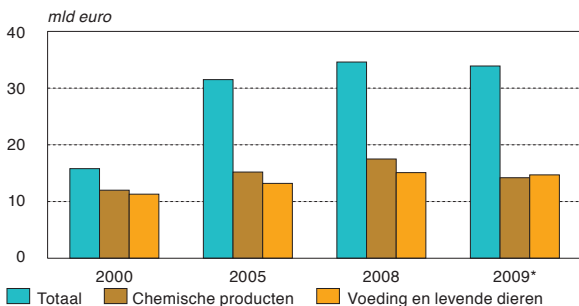
13.6

Handelssaldo, totaal en naar belangrijkste landen, 2009*

13.7

Handelsoverschot, totaal en naar belangrijkste productgroepen

13.8

In- en uitvoer van diensten naar land en landengroep (*mln euro*)

	2003	2005	2008* 1)	2009* 1)
Invoer	62 563	67 934	76 470	76 855
Europese Unie	37 779	40 924	40 759	40 117
Overige landen	24 784	27 009	35 712	36 738
w.o.				
Verenigde Staten	9 175	9 849	10 865	11 073
Zwitserland	2 523	2 638	2 763	3 329
Brazilië			1 971	1 853
Japan	890	1 002	818	772
Uitvoer	62 739	73 998	85 935	82 020
Europese Unie	37 087	40 599	50 918	49 733
Overige landen	25 652	33 398	35 016	32 287
w.o.				
Verenigde Staten	7 055	8 547	7 738	6 707
Zwitserland	2 291	2 518	3 279	3 703
Brazilië			2 324	2 182
Japan	1 318	1 616	978	953

¹⁾ Methodebreuk; cijfers zijn niet geheel vergelijkbaar met voorgaande jaren.

13.9

Uitvoer van diensten naar dienstensoort (mln euro)

	2003	2005	2008* ¹⁾	2009* ¹⁾
Totaal	62 739	73 998	85 935	82 020
Vervoersdiensten	13 441	17 257	21 081	18 221
Reisverkeersdiensten	8 099	8 421	9 072	8 887
Communicatiediensten	2 543	3 024	3 074	3 210
Bouwdiensten	1 639	2 217	2 210	2 007
Verzekeringsdiensten	296	362	477	404
Financiële diensten	665	867	1 126	1 119
Computer- en informatiediensten	2 766	2 997	4 569	4 125
Royalty's en licentierechten	7 945	8 234	13 405	14 974
Overige zakelijke diensten	23 141	28 364	28 467	26 744
Persoonlijke, culturele en recreatieve diensten	501	727	514	572
Overheidsdiensten	1 701	1 527	1 940	1 757

¹⁾ Methodebreuk; cijfers zijn niet geheel vergelijkbaar met voorgaande jaren.

Aandeel geëxporteerde varkens naar Oost-Europa, 2004 en 2009

5%

2004

26%

2009

13.10

Invoer van diensten naar dienstensoort (mln euro)

	2003	2005	2008*	2009* ¹⁾
Totaal	62 563	67 934	76 470	76 855
Vervoersdiensten	9 983	12 025	15 382	13 193
Reisverkeersdiensten	13 689	12 996	14 777	14 830
Communicatiediensten	2 427	2 566	2 696	2 977
Bouwdiensten	925	1 140	1 195	1 504
Verzekeringsdiensten	584	646	813	711
Financiële diensten	863	1 277	1 466	1 154
Computer- en informatiediensten	2 284	2 982	3 943	3 922
Royalty's en licentierechten	7 448	6 901	9 770	11 725
Overige zakelijke diensten	22 870	25 924	25 429	25 566
Persoonlijke, culturele en recreatieve diensten	651	760	493	674
Overheidsdiensten	838	717	507	600

¹⁾ Methodebreuk; cijfers zijn niet geheel vergelijkbaar met voorgaande jaren.

14

Landbouw

14. Landbouw

Melkkoeien vaker op stal

In 2008 is ongeveer 20 procent van de 1,5 miljoen melkkoeien op stal gebleven. In 2001 was dit nog 10 procent. Het op stal houden van melkkoeien hangt onder andere samen met de beschikbaarheid van grasland. Er zijn in Nederland flinke regionale verschillen in de beschikbare hoeveelheid grasland per melkkoe. Over het algemeen blijkt dat veel grasland per koe leidt tot minder koeien op stal. Zo werd in het Westelijk weidegebied, dat ligt in Utrecht, Noord- en Zuid-Holland, 8 procent van de melkkoeien binnen gebouden en in het Zuidelijk weidegebied (in Noord-Brabant en Limburg) 30 procent.

Glasgroentebedrijven steeds groter

In de afgelopen tien jaar was er een forse schaalvergroting in de gehele glasgroentesector. De schaalvergroting was het grootst bij de tomatenteelt en de paprikateelt. Van 2000 tot 2009 steeg het totale areaal tomaten met 48 procent, terwijl het aantal tomatentelers met 56 procent daalde. Hiermee steeg het gemiddelde areaal tomaten per teler van 1,8 hectare tot 4,5 hectare, een stijging met 155 procent. In diezelfde periode steeg het gemiddelde areaal paprika's per teler met 137 procent. Het totale areaal paprika's nam in die periode met 15 procent toe en het aantal paprikatelers nam met 51 procent af.

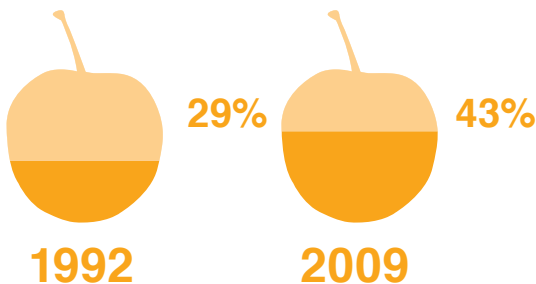
Lage prijzen verse vis

De prijzen van verse vis op de visafslagen waren in 2009 bijzonder laag. De prijs van schol daalde met 27 procent ten opzichte van 2008. De prijs van Hollandse garnalen daalde zelfs met 31 procent. Bij de mosselen was er een afname van 33 procent. De prijs van mosselen was echter de laatste jaren fors toegenomen. Alleen de tong wist in 2009 in de plus te eindigen. De prijs daarvan steeg met 2 procent.

14.1 Oppervlakte landbouwgrond per bedrijf (hectare)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	20,3	23,7	25,7	26,3
Akkerbouwbedrijven	35,4	38,9	41,4	42,4
akkerbouwgroentenbedrijven	12,3	26,5	27,3	24,6
gespecialiseerde hakvruchten-bedrijven	42,1	53,3	57,1	58,9
maaidorsbare gewassenbedrijven	19,0	21,6	23,5	24,4
overige	34,9	37,4	40,5	40,9
Tuinbouwbedrijven	5,2	6,8	8,7	8,9
glasbloemenbedrijven	1,7	1,8	2,1	2,2
glasgroentenbedrijven	2,6	3,1	3,9	4,4
opengrondsbloem(bollen)bedrijven	12,9	16,3	18,8	18,4
opengrondsgroentenbedrijven	10,8	15,0	19,8	20,4
overige	5,2	7,2	8,9	9,4
Blijvendeteelt bedrijven	6,8	7,9	9,5	9,7
boomkwekerijbedrijven	5,2	7,0	9,0	9,2
fruitbedrijven	9,3	10,3	11,4	11,7
overige	3,4	3,3	3,5	3,9
Gewassencombinaties	24,1	31,5	34,4	35,3
Graasdierbedrijven	23,7	27,0	28,7	29,1
gespecialiseerde melkveebedrijven	34,1	41,0	45,3	46,4
kalvermesterijen	6,3	10,0	12,6	13,1
overige rundveebedrijven	12,4	15,9	17,8	18,8
graslandbedrijven	20,6	17,2	18,5	16,7
overige	10,4	11,8	12,0	11,8
Hokdierbedrijven	6,0	7,2	8,1	8,3
pluimveebedrijven	4,5	5,3	5,4	5,4
varkensbedrijven	6,4	7,8	8,9	9,3
overige	6,4	7,2	9,8	9,6
Veeteeltcombinaties	18,4	21,6	24,1	25,8
Gewassen-/veeteeltcombinaties	24,2	27,3	27,9	28,3

Aandeel areaal Elstar in totale oppervlakte appels, 1992 en 2009

14.2

Economische omvang in de land- en tuinbouw per bedrijf (nge)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	80	88	98	102
Akkerbouwbedrijven	57	52	56	58
Tuinbouwbedrijven	175	245	289	312
Blijvendeteeltbedrijven	71	104	131	140
Gewassencombinaties	84	99	111	115
Graasdierbedrijven	60	59	64	66
Hokdierbedrijven	96	97	115	123
Veeteeltcombinaties	80	77	88	93
Gewassen-/veeteeltcombinaties	61	61	69	71

14.3

Oppervlakte landbouwgrond naar gebruik (1 000 hectare)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	1 977	1 938	1 929	1 918
Grasland (blijvend; natuurlijk)	928	795	828	827
Akkerbouw	958	1 052	1 003	993
aardappelen, consumptie-	87	66	69	71
aardappelen, poot-	42	39	37	38
aardappelen, zetmeel-	51	51	46	47
suikerbieten	111	91	72	73
uien	20	23	26	26
akkerbouwgroenten (excl. uien)	26	25	27	26
gerst	47	51	50	44
tarwe	137	137	157	151
overige granen	42	36	37	33
snijmaïs	205	235	242	240
graszaad	22	28	16	18
grasland (tijdelijk)	110	205	191	190
braakland en groenbemesters	24	35	8	7
overige	34	31	27	29
Tuinbouw open grond en blijvende teelt	80	81	88	87
boomkwekerijgewassen	11	13	15	16
fruit	21	19	19	20
tuinbouwgroenten	22	22	25	24
tulpen	10	11	11	12
overige bloemen en sierplanten	16	16	17	16
Tuinbouw onder glas	11	11	10	10
groenten	4	4	5	5
perkplanten	0	1	0	0
potplanten	1	1	1	1
snijbloemen	4	3	3	3
overige	1	1	1	1

14.4

Oogst akkerbouw en tuinbouw (mln kg)

	2000	2005	2008	2009*
Aardappelen, consumptie-	4 465	3 213	3 631	3 646
Aardappelen, poot-	1 496	1 310	1 266	1 434
Aardappelen, zetmeel-	2 166	2 254	2 095	2 100
Suikerbieten	6 727	5 931	5 219	5 735
Zaaiuien	821	983	1 231	1 220
Gerst	288	307	310	310
Haver	13	9	7	10
Rogge	29	11	8	11
Tarwe	1 143	1 175	1 366	1 402
Triticale	36	20	19	17
Corn-cob-mix (met 65% droge stof)	133	83	99	94
Korrelmaïs (met 65% droge stof)	344	281	252	245
Snijmaïs (met 35% droge stof)	8 154	9 672	11 123	11 122
Oliehoudende zaden	8	12	13	.
Vezelvlas	27	27	13	15
Aardbeien	34	39	42	43
Appelen	461	359	375	407
Peren	203	195	172	295
Aubergines	33	41	43	46
Champignons	265	240	255	235
Courgette	11	12	17	19
Komkommers	410	440	425	435
Paprika	285	345	335	370
Tomaten	520	660	730	800
Doperwten	37	34	40	31
Sperziebonen	52	71	64	49
Tuinbonen (groen te oogsten)	4	4	8	6
Bos- en waspeen	132	137	146	140
Knolselderij	62	53	61	55
Kroten	21	22	26	26
Radijs	35	28	24	23
Schorseneren	21	17	23	25
Winterpeen	253	350	350	421
Bloemkool	43	42	49	40
Boerenkool	15	14	13	14
Broccoli	10	14	17	19
Groene kool	7	4	4	4
Rode kool	35	40	43	40
Spitskool	9	10	16	16
Spruitkool	80	62	77	66
Witte kool	120	128	144	133
Andijvie	31	28	27	26
Asperges	15	15	14	15

14.4

Oogst akkerbouw en tuinbouw (mln kg) (slot)

	2000	2005	2008	2009*
IJsbergsla	50	59	76	72
Overige sla	22	15	15	14
Prei	95	82	95	96
Spinazie	54	43	39	32
Witlof	70	67	60	56

14.5

Land- en tuinbouwbedrijven naar (hoofd)bedrijfstype

	2000	2005	2008	2009
Totaal	97 392	81 750	75 151	73 008
Akkerbouwbedrijven	13 666	12 257	11 175	10 923
akkerbouwgroentenbedrijven	132	130	167	189
gespecialiseerde hakvruchtenbedrijven	3 760	2 553	2 207	2 248
maaidorsbare gewassenbedrijven	1 090	1 315	1 437	1 244
overige	8 684	8 259	7 364	7 242
Tuinbouwbedrijven	13 332	10 319	8 541	7 966
glasbloemenbedrijven	5 262	4 123	3 258	3 001
glasgroentenbedrijven	2 645	1 957	1 569	1 463
opengrondsbloem(bollen)bedr.	2 273	1 899	1 700	1 631
opengrondsgroentenbedrijven	1 502	1 157	1 038	977
overige	1 650	1 183	975	894
Blijvende teeltbedrijven	5 117	4 488	4 328	4 257
boomkwekerijbedrijven	2 429	2 209	2 189	2 152
fruitbedrijven	2 212	1 809	1 744	1 716
overige	476	470	395	389
Gewassencombinaties	2 120	1 524	1 316	1 320
Graasdierbedrijven	47 027	41 053	38 883	38 299
gespecialiseerde melkveebedr.	24 983	20 624	18 588	18 325
kalvermesterijen	1 281	1 134	1 239	1 176
overige rundveebedrijven	3 618	1 770	1 301	1 276
graslandbedrijven	3 124	3 135	3 741	3 633
overige	14 021	14 390	14 014	13 889
Hokdierbedrijven	8 195	5 902	5 545	5 336
pluimveebedrijven	1 831	1 411	1 352	1 332
varkensbedrijven	6 059	4 287	4 057	3 886
overige	305	204	136	118
Veeteeltcombinaties	3 115	2 021	1 649	1 480
Gewassen-/veeteeltcombinaties	4 820	4 186	3 715	3 427

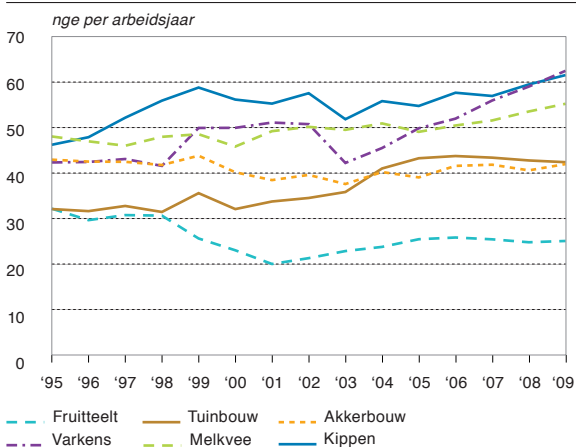
14.6 Land- en tuinbouwbedrijven naar grootte

	2000	2005	2008	2009
Totaal	97 392	81 750	75 151	73 008
Naar oppervlakte landbouwgrond				
0 tot 1 hectare	7 559	6 505	5 531	5 373
1 tot 10 hectare	37 474	28 997	26 022	24 914
10 tot 30 hectare	28 912	22 058	19 790	19 011
30 tot 50 hectare	14 796	13 572	12 299	12 012
50 hectare en meer	8 651	10 618	11 509	11 698
Naar economische omvang				
3 tot 20 nge	27 661	24 291	22 495	21 649
20 tot 70 nge	29 360	24 051	20 318	19 241
70 tot 100 nge	15 118	12 051	10 121	9 738
100 tot 150 nge	13 516	10 772	10 597	10 545
150 nge en meer	11 737	10 585	11 620	11 835

14.7 Arbeidskrachten op land- en tuinbouwbedrijven (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Arbeidsvolume (arbeidsjaren)	212	175	171	171
regelmatig werkzaam	197	160	151	146
gezinsarbeidskrachten	139	111	99	97
niet-gezinsarbeidskrachten	58	48	51	49
niet-regelmatig werkzaam	15	16	20	25
Regelmatig werkzaam (personen)	281	236	227	218
gezinsarbeidskrachten	194	163	151	148
niet-gezinsarbeidskrachten	86	72	76	70

14.8 Arbeidsproductiviteit

14.9

Veestapel op landbouwbedrijven, 1 april (1 000 stuks)

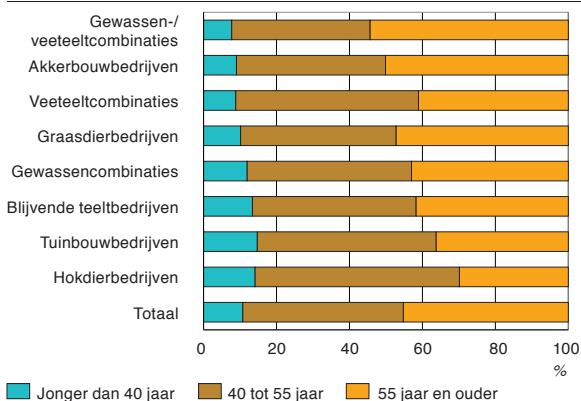
	2000	2005	2008	2009
Graasdieren				
Geiten	179	292	355	374
melkgeiten	.	.	254	274
jonger dan 1 jaar (nog niet productief)	.	.	46	43
ouder dan 1 jaar (voor melkproductie)	98	172	208	231
overige	.	.	101	100
Paarden en pony's	117	133	144	145
Rundvee	4 069	3 797	3 890	3 968
melk- en fokvee	2 907	2 649	2 687	2 775
melk- en kalfkoeien (voor melk- productie)	1 504	1 433	1 466	1 489
vlees- en weidekoeien (uit productie genomen melkkoeien)	67	61	43	40
jongvee voor melkproductie	1 325	1 142	1 170	1 237
overig	10	12	8	8
vlees- en weidevee	1 162	1 148	1 203	1 193
vleeskalveren	783	829	899	894
overige	379	319	305	299
Schapen	1 305	1 361	1 213	1 117
lammeren	604	685	606	555
ooien en rammen	701	676	607	561
Hokdieren				
Kippen	104 015	92 914	96 700	96 859
legghennen (incl. ouderdieren)	.	42 630	45 094	46 640
ouderdieren (vleesrassen)	9 042	5 788	7 249	6 934
vleeskuikens	50 937	44 496	44 358	43 285
Overig pluimvee (eenden, kalkoenen)	2 799	2 551	2 528	2 991
Konijnen	392	360	323	312
Edelpelsdieren	590	704	867	884
Varkens	13 118	11 312	12 026	12 186
biggen	5 102	4 563	4 966	5 068
fokvarkens	1 511	1 244	1 222	1 246
vleesvarkens	6 505	5 504	5 839	5 872

14.10 Vlees-, zuivel- en eierproductie (mln kg)

	2000	2005	2008	2009*
Vleesproductie (met been, incl. afsnijvet)				
kalveren	199	211	223	219
volwassen runderen	272	185	156	168
schapen en geiten	19	14	15	14
varkens	1 623	1 298	1 328	1 239
vleeskuikens	676	629	701	719
Onbewerkte koemelk ontvangen door zuivelfabrieken	10 734	10 479	11 295	11 085
Melkverwerking tot				
boter	126	119	124	128
fabriekskaas	684	672	722	714
gecondenseerde melk	274	292	342	321
melkpoeder	166	160	182	203
verse melkproducten	1 603	1 443	1 235	1 121
weipoeder	130	68	65	68
Kippeneieren	617	567	595	600

Bron: Voedsel en Waren Autoriteit, Productschappen Vee, Vlees en Eieren, Productschap Zuivel.

14.11 Leeftijd bedrijfshoofd, 2009

14.12 Teeltoppervlakte appels en peren per ras (hectare)

	2000	2005	2008	2009*
Appelrassen	12 839	9 737	9 302	9 129
Cox's Orange Pippin	991	318	194	160
Delbarestivale (Delcorf)	250	257	195	186
Elstar	4 773	4 377	3 964	3 960
Golden Delicious	914	646	502	500
Jonagold/jonagored	3 950	3 009	2 375	2 305
Junami	.	26	363	407
Kanzi	.	51	381	390
Rode Boskoop (Goudreinette)	1 028	606	627	574
Rubens	.	31	190	191
overige	933	416	511	456
Perenrassen	6 019	6 692	7 476	7 800
Beurré Alexandre Lucas	.	251	326	362
Conference	3 661	4 697	5 662	5 877
Doyenné du Comice	1 172	1 052	936	935
Stoofperen	493	319	232	255
Triomphe de Vienne	208	178	132	135
overige	485	195	187	236

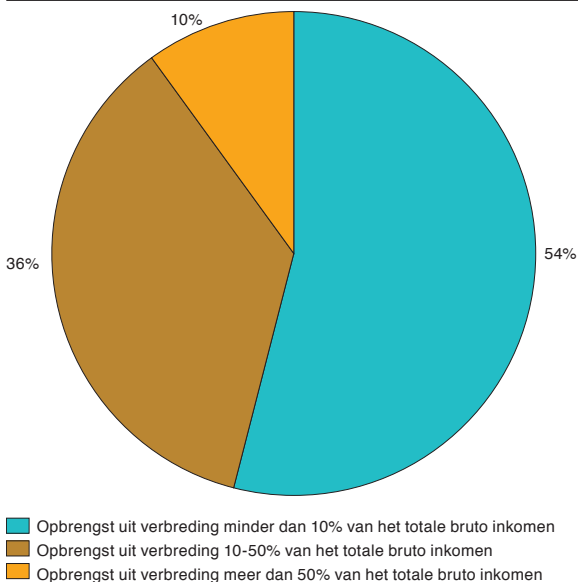
14.13 Oogst appels en peren per ras (mln kg)

	2000	2005	2008	2009*
Appelrassen	461	359	375	410
Cox's Orange Pippin	27	12	7	6
Delbarestivale (Delcorf)	.	8	5	6
Elstar	167	142	160	176
Golden Delicious	30	29	23	23
Jonagold/jonagored	162	132	125	135
Junami	.	0	3	10
Kanzi	.	0	8	11
Rode Boskoop (Goudreinette)	32	19	23	17
Rubens	.	0	2	5
overige	43	17	19	18
Perenrassen	203	195	172	295
Beurré Alexandre Lucas	.	8	6	12
Conference	135	145	138	230
Doyenné du Comice	35	25	19	34
Stoofperen	14	8	4	8
Triomphe de Vienne	.	4	3	5
overige	19	5	3	6

14.14 Land- en tuinbouwbedrijven met verbrede landbouw

	1999	2005	2008	2009
Verbredingsactiviteit				
Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	4 715	13 210	5 249	5 773
Agrarische kinderopvang	.	.	.	64
Agrotoerisme	2 241	2 893	2 147	2 237
Aquacultuur	.	50	18	18
Boerderij educatie	.	.	.	108
Loonwerk voor derden	.	3 617	2 075	2 180
Stalling van goederen of dieren	1 830	2 929	2 105	2 193
Verkoop aan huis	3 369	4 529	2 188	2 252
Verwerking landbouwproducten.	1 169	1 057	696	731
Zorglandbouw	474	541	638	707

14.15 Land- en tuinbouwbedrijven met verbrede landbouw, 2009

14.16 Aantal glastuinbouwbedrijven per soort gewas naar grootteklasse teeltoppervlakte (*aantal*)

	2000	2005	2008	2009
Tomaten	636	489	404	358
minder dan 1 hectare	226	142	111	100
1 tot 3 hectare	315	208	129	93
3 tot 6 hectare	71	78	81	74
6 hectare en meer	24	61	83	91
Paprika	716	544	373	348
minder dan 1 hectare	213	134	66	69
1 tot 2,5 hectare	385	240	141	98
2,5 tot 5 hectare	104	128	95	88
5 hectare en meer	14	42	71	93
Komkommer	526	399	310	292
minder dan 1 hectare	251	165	104	94
1 tot 2,5 hectare	226	154	110	101
2,5 tot 5 hectare	41	61	69	69
5 hectare en meer	8	19	27	28
Aubergine	66	68	60	55
minder dan 0,5 hectare	25	25	27	26
0,5 tot 1,5 hectare	19	18	11	9
1,5 tot 3 hectare	16	18	15	11
3 hectare en meer	6	7	7	9

14.17 Teeltoppervlakte glastuinbouwbedrijven per soort gewas naar grootteklasse teeltoppervlakte (*hectare*)

	2000	2005	2008	2009
Tomaten	1 133	1 396	1 600	1 628
minder dan 1 hectare	97	36	20	18
1 tot 3 hectare	554	395	251	184
3 tot 6 hectare	285	321	342	313
6 hectare en meer	198	644	987	1 114
Paprika	1 155	1 236	1 184	1 331
minder dan 1 hectare	119	53	17	15
1 tot 2,5 hectare	602	405	246	175
2,5 tot 5 hectare	346	439	337	307
5 hectare en meer	88	339	584	833
Komkommer	663	631	622	626
minder dan 1 hectare	122	61	26	20
1 tot 2,5 hectare	347	248	178	168
2,5 tot 5 hectare	141	201	224	237
5 hectare en meer	53	122	194	200
Aubergine	76	90	97	97
minder dan 0,5 hectare	4	3	3	1
0,5 tot 1,5 hectare	18	15	10	8
1,5 tot 3 hectare	32	36	32	23
3 hectare en meer	22	35	53	64

14.18

Melkkoeien zonder weidegang per weidegebied *(in % van totaal)*

	2001	2006	2007	2008
Totaal	10	20	20	21
Noordelijk weidegebied	11	19	19	20
Oostelijk en centraal veehouderijgebied	11	21	18	18
Westelijk weidegebied	2	8	1	8
Zuidelijk weidegebied	11	37	35	30
Overig Nederland	11	20	24	27

Aantal koeien, 1992 en 2009

1992

Aantal 4,91

2009

Aantal 3,97

 = 500 000 koeien

Grasland per melkkoe, 2009

- ☐ Minder dan 0,4 ha
☐ 0,4 tot 0,5 ha
☐ 0,5 tot 0,6 ha
☐ 0,6 ha en meer

14.20 Prijzen aangevoerde vis op Nederlandse afslagen (euro/kg)

	2000	2005	2008	2009*
Bot	.	0,63	0,65	0,46
Garnaal	3,37	2,63	3,65	2,52
Griet	6,72	8,16	8,74	7,24
Kabeljouw	2,54	2,39	2,75	2,26
Langoestine	4,51	4,79	5,00	4,10
Mossel	1,11	0,94	1,81	1,22
Rode poon	.	1,30	2,13	1,96
Schar	1,62	0,90	0,91	0,75
Schol	1,74	2,02	1,90	1,38
Tarbot	8,93	9,61	10,39	9,33
Tong	8,62	10,43	9,84	10,03
Zeebaars	.	8,20	9,00	8,93

14.21 Hoeveelheid in Nederlandse havens aangevoerde vis (1 000 kg)

	2000	2005	2007	2008
Vers aangevoerd				
Bot	.	3 885	3 234	2 385
Garnaal	8 450	9 651	8 717	10 857
Griet	1 103	870	939	696
Kabeljouw	8 238	2 150	3 023	2 135
Langoestine	729	1 473	2 059	1 295
Mossel	66 843	59 662	43 731	36 082
Rode poon	.	621	2 128	1 506
Schar	9 272	8 376	8 121	6 687
Schol	52 664	38 493	33 591	32 490
Tarbot	2 763	2 438	2 644	2 073
Tong	17 479	12 764	11 583	10 424
Zeebaars	.	163	327	296
Diepgevroren aangevoerd				
Blauwe wijting	58 215	152 520	268 758	115 355
Haring	149 892	228 144	289 564	173 267
Horsmakreel	114 034	103 573	90 637	90 726
Makreel	74 648	49 480	103 416	92 435

15

Macro-
economie

15. Macro-economie

Recordkrimp Nederlandse economie

De Nederlandse economie kromp in 2009 met 4,0 procent, de grootste krimp ooit door het CBS gemeten. Vooral de export viel scherp terug. Hieronder leden vooral de industrie en in het kielzog daarvan ook de vervoerssector en de handel. Door het aanhoudend slechte economische tij viel ook de bouwnijverheid steeds sterker terug. Vanwege de slechte economische vooruitzichten stelden bedrijven investeringen uit. Zij namen dan ook weinig nieuwe leningen op, maar losten de facto juist leningen af. De werkgelegenheid liep in 2009 terug met ruim 80 duizend banen van werknemers. Dit betrof vooral uitzendbanen, het meest flexibele deel van de arbeidsmarkt. Toch werd het gezamenlijke inkomen van huishoudens in 2009 daardoor nog niet sterk geraakt. Het totaal beschikbaar inkomen van huishoudens liep terug met 0,2 procent. Huishoudens waren gezien het slechte economische klimaat wel terughoudend in hun bestedingen. De overheid voerde daarentegen haar bestedingen juist op.

Fors minder consumptief krediet verstrekt

Huishoudens sloten in 2009 voor bijna 9,7 miljard euro aan nieuwe consumptieve kredieten af. Dat is 10,9 procent minder dan in 2008. De teruggang was het sterkst bij de postorderbedrijven (–30,3 procent). Ook bij de financieringsmaatschappijen waaronder autofinanciers liep de kredietverlening sterk terug. Eind 2009 stonden particulieren voor 9,3 miljard euro in het rood. De totale consumptieve schuld kwam hiermee op 27 miljard euro.

Dividend flink gedaald

Beursgenoteerde bedrijven keerden in 2009 ruim 10 miljard euro dividend uit aan hun aandeelhouders. Dat is bijna 8 miljard minder dan in 2008. Banken en verzekeraars hebben door de crisis nauwelijks dividend uitgekeerd. In 2008 was dit nog bijna 6 miljard euro. De bedrijven plaatsten voor bijna 11 miljard euro aan aandelen op de beurs; ruim viermaal zoveel als in 2008. Deze opbrengsten werden vooral gebruikt om de balansen van de bedrijven te versterken.

15.1

Economische en sociale kernindicatoren

	2000	2008*	2009*
Macro-economische kerncijfers			
Binnenlands product (bbp) (volumemutatie in %) (economische groei)	3,9	2,0	-4,0
Binnenlands product (bbp) (deflatoren, mutatie in %)	4,1	2,7	-0,3
Nationaal inkomen (netto) (volumemutatie in %)	5,1	-2,7	-5,7
Nationaal inkomen (netto) per inwoner (volumemutatie in %)	4,3	-3,1	-6,1
Beschikbaar nationaal inkomen (netto) (volumemutatie in %)	4,8	-2,7	-5,1
Beschikbaar nationaal inkomen (netto) per inwoner (volumemutatie in %)	4,0	-3,1	-5,6
Consumentenprijsindex (CPI) (mutatie in %)	2,3	2,5	1,1
Saldo lopende transacties met het buitenland (% bbp)	6,4	4,2	3,9
Arbeid			
Arbeidsvolume (volumemutatie in %)	1,9	1,2	.
Banen werknemers (x 1 000)	7 410	7 973	7 889
Werkzame beroepsbevolking (x 1 000)	6 917	7 410	7 373
Werkzame beroepsbevolking (% bevolking 15 tot 65 jaar)	.	67,5	67,2
Werkloze beroepsbevolking (x 1 000)	270	304	379
Werkloze beroepsbevolking (% beroepsbevolking)	3,8	3,9	4,9
Bbp per arbeidsjaar (volumemutatie in %)	2,0	0,8	.
Inkomen, bestedingen en besparingen			
Consumptieve bestedingen (volumemutatie in %)	3,2	1,5	-0,5
Investerings in vaste activa (bruto) (volumemutatie in %)	0,6	4,9	-13,0
Nationale besparingen (netto) (% netto beschikbaar inkomen)	15,9	12,6	-37,5
Overheid			
Belasting- en premiedruk (% bbp)	39,1	38,5	38,0
EMU-saldo (% bbp)	2,0	0,7	-5,3
Overheidsschuld, EMU-definitie (% bbp)	53,8	58,2	60,9
Demografie bedrijven			
Oprichtingen (x 1 000)	36,0	38,7	.
Faillissementen (abs.)	4 498	6 847	10 559
Demografie bevolking			
Gemiddelde omvang bevolking (x 1 000)	15 922	16 446	16 532
Migratie-overschot (% bevolking)	0,3	0,2	0,2

15.2

De drie benaderingen van het binnenlands product (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Vanuit de productie			
Productie (basisprijzen)	806 161	1 150 582	1 089 547
Intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw) (–)	432 746	621 584	581 476
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	373 415	528 998	508 071
Saldo van productgebonden belastingen en subsidies	43 833	65 687	59 661
productgebonden belastingen	48 060	69 260	63 291
productgebonden subsidies (–)	4 227	3 573	3 630
Verschuif toegerekende en afgedragen btw	712	1 198	2 476
<i>Binnenlands product (bruto, marktprijzen)</i>	417 960	595 883	570 208
Vanuit de inkomensvorming			
Beloning van werknemers	211 803	295 149	298 311
lonen	170 718	231 364	233 774
sociale premies t.l.v. werkgevers	41 085	63 785	64 537
Saldo van belastingen op productie en invoer en subsidies	44 975	67 354	59 813
belastingen op productie en invoer	52 381	75 465	69 893
subsidies (–)	7 406	8 111	10 080
Exploitatieoverschot/gemengd inkomen (bruto)	161 182	233 380	212 084
afschrijvingen	61 308	85 880	89 882
exploitatieoverschot/gemengd inkomen (netto)	99 874	147 500	122 202
<i>Binnenlands product (bruto, marktprijzen)</i>	417 960	595 883	570 208
Vanuit de finale bestedingen			
Consumptieve bestedingen	302 694	424 232	425 238
Investerings in vaste activa (bruto)	91 652	121 718	107 671
Veranderingen in voorraden	430	181	-3 879
Uitvoer van goederen en diensten	292 916	457 350	395 141
Invoer van goederen en diensten (–)	269 732	407 598	353 963
<i>Binnenlands product (bruto, marktprijzen)</i>	417 960	595 883	570 208

15.3

De belangrijkste macro-economische saldi van binnenlands product tot nationaal vorderingensaldo (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	417 960	595 883	570 208
Afschrijvingen (–)	61 308	85 880	89 882
Saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens	9 020	–15 669	–13 093
<i>Nationaal inkomen (netto, marktprijzen)</i>	365 672	494 334	467 233
Saldo uit het buitenland ontvangen inkomensoverdrachten	–5 817	–9 218	–6 271
<i>Beschikbaar nationaal inkomen (netto, marktprijzen)</i>	359 855	485 116	460 962
Consumptieve bestedingen (–)	302 694	424 232	425 238
Correctie pensioenvoorziening (saldo buitenland)	207	302	230
<i>Nationale besparingen (netto)</i>	57 368	61 186	35 954
Investerings in vaste activa (netto) (–)	30 344	35 838	17 789
Veranderingen in voorraden (–)	430	181	–3 879
<i>Saldo lopende transacties met het buitenland</i>	26 594	25 167	22 044
Saldo uit het buitenland ontvangen kapitaaloverdrachten	–1 214	–1 995	–1 566
<i>Nationaal vorderingensaldo</i>	25 380	23 172	20 478
verandering van vorderingen op het buitenland	309 621	54 470	.
verandering van schulden aan het buitenland (–)	286 703	33 365	.
statistisch verschil	2 462	2 067	.

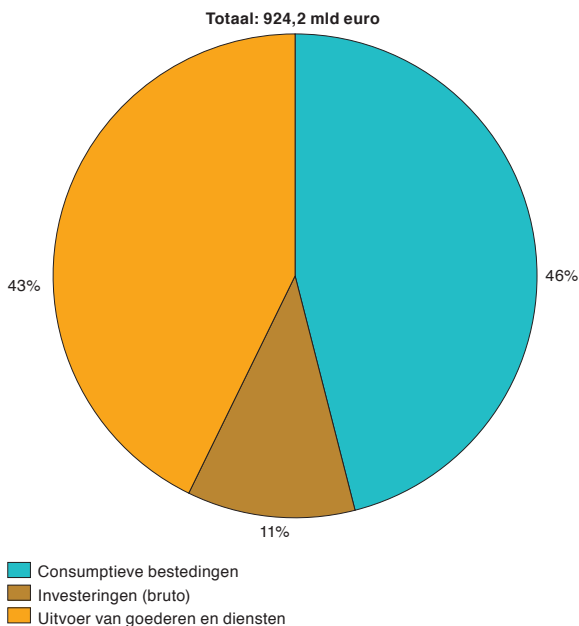
15.4

Binnenlands product en nationaal inkomen, alternatieve definities (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	417 960	595 883	570 208
beloning van werknemers	211 803	295 149	298 311
saldo van belastingen op productie en invoer en subsidies	44 975	67 354	59 813
exploitatieoverschot/gemengd inkomen (bruto)	161 182	233 380	212 084
Afschrijvingen (–)	61 308	85 880	89 882
<i>Binnenlands product (netto, marktprijzen)</i>	356 652	510 003	480 326
Saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens	9 020	–15 669	–13 093
<i>Nationaal inkomen</i>			
bruto, marktprijzen	426 980	580 214	557 115
netto, marktprijzen	365 672	494 334	467 233
Saldo uit het buitenland ontvangen inkomensoverdrachten	–5 817	–9 218	–6 271
<i>Beschikbaar nationaal inkomen</i>			
bruto, marktprijzen	421 163	570 996	550 844
netto, marktprijzen	359 855	485 116	460 962
Bbp per arbeidsjaar (euro)	63 969	87.473	.
Nationaal inkomen (netto) per inwoner (euro)	22 966	30 058	28 263
Beschikbaar nationaal inkomen (netto) per inwoner (euro)	22 601	29 498	27 884

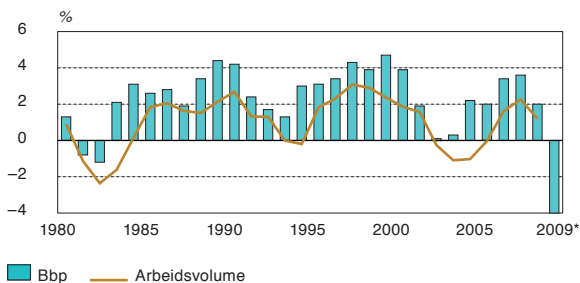
15.5

Finale bestedingen naar categorieën, 2009*

15.6

Groei economie en werkgelegenheid

15.7

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) naar bedrijfstakken (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Totaal	373 415	528 998	508 071
Landbouw, bosbouw en visserij	9 870	9 414	7 886
Delfstoffenwinning	9 101	21 579	15 095
Industrie	58 078	71 767	63 770
Energie- en waterleidingbedrijven	5 038	10 779	12 136
Bouwnijverheid	20 926	30 570	30 409
Handel, horeca en reparatie	59 556	75 857	70 661
Vervoer, opslag en communicatie	26 645	35 007	31 926
Financiële en zakelijke dienstverlening	101 785	149 658	144 812
Overheid	41 265	58 675	61 349
Zorg en overige dienstverlening	41 151	65 692	70 027

15.8

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) naar bedrijfstakken (volumemutatie in %)

	2000	2008*	2009*
Totaal	4,0	2,2	-3,5
Landbouw, bosbouw en visserij	2,1	1,1	2,2
Delfstoffenwinning	-4,6	8,0	-7,2
Industrie	6,7	-0,6	-8,8
Energie- en waterleidingbedrijven	3,4	5,5	-0,3
Bouwnijverheid	3,5	5,8	-4,4
Handel, horeca en reparatie	5,1	1,2	-6,7
Vervoer, opslag en communicatie	11,0	1,4	-5,5
Financiële en zakelijke dienstverlening	2,5	3,1	-3,0
Overheid	1,4	0,9	0,9
Zorg en overige dienstverlening	2,5	2,3	2,1

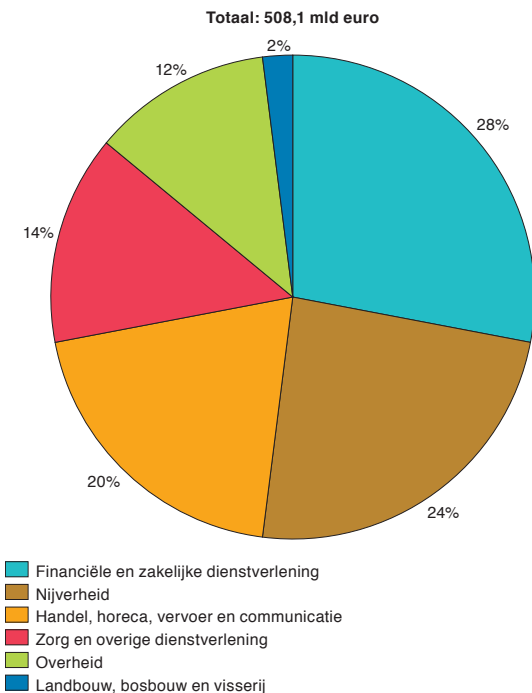
15.9

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) naar bedrijfstakken (deflatoren, mutatie in %)

	2000	2008*	2009*
Totaal	4,3	2,6	-0,5
Landbouw, bosbouw en visserij	5,3	-10,8	-18,1
Delfstoffenwinning	50,9	28,9	-24,6
Industrie	1,1	3,0	-2,5
Energie- en waterleidingbedrijven	-6,3	-0,3	13,0
Bouwnijverheid	6,0	3,5	4,1
Handel, horeca en reparatie	3,1	-0,5	-0,2
Vervoer, opslag en communicatie	-3,0	-1,6	-3,5
Financiële en zakelijke dienstverlening	5,4	2,8	-0,2
Overheid	5,0	3,5	3,6
Zorg en overige dienstverlening	5,5	2,5	4,4

15.10

Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) naar bedrijfstakken, 2009*

15.11

Arbeidsvolume werkzame personen naar bedrijfstakken (1 000 arbeidsjaren)

	2000	2007*	2008*
Totaal	6 534	6 732	6 812
Landbouw, bosbouw en visserij	239	209	205
Delfstoffenwinning	9	7	7
Industrie	952	843	848
Energie- en waterleidingbedrijven	32	29	30
Bouwnijverheid	472	462	470
Handel, horeca en reparatie	1 263	1 284	1 282
Vervoer, opslag en communicatie	425	407	410
Financiële en zakelijke dienstverlening	1 336	1 469	1 508
Overheid	758	781	784
Zorg en overige dienstverlening	1 048	1 241	1 268

15.12 Arbeidsproductiviteit per arbeidsjaar naar bedrijfstakken (1 000 euro)

	2000	2007*	2008*
Totaal	57	75	78
Landbouw, bosbouw en visserij	41	50	46
Delfstoffenwinning	987	2 165	3 053
Industrie	61	83	85
Energie- en waterleidingbedrijven	157	355	358
Bouwnijverheid	44	60	65
Handel, horeca en reparatie	47	59	59
Vervoer, opslag en communicatie	63	86	85
Financiële en zakelijke dienstverlening	76	96	99
Overheid	54	72	75
Zorg en overige dienstverlening	39	50	52

15.13 Arbeidsproductiviteit per arbeidsjaar naar bedrijfstakken (volumemutatie in %)

	2000	2007*	2008*
Totaal	2,1	1,4	0,9
Landbouw, bosbouw en visserij	2,7	4,0	2,9
Delfstoffenwinning	-2,9	0,7	9,4
Industrie	7,0	2,8	-1,2
Energie- en waterleidingbedrijven	7,5	-2,7	1,1
Bouwnijverheid	1,0	4,0	4,0
Handel, horeca en reparatie	2,9	1,9	1,3
Vervoer, opslag en communicatie	6,0	2,8	0,7
Financiële en zakelijke dienstverlening	-0,5	-0,3	0,5
Overheid	0,0	0,2	0,4
Zorg en overige dienstverlening	0,7	1,2	0,2

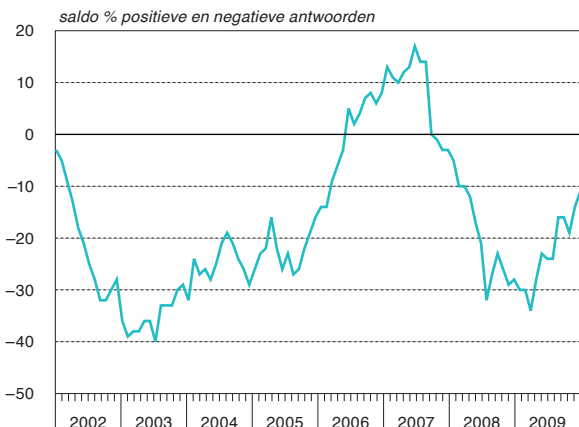
15.14 Goederen- en dienstentotalen (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Beschikbaar voor finale bestedingen	687 692	1 003 481	924 171
bruto binnenlands product, marktprijzen	417 960	595 883	570 208
invoer van goederen en diensten	269 732	407 598	353 963
goederen	208 558	323 085	267 735
diensten	61 174	84 513	86 228
Finale bestedingen	687 692	1 003 481	924 171
nationale finale bestedingen	394 776	546 131	529 030
consumptieve bestedingen	302 694	424 232	425 238
huishoudens en IZW huishoudens	210 823	272 457	264 207
overheid	91 871	151 775	161 031
bruto-investeringen in vaste activa	91 652	121 718	107 671
vennootschappen, huishoudens en			
IZW huishoudens	78 540	101 001	84 866
overheid	13 112	20 717	22 805
veranderingen in voorraden	430	181	-3 879
uitvoer van goederen en diensten	292 916	457 350	395 141
goederen	232 334	367 347	305 606
diensten	60 582	90 003	89 535

15.15 Goederen- en dienstentotalen (volumemutatie in %)

	2000	2008*	2009*
Beschikbaar voor finale bestedingen	7,0	2,7	-5,9
bruto binnenlands product, marktprijzen	3,9	2,0	-4,0
invoer van goederen en diensten	12,2	3,7	-8,7
goederen	14,1	3,7	-10,5
diensten	6,2	3,8	-2,0
Finale bestedingen	7,0	2,7	-5,9
nationale finale bestedingen	2,7	2,7	-4,0
consumptieve bestedingen	3,2	1,5	-0,5
huishoudens en IZW huishoudens	3,7	1,3	-2,5
overheid	1,9	2,0	3,2
bruto-investeringen in vaste activa	0,6	4,9	-13,0
vennootschappen, huishoudens en			
IZW huishoudens	-0,9	4,7	-17,6
overheid	10,5	6,2	9,7
uitvoer van goederen en diensten	13,5	2,7	-8,2
goederen	15,3	2,3	-9,2
diensten	7,0	4,4	-3,9

15.16 Consumentenvertrouwen, seizoengecorrigeerd

15.17 Invoer van goederen en diensten naar productgroepen (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Invoer van goederen en diensten (fob)	269 732	407 598	353 963
Landbouw- en visserijproducten	9 525	14 396	13 329
Aardolie, aardgas en ov. delfstoffen	17 321	41 284	28 395
Industriële producten	183 182	271 919	230 742
voedings- en genotmiddelen	13 560	23 294	21 585
textiel, kleding, leder en lederwaren	10 404	12 001	11 729
papier, papierproducten, drukwerk	6 819	7 324	6 365
aardolieproducten	5 836	19 299	14 269
chemische producten	24 326	43 786	40 633
rubber- en kunststofproducten	5 810	7 544	6 695
basismetalen en metaalproducten	14 327	28 558	20 254
machines en apparaten	12 344	20 529	15 062
elektrotechnische machines	62 005	74 166	66 030
transportmiddelen	17 439	22 628	17 330
overige industriële producten	10 312	12 790	10 790
Overige productgroepen	51 658	71 546	72 555
Consumptie door Ned. in het buitenland	10 053	11 664	11 745
Cif/fob-correctie	-2 007	-3 211	-2 803

15.18 Invoer van goederen en diensten naar productgroepen (volumemutatie in %)

	2000	2008*	2009*
Invoer van goederen en diensten (fob)	12,2	3,7	-8,7
Landbouw- en visserijproducten	2,2	4,2	1,4
Aardolie, aardgas en ov. delfstoffen	8,3	5,5	-5,3
Industriële producten	15,2	3,5	-11,4
voedings- en genotmiddelen	5,3	4,3	-2,5
textiel, kleding, leder en lederwaren	5,9	1,6	-5,4
papier, papierproducten, drukwerk	-0,5	-0,3	-9,6
aardolieproducten	17,1	10,5	-7,7
chemische producten	11,9	1,2	-0,6
rubber- en kunststofproducten	5,3	0,6	-11,3
basismetalen en metaalproducten	5,6	0,5	-24,0
machines en apparaten	3,8	4,5	-28,4
elektrotechnische machines	36,3	4,5	-8,0
transportmiddelen	4,1	5,8	-25,7
overige industriële producten	2,7	3,0	-15,5
Overige productgroepen	6,2	3,7	-4,4
Consumptie door Ned. in het buitenland	4,7	2,0	2,8
Cif/fob-correctie	8,1	3,0	-5,7

15.19 Uitvoer van goederen en diensten naar productgroepen (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Uitvoer van goederen en diensten	292 916	457 350	395 141
Landbouw- en visserijproducten	14 136	20 149	19 182
Aardolie, aardgas en ov. delfstoffen	5 790	19 991	13 665
Industriële producten	206 757	320 526	267 205
voedings- en genotmiddelen	28 304	42 062	40 048
textiel, kleding, leder en lederwaren	7 633	9 806	9 149
papier, papierproducten, drukwerk	6 456	6 730	5 515
aardolieproducten	14 882	38 395	25 709
chemische producten	36 719	61 443	54 758
rubber- en kunststofproducten	5 570	7 426	6 534
basismetalen en metaalproducten	13 603	27 640	19 484
machines en apparaten	12 404	23 383	18 529
elektrotechnische machines en apparaten	62 869	78 150	69 676
transportmiddelen	12 184	17 774	11 660
overige industriële producten	6 133	7 717	6 143
Vervoer, post en telecommunicatie	17 715	24 166	20 332
Financiële en zakelijke diensten	29 287	46 036	49 618
Overige productgroepen	12 472	17 678	16 183
Consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	8 320	11 023	10 893
Uitvoer van gebruikte activa	446	992	866
Cif/fob-correctie	-2 007	-3 211	-2 803

15.20 Uitvoer van goederen en diensten naar productgroepen (volumemutatie in %)

	2000	2008*	2009*
Uitvoer van goederen en diensten	13,5	2,7	-8,2
Landbouw- en visserijproducten	3,5	4,3	4,7
Aardolie, aardgas en ov. delfstoffen	8,3	8,7	-12,4
Industriële producten	16,7	2,0	-9,9
voedings- en genotmiddelen	3,5	2,4	-1,3
textiel, kleding, leder en lederwaren	5,5	2,6	-9,3
papier, papierproducten, drukwerk	3,6	-2,5	-14,2
aardolieproducten	7,5	13,3	-7,1
chemische producten	10,8	-1,3	0,0
rubber- en kunststofproducten	5,5	-3,0	-11,2
basismetalen en metaalproducten	4,0	-0,7	-22,3
machines en apparaten	15,9	1,2	-22,4
electrotechnische machines en apparaten	42,3	2,5	-8,4
transportmiddelen	7,5	-0,3	-34,1
overige industriële producten	0,5	3,0	-20,7
Vervoer, post en telecommunicatie	6,5	0,4	-10,4
Financiële en zakelijke diensten	9,2	8,0	-0,4
Overige productgroepen	4,0	1,1	-8,1
Consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	4,5	0,4	-2,1
Uitvoer van gebruikte activa	3,5	3,6	-9,7
Cif/fob-correctie	8,1	3,0	-5,7

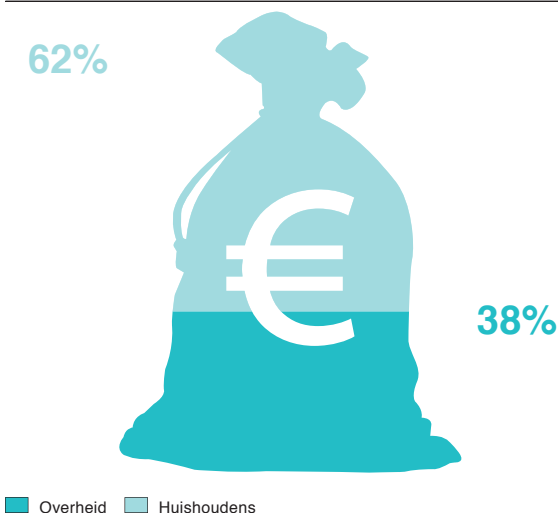
15.21 Investerings in vaste activa (bruto) naar type van activa (mln euro)

	2000	2008*	2009*
Totaal	91 652	121 718	107 671
Woningen	24 674	37 860	33 551
Bedrijfsgebouwen	14 968	20 446	19 802
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	9 931	12 942	13 232
Vervoermiddelen	9 917	12 330	9 458
Machines en installaties	14 761	15 947	13 036
Overige vaste activa	18 491	24 630	20 952
Verkoop van gebruikte vaste activa	1 090	2 437	2 360

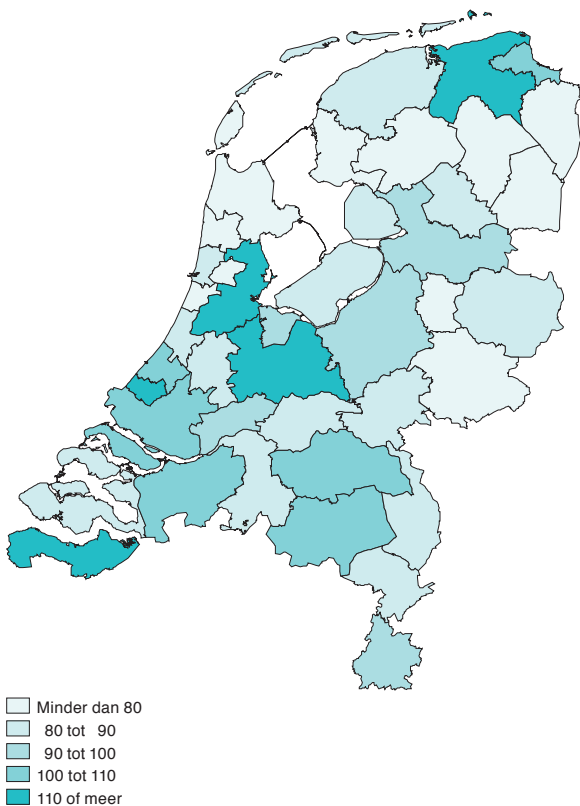
15.22 Investerings in vaste activa (bruto) naar type van activa (volumemutatie in %)

	2000	2008*	2009*
Totaal	0,6	4,9	-13,0
Woningen	1,6	0,9	-13,8
Bedrijfsgebouwen	6,5	11,3	-6,9
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	10,9	5,1	3,5
Vervoermiddelen	1,7	2,8	-24,3
Machines en installaties	-8,4	2,2	-19,1
Overige vaste activa	-2,2	9,3	-14,1
Verkoop van gebruikte vaste activa	6,6	5,6	4,4

Consumptieve bestedingen, 2009

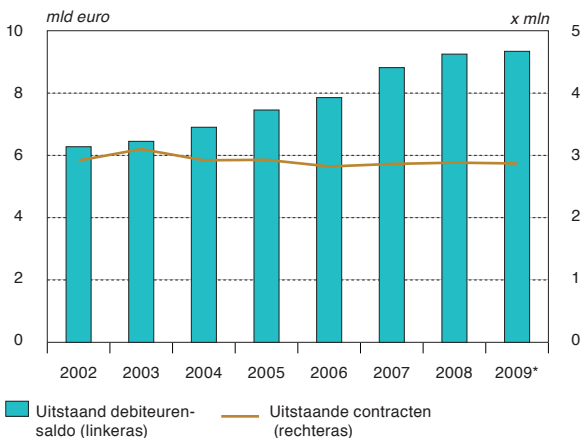
15.23 Bbp per inwoner, 2007* (Nederland=100)

15.24 Consumptief krediet (mln euro)

	2000	2005	2008	2009*
Verstrekt krediet	10 658	10 100	10 877	9 688
Rente	1 303	1 550	1 801	1 701
Aflossingen	10 647	12 158	12 207	11 497
Uitstaand saldo	15 244	17 594	17 996	17 888
aflopend krediet	3 065	2 161	2 932	2 934
creditcard-krediet	486	1 249	1 365	1 426
doorlopend krediet (incl. spaar-/leen)	11 694	14 183	13 699	13 528
Toegezegde limieten	23 608	32 704	33 456	33 700

15.25 Roodstand op betaalrekeningen

15.26 Beroep op de Nederlandse kapitaalmarkt via Euronext Amsterdam (mln euro)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	90 595	119 770	124 237	179 770
Aandelen	28 203	12 896	7 735	14 692
financiële instellingen	2 203	2 722	2 120	8 472
beleggingsfondsen	11 470	6 051	4 723	3 099
vastgoedfondsen	507	388	385	641
overige fondsen	14 014	3 738	508	2 483
Obligaties	59 969	106 856	116 502	165 078
overheid	15 045	32 889	29 004	48 979
financiële instellingen	26 880	71 252	82 019	111 208
overige private sector	17 542	2 715	5 478	4 891
buitenland	500	—	—	—
Pand-, bank-, en spaarbrieven	2 423	18	—	—

15.27

Dividend op gewone aandelen van Nederlandse beursgenoteerde fondsen (mln euro)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	14 211	20 517	20 454	12 425
Bouwnijverheid en installatie	164	111	313	233
Delfstoffenwinning	3 281	4 868	3 682	4 268
Handel	739	137	368	305
Industrie	2 340	2 750	3 800	3 204
Niet-financiële dienstverlening	703	831	2 355	699
Transport, opslag en communicatie	604	2 037	1 500	1 243
Banken/financiële dienstverlening	1 445	1 904	125	182
Verzekeraars	3 044	5 172	5 726	–
Beleggingsfondsen	733	1 548	1 821	1 540
Vastgoedfondsen	838	996	566	607
Overige fondsen	319	161	199	145

Roodstand op betaalrekeningen, ultimo 2005 en 2009

2005

7,5 miljard euro

2009

9,3 miljard euro

€ = 1 miljard euro

16

Natuur en
milieu

16. Natuur en milieu

Milieu-investeringen fors hoger

In 2007 is bijna 4 miljard euro geïnvesteerd in milieumaatregelen, 50 procent meer dan in 2005. Bedrijven investeerden zelfs ruim 80 procent meer in het milieu. Na de daling in de vorige periode namen de milieu-investeringen van industriebedrijven in 2007 weer toe. In de landbouw is de groei voor een belangrijk deel veroorzaakt door investeringen in Groen-Label-kassen en ammoniakarme stallen. Ook in het verkeer en bij de gemeenten stegen de milieu-investeringen fors.

Zeevaart minder milieubelastend

De zeevaart op het Nederlands Continentaal Plat en in de Nederlandse zeehavens heeft in 2007 en 2008 aanzienlijk minder luchtverontreiniging veroorzaakt dan in de jaren ervoor. Tussen 2006 en 2008 is de uitstoot van zwaveldioxide met 40 procent afgenomen, terwijl de uitstoot van fijn stof met ruim een kwart is verminderd. Ook bij stikstof-oxiden en kooldioxide is in deze periode een daling zichtbaar met respectievelijk 18 en 15 procent.

Er zijn twee redenen voor flink lagere emissies. Doordat schepen de laatste jaren minder hard varen, verbruiken zij minder brandstof. Daarnaast is in de loop van 2007 het zwavelgehalte van de brandstoffen voor schepen die varen op de Noordzee verlaagd naar 1,5 procent.

Biodiversiteit

De landen van de Europese Unie hebben zich in 1992 in Lissabon verbonden om het verlies aan biodiversiteit tot staan te brengen in 2010. De Verenigde Naties hebben dit jaar uitgeroepen tot internationaal jaar van de biodiversiteit.

Biodiversiteit omvat alle soorten die op aarde voorkomen. Op dit moment zijn bijna twee miljoen plant- en diersoorten bekend, waarvan ongeveer 40 duizend soorten in Nederland. Een groot deel van de biodiversiteit is echter nog onbekend. Ook in Nederland worden nog steeds nieuwe soorten ontdekt.

Het is niet eenvoudig om vast te stellen of de doelstelling om in 2010 de achteruitgang tot staan te brengen op alle fronten is gelukt. Er zijn zeker successen te melden. Zo neemt het aantal vleermuizen en watervogels toe. Niet goed gaat het daarentegen met de dagvlinders. Ook de verandering van het klimaat speelt een rol. Die invloed blijkt bijvoorbeeld uit de vervroeging van de vliegperiode bij vlinders en van de eileg bij vogels. Of dit ook negatieve gevolgen heeft voor de biodiversiteit valt nog niet vast te stellen.

16.1 Geluidshinder naar bron (% personen van 18 jaar en ouder)

	2000	2005	2008	2009
Verkeer en/of industrie	43	44	41	41
vliegverkeer	19	17	16	17
railverkeer	7	6	7	7
wegverkeer	29	32	31	29
industrie	4	4	3	3
buren	20	20	19	19

16.2 Geurhinder naar bron (% personen van 18 jaar en ouder)

	2000	2005	2008	2009
Verkeer en/of industrie	15	13	10	10
verkeer	7	7	5	5
industrie	10	8	6	6
Landbouw	11	11	9	8
Open haarden en/of allesbranders	9	11	11	11

16.3 Milieugedrag (% personen van 18 jaar en ouder)

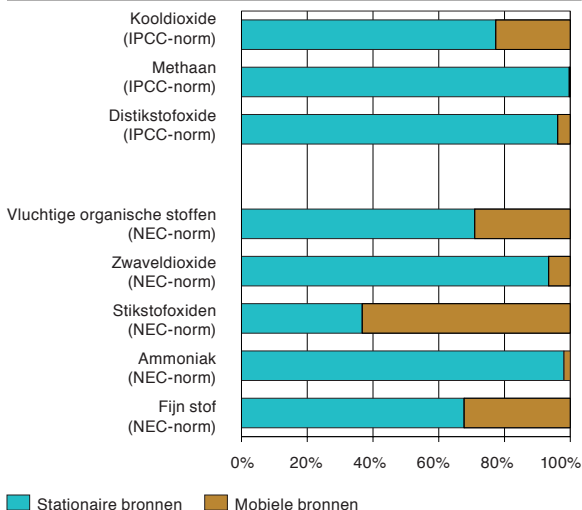
	2000	2005	2008	2009
Afvalglas naar de glasbak	89	85	86	85
Groente-, fruitafval gescheiden inleveren	75	68	66	66
Tuinafval gescheiden inleveren	90	90	93	91
Chemisch afval naar speciaal inzamelpunt brengen	83	81	85	82
Oud papier en karton gescheiden inleveren	88	90	92	92

16.4 Luchtverontreiniging, emissies door alle bronnen (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Broeikasgassen (IPCC-norm)				
Kooldioxide	169 800	175 800	172 300	175 700
Methaan	941	820	802	813
Distikstofoxide	62	56	50	38
Verzurende en grootschalige luchtverontreiniging (NEC-norm)				
Vluchtige organische stoffen	231	177	165	165
Zwavedioxide	73	65	60	51
Stikstofoxiden	389	340	304	296
Ammoniak	155	137	137	130
Fijn stof	40	35	34	33

16.5

Luchtverontreiniging, emissies door alle bronnen, 2008

16.6

Luchtverontreiniging, broeikasgasemissies volgens IPCC (1990=100)

	2000	2005	2007	2008
Totaal (CO₂-equivalenten)	102	103	100	100
Kooldioxide	107	110	108	110
industrie	83	82	84	82
energiesector	120	130	126	125
wegverkeer	124	133	135	137
huishoudens	99	93	82	92
Methaan	77	67	66	67
landbouw	90	86	90	96
energiesector	52	51	50	52
milieudienstverlening	69	52	45	42
Distikstofoxide	95	86	76	58
landbouw	93	81	78	79
industrie	96	90	68	15

16.7

Luchtverontreiniging, emissies door stationaire bronnen
(mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Broeikasgassen (IPCC-norm)				
Kooldioxide	132 900	136 900	133 300	135 900
Methaan	938	818	799	810
Distikstofoxide	61	54	48	36
Verzurende en grootschalige luchtverontreiniging (NEC-norm)				
Vluchtige organische stoffen	152	121	117	117
Zwaveldioxide	64	59	55	48
Stikstofoxiden	149	133	114	109
Ammoniak	153	135	135	127
Fijn stof	26	23	23	22

Emissies van kooldioxide 1990 en 2008 (IPPC-norm)

1990

159 miljard kg

2008

175 miljard kg

= 10 miljard kg

16.8

Luchtverontreiniging, emissies door mobiele bronnen (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Broeikasgassen (IPCC-norm)				
Kooldioxide	36 800	38 900	39 000	39 800
Methaan	3,4	2,7	2,6	2,5
Distikstofoxide	1,6	1,5	1,5	1,5
Verzurende en grootschalige luchtverontreiniging (NEC-norm)				
Vluchtige organische stoffen	79	56	48	48
Zwavel dioxide	9,0	6,0	5,3	3,4
Stikstofoxiden	240	207	190	187
Ammoniak	2,5	2,5	2,5	2,5
Fijn stof	14	12	11	11

16.9

Luchtverontreiniging, emissies door mobiele bronnen (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Kooldioxide (IPCC-norm)	36 800	38 900	39 000	39 800
wegverkeer	31 700	34 000	34 500	34 800
overige mobiele bronnen	5 100	4 900	4 500	5 000
Vluchtige organische stoffen (NEC-norm)	79	56	48	48
binnenvaart	7,7	6,0	4,8	4,4
wegverkeer	63	43	38	38
overige mobiele bronnen	8,4	7,0	5,8	5,9
Stikstofoxiden (NEC-norm)	240	207	190	187
binnenvaart	30	29	29	29
visserij	16	11	11	10
wegverkeer	155	130	121	116
overige mobiele bronnen	39	37	30	32
Fijn stof (NEC-norm)	14	12	11	11
binnenvaart	1,4	1,2	1,2	1,1
visserij	0,4	0,3	0,3	0,2
wegverkeer	10	8,6	8,1	7,8
overige mobiele bronnen	2,4	1,9	1,4	1,5

16.10 Luchtverontreiniging, emissies door zeeschepen (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Binnengaats				
kooldioxide	882	983	1 067	1 072
zwaveldioxide	10	10	9,8	8,1
stikstofoxiden	16	18	19	19
fijn stof	1,2	1,1	1,1	1,1
Nederlands Continentaal Plat				
kooldioxide	3 672	4 160	4 058	3 515
zwaveldioxide	55	54	50	32
stikstofoxiden	94	106	103	88
fijn stof	6,5	6,5	6,0	4,9

16.11 Waterverontreiniging, emissies door alle bronnen (1 000 kg)

	2000	2005	2007	2008*
Fosfor	15 492	15 158	14 935	15 251
Stikstof	87 119	88 570	89 592	87 831
Cadmium	1,30	1,16	1,29	1,29
Chroom	28,7	27,5	25,7	24,7
Koper	280	251	251	250
Kwik	0,54	0,42	0,38	0,35
Lood	80,3	75,2	73,3	72,1

16.12 Waterverontreiniging, belasting van het oppervlaktewater (mln kg)

	2000	2005	2007	2008*
Fosfor	9,6	6,5	7,8	6,7
directe lozingen	2,4	0,8	0,5	0,6
effluent rioolwaterzuivering	2,8	2,7	2,6	2,6
overstorten/regenwaterriolen	0,08	0,06	0,06	0,06
uit- en afspoeling	4,3	3,0	4,6	3,5
Stikstof	140	90	121	94
directe lozingen	9,6	7,8	6,8	6,3
effluent rioolwaterzuivering	29	22	18	17
overstorten/regenwaterriolen	1,5	1,3	1,3	1,3
atmosferische depositie (excl. op Noordzee)	17	16	15	15
uit- en afspoeling	83	43	80	54

16.13 Zuivering van afvalwater in rioolwaterzuiveringsinstallaties

	2000	2005	2007	2008
Influent (1 000 kg)				
biochemisch zuurstofverbruik	353 527	351 649	348 541	360 948
chemisch zuurstofverbruik	920 719	943 467	941 736	946 039
totaal-fosfor	13 300	14 425	14 968	14 951
totaal-stikstof	84 726	84 825	87 817	89 310
cadmium	1,0	1,3	0,8	0,6
chrom	23	17	18	16
koper	157	160	156	151
kwik	0,51	0,42	0,38	0,36
lood	59	44	49	47
Effluent (1 000 kg)				
biochemisch zuurstofverbruik	11 284	8 684	8 228	7 623
chemisch zuurstofverbruik	91 033	77 895	79 026	75 321
totaal-fosfor	2 845	2 651	2 643	2 551
totaal-stikstof	28 952	21 742	17 849	16 820
cadmium	0,47	0,25	0,27	0,19
chrom	5,0	3,4	3,3	2,2
koper	18	12	11	9,2
kwik	0,14	0,097	0,091	0,098
lood	8,6	6,2	5,0	4,9
Rendement (%)				
biochemisch zuurstofverbruik	97	98	98	98
chemisch zuurstofverbruik	90	92	92	92
totaal-fosfor	79	82	82	83
totaal-stikstof	66	74	80	81
cadmium	54	81	66	67
chrom	78	80	82	86
koper	89	92	93	94
kwik	72	77	76	73
lood	86	86	90	90

16.14 Afzet van zuiveringsslib van rioolwaterzuiveringsinstallaties (1 000 kg)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	1426 447	1494 028	1538 697	1320 580
Bestanddelen				
w.o.				
droge stof	336 361	347 557	339 102	336 054
fosfor	7 258	7 771	7 684	10 634
stikstof	15 962	18 733	17 225	16 947
cadmium	0,54	0,45	0,50	0,54
chrom	17	14	14	14
koper	131	132	138	138
kwik	0,40	0,33	0,32	0,29
lood	51	39	47	43
Verwerkingsmethoden (als				
droge stof)	336 361	347 557	339 102	336 064
cementindustrie	–	31 097	76 396	71 741
meestoken elektriciteits-				
centrales	–	33 113	47 685	65 468
composteren	39 452	9 697	–	–
storten	64 147	14 283	–	2
verbranden en natte				
oxidatie	194 848	232 746	201 314	198 520
overig	37 913	26 620	13 707	333

16.15 Afzet van zuiveringsslib van particuliere afvalwaterzuiveringsinstallaties (1 000 kg droge stof)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	205 750	174 651	182 039	172 733
Bedrijfstakken				
voedingsmiddelen- en drankenindustrie	64 152	50 640	46 366	66 641
papier(waren)- en karton(waren)ind.	56 604	45 621	49 215	25 608
aardolie-, chemische, rubber- en				
kunststofverwerkende ind.	45 704	38 549	36 455	33 414
overig	39 290	39 841	50 003	47 069
Verwerkingsmethoden				
composteren	1 109	8 849	12 882	10 247
diervoeders	21 333	7 479	4 443	6 084
landbouw	36 127	33 703	20 471	19 903
storten	39 389	18 312	26 532	19 814
verbranden	46 880	31 549	31 511	29 837
overig	60 912	74 760	86 200	86 847

16.16 Vrijkomen en verwerking van afval in Nederland (mln kg)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	63 242	60 400	60 422	59 845
Nuttige toepassing	50 925	50 350	50 576	50 183
Verbranden	7 083	7 178	7 288	7 141
Storten	4 832	2 232	2 010	1 963
Overig	402	648	550	568

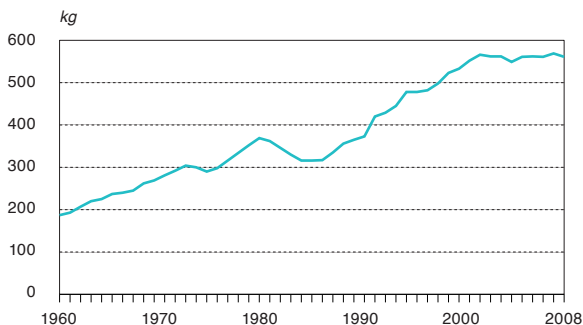
16.17 Gemeentelijk afval (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	10 262	10 408	10 550	10 434
Afval van huishoudens	8 986	9 158	9 301	9 205
inzameling: haalsysteem	6 560	6 403	6 406	6 377
inzameling: brengsysteem	2 426	2 755	2 895	2 828
Reinigingsdienstenafval	1 068	1 106	1 112	1 090
Overig afval	208	144	137	139

16.18 Huishoudelijk afval naar afvalcategorie (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	8 986	9 158	9 301	9 205
Gemengd ingezameld afval	4 827	4 784	4 756	4 728
huishoudelijk restafval	3 935	3 958	3 964	3 946
grof huishoudelijk afval	794	716	683	685
gemengd verbouwingsafval	98	110	108	97
Gescheiden ingezameld afval	4 159	4 374	4 545	4 477
gft	1 457	1 362	1 315	1 290
papier	1 022	1 045	1 106	1 121
glas	326	338	344	349
textiel	50	60	65	69
klein chemisch afval	21	21	21	21
wit- en bruingoed	43	71	74	81
grof tuinafval	359	406	452	429
houtafval	225	318	349	342
schoon puin	451	448	459	430
overig gescheiden afval	205	305	360	345

16.19 Huishoudelijk afval per inwoner

16.20 Bedrijfsafvalstoffen nijverheid naar herkomst en verwerking, 2008* (mln kg)

	Totaal	Hergebruik	Eind-verwerking
Totaal niet-gevaarlijk afval	18 876	16 913	1 963
Delfstoffenwinning	335	154	181
Industrie	16 177	14 846	1 330
voedings- en genotmiddelenind.	8 153	7 751	402
chemische industrie	1 307	1 084	223
basismetalaalindustrie	2 632	2 593	40
overige industrie	4 084	3 418	666
Energievoorziening	1 319	1 297	21
Waterwinning en recycling	1 045	615	430

16.21 Bedrijfsafvalstoffen nijverheid naar verwerkmethode, 2008* (mln kg)

	Totaal	Hergebruik	Eind-verwerking
Totaal niet-gevaarlijk afval	18 876	16 913	1 963
Niet-chemisch afval	17 435	15 886	1 551
metalen	835	800	35
glas	40	27	14
papier en karton	857	843	14
kunststoffen en rubber	192	173	19
hout	518	501	17
textiel en leder	40	37	3
dierlijk en plantaardig afval	6 504	6 378	127
gemengd afval	967	364	603
slib	773	613	160
mineralen en steenachtig materiaal	6 699	6 141	558
overig niet-chemisch afval	10	9	1
Chemisch afval	1 442	1 029	413

16.22 Motorvoertuigen vrijgekomen voor demontage

	2000	2005	2007	2008
Personenauto's (x 1 000)	310	232	201	198
Bedrijfsauto's (x 1 000)	17	20	12	12
Personenauto's (mln kg)	275	212	187	188
Bedrijfsauto's (mln kg)	31	30	23	22

Personenauto's vrijgekomen voor demontage, 2000 en 2008

2000

Aantal 310,3

2008

Aantal 198,2

 = 50 000 auto's

16.23 Afzet van chemische bestrijdingsmiddelen voor landbouwkundig gebruik (1 000 kg werkzame stof)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	11 382	10 704	12 086	10 774
Fungiciden / bactericiden	4 925	4 394	5 023	4 454
Herbiciden / loofdoders	3 500	3 496	3 569	3 172
Insecticiden / acariciden	290	212	214	193
Plantengroeiregulatoren	214	236	225	243
Overige middelen	2 453	2 366	3 055	2 712
w.o. grondontsmetters	1 402	1 406	1 660	1 566

Bron: Plantenziektenkundige dienst (PD).

16.24 Gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de land- en tuinbouw per sector (1 000 kg werkzame stof)

	1998	2000	2004	2008
Totaal alle sectoren	5 993	5 322	5 454	5 605
Akkerbouw	4 240	3 710	3 606	3 873
Groenten open grond	182	158	150	100
Pit- en steenvruchten	506	336	490	471
Boomkwekerijgewassen	39	77	110	102
Bloembollen en -knollen	832	861	933	893
Groenten onder glas	72	55	40	45
Bloemen onder glas	119	123	123	122
Champignons (sector)	2	2	2	0

16.25 Gewassen in de land- en tuinbouw met een hoog gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen (1 000 kg werkzame stof)

	1998	2000	2004	2008
Akkerbouw				
consumptieaardappelen	1 197	1 066	819	838
poot- en plantuien	99	109	108	95
pootaardappelen	667	599	568	654
snijmais	432	163	183	222
suikerbieten	395	395	333	385
wintertarwe	404	328	365	409
zaaiuien	306	298	412	446
zetmeelaardappelen	628	617	653	676
Pit- en steenvruchten				
appelen	372	232	264	261
peren	134	104	225	210
Bloembollen en -knollen				
lelies (bollen)	442	528	586	491
tulpen	278	224	247	288

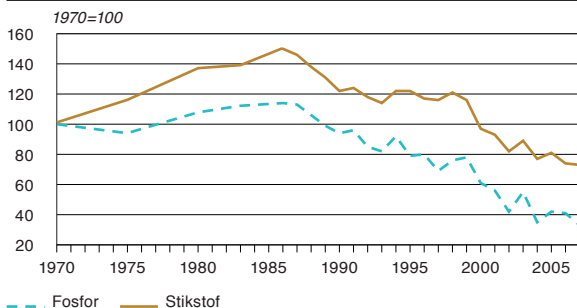
16.26 Productie van mest en mineralen (mln kg)

	2000	2005	2008	2009*
Mest veestapel	75 560	70 117	71 277	72 312
rundvee	56 726	54 029	54 731	55 712
schapen en geiten	1 709	1 728	1 627	1 552
paarden en pony's	832	933	1 006	1 012
varkens	14 127	11 852	12 326	12 425
pluimvee	2 085	1 484	1 483	1 505
konijnen en pelsdieren	81	91	104	106
Mineralenuitscheiding				
stikstof (als N-totaal)	549	479	491	486
fosfaat (als P ₂ O ₅)	191	167	176	175
kalium (als K ₂ O)	560	523	522	518

16.27 Productie van dierlijke mest naar stikstofproductie per hectare (mln kg N)

	2000	2005	2008	2009*
170 kg N/ha en minder	27	30	31	31
graasdierbedrijven	14	19	21	21
hokdierbedrijven	0	0	0	0
overige bedrijven	13	11	10	9
170 tot en met 250 kg N/ha	67	85	78	87
graasdierbedrijven	61	79	73	82
hokdierbedrijven	1	1	1	1
overige bedrijven	5	5	4	4
Meer dan 250 kg N/ha	354	295	317	304
graasdierbedrijven	227	176	182	167
hokdierbedrijven	119	109	124	127
overige bedrijven	8	10	11	10

16.28 Mineralenoverschotten in de landbouw (1970=100)

16.29 Mineralenbalans voor cultuurgrond (mln kg)

	2000	2005	2007	2008
Stikstof				
Aanvoer naar de bodem	845	721	680	668
aanvoer dierlijke mest	409	356	340	346
kunstmest	330	269	248	230
overige aanvoer	106	96	92	92
Afvoer via gewasopbrengst (-)	429	380	391	397
Netto belasting	416	341	289	271
Fosfor				
Aanvoer naar de bodem	108	93	80	77
aanvoer dierlijke mest	76	67	61	62
kunstmest	27	21	16	12
overige aanvoer	5	5	3	3
Afvoer via gewasopbrengst (-)	60	55	56	58
Netto belasting	48	38	24	19

16.30 Milieu-investeringen door de nijverheid in bedrijven met 20 en meer werknemers; excl. bouwnijverheid (mln euro)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	407	334	436	765
Afval	37	10	20	45
Bodem	35	26	45	35
Geluid	16	10	19	20
Landschap	5	0	4	0
Lucht	245	195	271	620
Water	69	92	77	45
Aandeel in tot. investeringen (%)	4,5	3,8	4,2	.

16.31 Netto milieulasten van de nijverheid in bedrijven met 10 en meer werknemers; excl. bouwnijverheid (mln euro)

	2000	2005	2006	2007
Totaal	2 017	1 949	1 863	1 810
Afval	423	440	431	462
Lucht	666	588	516	403
Water	501	485	483	510
Overig	428	436	432	435
Delfstoffenwinning	x	x	147	x
Voedingsmiddelen en drankenindustrie	267	306	307	317
Chemische industrie	x	521	523	529
Basismetale- en metaalproducten-industrie	181	179	176	180
Overige industrie	626	701	705	668
Openbare voorzieningsbedrijven	233	x	5	x

16.32 Opbrengsten milieuheffingen en -belastingen (mln euro)

	2000	2005	2007	2008*
Milieubestemmingsheffingen en groene belastingen	16 879	20 992	22 619	23 968
milieubestemmingsheffingen	2 906	3 722	4 116	4 243
afvalstoffenheffing/reinigingsrechten	1 183	1 555	1 694	1 775
rioolrecht	650	886	1 094	1 143
waterverontreinigingsheffing	1 003	1 197	1 238	1 248
water-/zuiveringsschappen	967	1 165	1 208	1 225
overig	36	32	30	23
overige milieubestemmingsheffingen	70	84	90	77
groene belastingen	13 973	17 270	18 503	19 725
belasting voertuigen	11 106	13 141	14 718	14 938
accijnzen	5 290	6 420	6 975	7 225
motorrijtuigenbelasting	2 941	3 573	4 096	4 477
personenauto's, motoren (BPM)	2 875	3 148	3 647	3 236
regulerende milieuheffing	2 867	4 129	3 785	4 787
Verwijderingsbijdragen	117	67	62	.

16.33 Milieudienstverlening

	2000	2005	2006	2007
Bedrijven	597	572	681	755
Werkzame personen (x 1 000)	20	23	25	27
Winstgevendheid (%)	4,3	8,2	8,5	8,5
Totaal baten (mln euro)	3 625	4 424	4 969	5 419
w.o. gefactureerde omzet	3 587	4 340	4 877	5 346
Resultaat voor belastingen (mln euro)	154	355	416	457
Investerings (mln euro)	369	389	.	.

16.34 Kosten en financiering milieubeheer (mln euro)

	2000	2003	2005	2007
Netto milieukosten	9 116	10 440	10 105	11 337
Algemeen	1 401	1 693	1 856	1 822
Afval	2 802	3 232	2 972	3 407
Bodem	977	908	731	861
Geluid	286	312	165	163
Lucht	1 435	1 888	1 795	2 111
Water	2 217	2 408	2 586	2 973
Bedrijven (excl. bouw)	4 336	5 067	4 691	5 601
Overheid	4 473	5 043	5 052	5 398
Huishoudens	307	330	362	338
Netto milieulasten	.	10 440	10 105	11 337
Bedrijven (excl. bouw)	.	4 223	3 861	4 305
Overheid	.	2 755	3 150	3 819
Huishoudens (incl. onverdeeld)	.	3 462	3 094	3 213
Milieu-investeringen	2 037	2 299	2 649	3 989

16.35 Kosten en financiering natuur en landschap excl. buitenland (mln euro)

	2000	2003	2005	2007
Bruto kosten naar activiteit	915	974	955	938
apparaatkosten	224	299	291	232
inrichting en beheer	320	369	428	485
verwerving van terreinen	234	135	142	129
overige activiteiten	136	171	95	93
Opbrengsten (–)	47	57	74	80
Netto kosten	868	917	881	858
overheid	432	522	537	516
particulieren	436	395	358	356
Netto lasten	868	917	881	910
overheid	597	713	695	693
overig (incl. huishoudens)	271	204	186	217

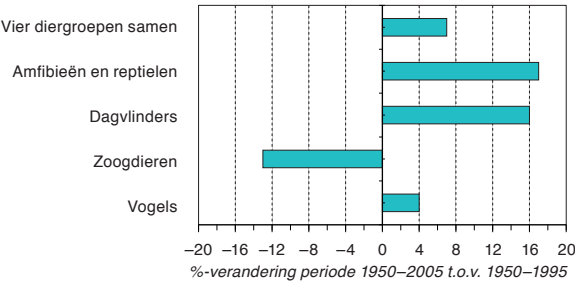
16.36 Milieukosten van de landbouw (mln euro)

	2000	2003	2005	2007
Milieu-investeringen	146	189	176	661
Netto milieukosten	643	731	590	855
bodem	363	326	240	383
lucht	72	137	152	282
water	30	51	56	57
overige milieucompartimenten	30	54	51	52
administratieve lasten	148	164	92	81
Heffingen	24	45	46	48
Subsidies	99	164	125	163
Netto milieulasten	568	613	512	740

16.37 Milieukosten van het verkeer (mln euro)

	2000	2003	2005	2007
Milieu-investeringen	299	272	410	653
Milieukosten	888	1 071	1 026	1 060
overheid	185	349	249	197
afval	7	8	8	8
bodem en landschap	19	33	31	16
geluid	154	303	205	158
lucht	–	–	–	11
water	4	5	5	4
verkeersdeelnemers	703	722	777	863
afval	35	46	37	21
bodem en landschap	74	37	38	38
geluid	76	62	48	66
lucht	486	540	588	694
water	32	38	65	44
Netto milieulasten	711	759	809	774

16.38 Mate van bedreiging soortgroepen

Bron: CBS, LNV

16.39 Aantallen van verschillende soorten (2000=100)

	2000	2005	2007	2008
Watervogels	100	130	122	123
Broedvogels	100	94	93	93
Wintervogels ¹⁾	100	96	89	82
Zoogdieren ²⁾	100	116	126	131
Vleermuizen	100	148	146	186
Amfibieën	100	113	119	121
Reptielen	100	101	119	90
Dagvlinders	100	90	60	58
Libellen	100	95	106	123
Bospaddenstoelen	100	73	73	74

Bron: NEM, CBS.

¹⁾ In de winter in Nederland verblijvende vogels.

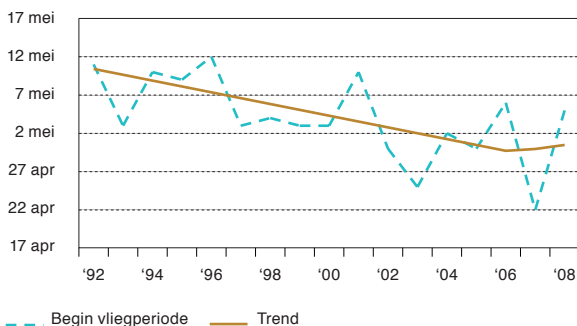
²⁾ Overdag actieve zoogdieren: eekhoorn, haas, konijn, ree en vos.

16.40 Vogels en klimaat (2000=100)

Klimaatvoorkeur	2000	2005	2007	2008
Koudeminnende soorten	100	58	53	56
Neutrale soorten	100	100	87	74
Warmteminnende soorten	100	110	114	99

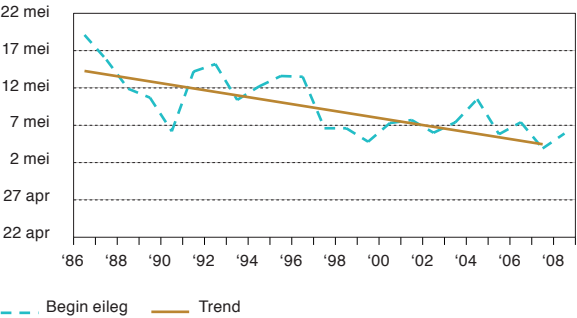
Bron: NEM (CBS, SOVON).

16.41 Begin vliegperiode dagvlinders

Bron: NEM (Vlinderstichting, CBS).

16.42 Begin eileg zangvogels

Bron: NEM (SOVON, CBS).

17

Onderwijs

17. Onderwijs

Toename in opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking van 15 tot 65 jaar is in de periode 2000–2009 gestaag toegenomen. Het aandeel personen met een startkwalificatie (minimaal een diploma op havo-, vwo- of mbo 2-niveau) nam toe van 62 naar 67 procent. Daarnaast nam het aandeel personen met een diploma hoger onderwijs toe van 21 naar 27 procent. Van personen met mbo als hoogst behaald opleidingsniveau heeft in 2009 het merendeel het hoogste niveau gehaald (niveau 4). In 2000 had nog de meerderheid niveau 2 of 3 gedaan.

Sterke afname aantal kinderen op Limburgse basisscholen

In schooljaar 2008/'09 gingen in Limburg 92 duizend kinderen naar het basisonderwijs. Dat is 11 procent minder dan in 2000/'01. Ook Noord-Brabant, Zeeland en Zuid-Holland hadden een afname, maar daar bleef de daling beperkt tot ongeveer 2,5 procent. De ontwikkeling van het aantal leerlingen in het basisonderwijs hangt in alle provincies sterk samen met de toe- of afname van het aantal 4- tot 12-jarigen. In de provincies Utrecht en Flevoland nam het aantal kinderen in de basisschoolleeftijd flink toe en daarmee dus ook het aantal kinderen op de basisscholen. Zo steeg in Utrecht in acht jaar tijd het aantal basisschoolleerlingen met 10 procent en in Flevoland met 8 procent. Landelijk bleef het aantal basisschoolleerlingen in de periode 2000/'01–2008/'09 nagenoeg gelijk op ruim 1,5 miljoen.

Stijging onderwijsuitgaven in 2008

In 2008 bedroegen de totale onderwijsuitgaven 37,6 miljard euro. Dat is 6,9 procent meer dan een jaar eerder. De onderwijsinstellingen ontvingen 1,6 miljard euro meer, vooral vanwege hogere sociale lasten in de loonkosten. De uitgaven voor studiefinanciering namen met 0,8 miljard euro toe. Dit komt onder andere door de invoering van de gratis schoolboeken in 2008. Daarnaast was de vooruitbetaling aan de vervoersbedrijven van de OV-studentenkaart per saldo in 2008 hoger dan een jaar eerder. Gerelateerd aan het bruto binnenlands product (bbp) zijn de totale onderwijsuitgaven gelijk aan 6,3 procent.

17.1 Instellingen in het door de overheid bekostigde onderwijs

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Basisonderwijs	7 059	6 970	6 913	6 910
Speciaal basisonderwijs	368	326	316	313
Speciale scholen	332	323	323	323
Voortgezet onderwijs	850	666	658	660
Beroepsopleidende leerweg	73	70	71	70
Beroepsbegeleidende leerweg	70	66	67	67
Voortgezet algemeen volwassenen- onderwijs	41	37	37	37
Hoger beroepsonderwijs	62	52	51	51
Wetenschappelijk onderwijs	13	13	13	13

17.2 Leerlingen/studenten in het door de overheid bekostigde onderwijs (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Basisonderwijs	1 547	1 549	1 553	1 553
Speciaal basisonderwijs	52	48	45	44
Speciale scholen	46	59	65	66
Voortgezet onderwijs	894	940	941	935
Beroepsopleidende leerweg	299	346	350	343
Beroepsbegeleidende leerweg	153	137	160	172
Educatie			38	36
Voortgezet algemeen volwassenen- onderwijs	24	15	13	15
Hoger beroepsonderwijs	313	357	375	384
Wetenschappelijk onderwijs	166	206	213	220

17.3 Gediplomeerden in het door de overheid bekostigde onderwijs (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Voortgezet onderwijs	153	168	171	173
Beroepsopleidende leerweg	79	86	88	87
Beroepsbegeleidende leerweg	49	47	45	51
Mbo alleen examendeelnemer		14	15	18
Voortgezet algemeen volwassenen- onderwijs	5	4	4	5
Hoger beroepsonderwijs	53	59	60	60
Wetenschappelijk onderwijs	20	29	31	28

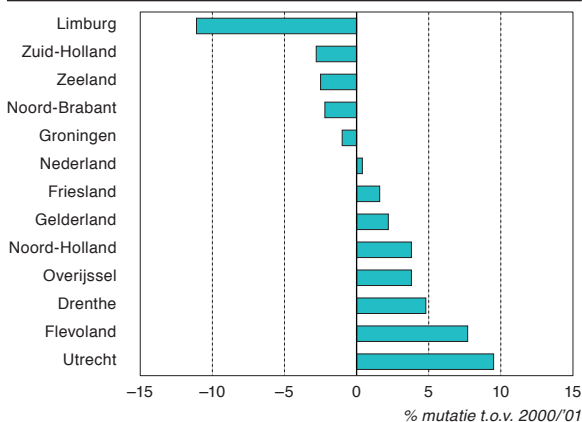
17.4

Leerlingen basisonderwijs naar denominatie en achterstandsleerlingen (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09
Totaal	1 547	1 549	1 553	1 553
Openbaar	492	477	476	475
Bijzonder	1 055	1 072	1 077	1 079
protestants-christelijk	400	428	431	431
rooms-katholiek	515	523	529	529
overig bijzonder	139	122	117	118
Achterstandsleerlingen	433	350	280	240

17.5

Ontwikkeling aantal leerlingen basisonderwijs, 2000/'01–2008/'09

17.6

Leerlingen op speciale scholen naar afdeling (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09
Totaal	45,8	59,1	64,7	66,3
Afdelingen basisonderwijs	30,3	35,1	36,4	34,5
dove kinderen	0,3	0,5	0,4	0,4
ernstige spraakmoeilijkheden	3,7	5,3	5,7	5,6
langdurig zieken	4,8	6,2	7,0	6,6
lichamelijk gehandicapten	1,3	1,4	1,4	1,4
meervoudig gehandicapten	4,4	4,8	4,7	4,8
pedologische instituten	1,5	1,9	2,0	1,9
slechthorende kinderen	1,2	0,7	0,6	0,5
visueel gehandicapten	0,5	0,2	0,4	0,4
zeer moeilijk lerend	9,0	9,6	9,4	8,0
zeer moeilijk opvoedbaar	3,6	4,4	4,8	5,0
Afdelingen voortgezet onderwijs	15,5	23,9	28,2	31,7
dove kinderen	0,2	0,2	0,2	0,2
langdurig zieken	0,8	1,9	2,7	3,8
lichamelijk gehandicapten	1,3	1,3	1,4	1,3
meervoudig gehandicapten	0,6	1,0	1,2	1,4
pedologische instituten	0,1	0,1	0,1	0,2
slechthorende kinderen	1,2	1,5	1,6	1,7
visueel gehandicapten	0,2	0,2	0,2	0,2
zeer moeilijk lerend	4,9	6,9	7,8	9,3
zeer moeilijk opvoedbaar	6,3	10,7	12,9	13,7

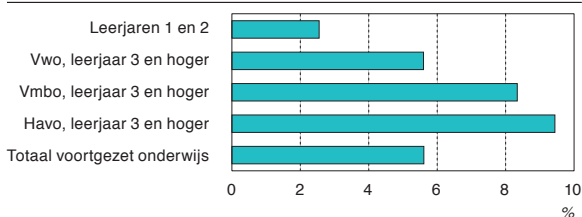
17.7

Leerlingen in het voortgezet onderwijs (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	894,1	939,9	941,1	935,0
Leerjaren 1 en 2	390,3	393,1	383,6	379,0
Leerjaar 3 en hoger				
vwo-havo, gemeenschappelijk leerjaar	5,6	6,5	6,4	6,5
vwo	128,2	149,7	161,3	164,7
havo	117,3	137,2	145,3	145,6
mavo (incl. vrije school)	101,0			
vbo (incl. lwoo oude stijl)	121,4			
vmbo (exclusief lwoo)				
theoretische leerweg		78,2	76,7	75,0
gemengde leerweg		21,2	22,7	23,1
kaderberoepsger. leerweg		51,2	46,7	44,6
basisberoepsger. leerweg		31,7	23,5	21,8
vmbo met indicatie lwoo				
theoretische leerweg		1,7	2,4	2,6
gemengde leerweg		0,9	1,3	1,6
kaderberoepsger. leerweg		8,8	12,3	13,4
basisberoepsger. leerweg		32,5	31,8	30,3
Geen leerjaren				
praktijkonderwijs	13,4	27,3	27,1	26,9
speciaal voortgezet onderwijs	16,9			
Mannen	454,6	474,1	473,7	470,3
Vrouwen	439,5	465,8	467,4	464,6

17.8

Vertraagde leerlingen in het voortgezet onderwijs, 2007/'08 naar 2008/'09*

17.9

Slagingspercentages in het voortgezet onderwijs (%)

	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Vwo	91	93	92	92
Havo	90	89	89	89
Mavo/vmbo: theoretische en gemengde leerweg	95	95	94	94
Vbo/vmbo: kaderberoeps- en basis-beroepsgerichte leerweg	95	96	95	96

17.10

Deelnemers aan de beroepsopleidende leerweg van het mbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	298,9	346,7	349,6	342,6
Economie	116,0	133,9	127,0	124,9
Landbouw	16,0	16,4	17,0	16,9
Techniek	80,5	77,9	78,5	77,6
Zorg en welzijn	86,3	117,5	125,1	121,2
Combinatie van sectoren		1,0	2,1	1,9
Mannen	145,5	166,7	163,9	159,5
Vrouwen	153,3	180,0	186,6	183,1

17.11

Deelnemers aan de beroepsbegeleidende leerweg van het mbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	153,1	137,1	160,0	172,0
Economie	34,9	33,3	40,4	42,2
Landbouw	8,1	8,6	9,3	10,3
Techniek	75,2	61,6	72,7	78,0
Zorg en welzijn	34,9	33,6	36,9	40,3
Combinatie van sectoren		0,1	0,7	1,3
Mannen	100,8	90,4	106,1	112,8
Vrouwen	52,3	46,7	53,8	59,3

17.12 Geslaagden in de beroepsopleidende leerweg van het mbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Totaal	79,4	85,8	88,1	86,9
Economie	33,6	35,4	34,3	33,0
Landbouw	4,7	4,2	4,2	4,3
Techniek	16,7	16,5	18,0	17,8
Zorg en welzijn	24,4	29,7	31,5	31,6
Combinatie van sectoren		0,1	0,1	0,1
Mannen	36,0	38,0	38,7	37,6
Vrouwen	43,3	47,8	49,4	49,2

17.13 Geslaagden in de beroepsbegeleidende leerweg van het mbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Totaal	49,3	46,7	45,4	51,0
Economie	11,1	12,2	12,1	14,7
Landbouw	2,9	3,5	3,4	3,5
Techniek	23,7	18,3	18,4	19,8
Zorg en welzijn	11,6	12,7	11,4	12,6
Combinatie van sectoren		0,0	0,1	0,3
Mannen	31,9	28,5	28,6	31,6
Vrouwen	17,5	18,2	16,8	19,4

17.14 Deelnemers aan enkele vormen van educatie (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Educatie (excl. vavo)			37,6	36,3
Voortgezet algemeen volwassenen- onderwijs (vavo)	24,3	15,0	13,1	15,2
vwo	4,4	2,5	3,0	3,4
havo	9,8	8,1	7,3	9,3
vmbo theoretische leerweg	10,2	4,5	2,7	2,5

17.15 Ingeschrevenen in het hbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	312,7	356,8	374,8	383,7
Voltijd	245,8	281,0	301,7	309,9
Deeltijd	59,9	64,0	61,3	61,7
Duaal	7,0	11,8	11,8	12,1
Gezondheidszorg en welzijn	59,1	65,2	70,5	72,5
Landbouw en diergeneeskunde	3,9	4,2	4,0	3,9
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	18,4	21,5	21,3	21,8
Onderwijs	62,1	76,8	75,6	73,7
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	20,7	31,8	35,7	37,0
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	99,4	106,2	114,6	120,3
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	16,5	21,3	22,7	23,1
Techniek, industrie en bouwkunde	32,6	29,7	30,4	31,3
Mannen	149,8	170,8	178,7	182,5
Vrouwen	162,9	186,0	196,1	201,2

17.16 Eerstejaarsstudenten in het hbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	85,3	88,9	92,9	94,8
Gezondheidszorg en welzijn	16,2	17,5	18,6	19,1
Landbouw en diergeneeskunde	1,0	1,1	1,0	1,0
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	5,4	5,2	4,7	5,0
Onderwijs	16,8	17,1	16,0	15,1
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	5,8	8,8	8,8	9,3
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	27,7	26,3	30,4	31,4
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	4,0	5,1	5,4	5,6
Techniek, industrie en bouwkunde	8,5	7,6	8,1	8,5
Mannen	39,9	41,7	43,3	44,1
Vrouwen	45,4	47,2	49,7	50,8

1990/'91

94,6 duizend

2008/'09*

126,3 duizend

 = 10 000 studenten

17.17 Ingeschrevenen in het voltijd hbo naar herkomst (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal (incl. onbekend)	245,8	281,0	301,7	309,9
Autochtonen	195,3	212,7	225,2	229,0
Allochtonen	40,2	61,6	70,1	73,3
westerse allochtonen	18,3	24,3	27,5	28,1
niet-westerse allochtonen	21,9	37,3	42,6	45,2
w.o				
Marokkaans	3,4	5,5	6,6	7,1
Turks	3,2	5,1	6,5	7,2

17.18 Afgestudeerden in het hbo (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Totaal	53,1	59,5	60,0	60,1
Voltijd (incl. duaal)	44,1	48,1	50,2	50,4
Deeltijd	9,0	11,4	9,9	9,8
Gezondheidszorg en welzijn	12,2	11,7	12,3	12,6
Landbouw en diergeneeskunde	0,9	0,9	1,0	0,8
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	2,2	3,6	3,4	3,5
Onderwijs	9,9	12,3	12,3	11,7
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	3,8	4,6	5,2	5,9
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	15,4	17,6	17,2	17,0
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	2,4	3,4	3,5	3,6
Techniek, industrie en bouwkunde	6,3	5,5	5,2	5,0
Mannen	23,4	26,2	25,8	26,0
Vrouwen	29,7	33,3	34,2	34,1

17.19 Gemiddelde studieduur van afgestudeerden voltijd hbo (maanden)

	Geslaagd in			
	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Totaal	51	52	52	52
Gezondheidszorg en welzijn	49	50	50	50
Landbouw en diergeneeskunde	50	44	46	50
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	53	54	53	53
Onderwijs	51	51	51	52
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	50	51	51	52
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	52	53	54	55
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	54	55	56	55
Techniek, industrie en bouwkunde	49	49	50	50
Mannen	52	54	54	55
Vrouwen	49	50	50	51

17.20 Ingeschrevenen in het wetenschappelijk onderwijs (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	166,3	205,9	212,7	220,3
Gezondheidszorg en welzijn	21,0	28,9	31,7	33,2
Landbouw en diergeneeskunde	2,5	2,6	2,5	2,6
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	13,9	16,2	16,2	16,6
Onderwijs	6,0	8,2	8,3	8,5
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	1,5	1,8	1,7	1,6
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	83,6	103,7	104,5	108,1
bedrijfskunde	19,8	34,9	38,3	40,2
rechten	22,3	24,1	24,4	24,8
sociale wetenschappen	41,6	44,7	41,8	43,0
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	20,4	26,6	28,9	29,9
Techniek, industrie en bouwkunde	17,4	17,8	18,6	19,5
Onbekend		0,2	0,3	0,3
Mannen	86,2	103,2	104,6	107,8
Vrouwen	80,1	102,7	108,1	112,6

17.21 Eerstejaarsstudenten in het wetenschappelijk onderwijs (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal	32,9	42,3	45,4	47,5
Gezondheidszorg en welzijn	3,2	5,3	5,3	5,6
Landbouw en diergeneeskunde	0,3	0,5	0,5	0,5
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	3,1	3,1	3,4	3,6
Onderwijs	1,6	2,0	1,9	2,0
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	0,2	0,4	0,4	0,4
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	17,1	21,6	23,5	24,7
bedrijfskunde	4,0	8,0	9,5	9,8
rechten	4,1	4,7	4,9	5,0
sociale wetenschappen	9,0	8,9	9,2	10,0
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	4,2	5,7	6,1	6,3
Techniek, industrie en bouwkunde	3,1	3,7	4,1	4,4
Onbekend		0,1	0,1	0,1
Mannen	16,0	20,4	21,5	22,3
Vrouwen	16,8	21,9	23,9	25,2

17.22 Ingeschrevenen in het voltijd wetenschappelijk onderwijs naar herkomst (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2007/ '08	2008/ '09*
Totaal (incl. onbekend)	152,8	192,1	200,4	208,6
Autochtonen	121,7	144,8	147,7	152,0
Allochtonen	27,9	43,4	47,8	50,9
westerse allochtonen	15,2	20,8	23,1	24,9
niet-westerse allochtonen	12,7	22,5	24,8	26,0
w.o.				
Marokkaans	1,3	2,1	2,2	2,3
Turks	1,6	2,5	2,7	3,0

17.23 Afgestudeerden (doctoraal en master) in het wetenschappelijk onderwijs (x 1 000)

	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Totaal	20,4	29,3	30,7	28,3
Gezondheidszorg en welzijn	2,9	3,2	3,7	3,5
Landbouw en diergeneeskunde	0,3	0,4	0,4	0,3
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	1,6	2,5	2,5	2,3
Onderwijs	0,8	1,3	1,3	1,3
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	0,3	0,5	0,4	0,4
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	10,6	16,3	16,6	15,3
bedrijfskunde	2,7	5,7	6,5	6,1
rechten	2,7	2,9	3,4	3,2
sociale wetenschappen	5,1	7,7	6,8	6,0
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	2,2	2,9	3,4	2,9
Techniek, industrie en bouwkunde	1,8	2,3	2,4	2,2
Onbekend		0,0	0,0	0,0
Mannen	10,0	13,8	14,1	12,8
Vrouwen	10,4	15,5	16,5	15,4

17.24 Gemiddelde studieduur van afgestudeerden (doctoraal/master) voltijd wetenschappelijk onderwijs met als vooropleiding vwo (maanden)

	Geslaagd in			
	2000/ '01	2005/ '06	2006/ '07	2007/ '08*
Totaal	71	74	76	74
Gezondheidszorg en welzijn	66	71	71	73
Landbouw en diergeneeskunde	70	71	70	68
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	68	80	83	81
Onderwijs	59	60	62	60
Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	68	71	72	73
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	72	72	75	72
Taalwetensch., geschiedenis, kunst	76	80	83	79
Techniek, industrie en bouwkunde	81	87	87	87
Mannen	75	80	82	80
Vrouwen	68	69	71	70

17.25 Deelnemers (15 tot 65 jaar) aan post-initieel onderwijs (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	1 295	1 313	1 457	1 489
Mannen	688	645	705	729
Vrouwen	607	667	752	760

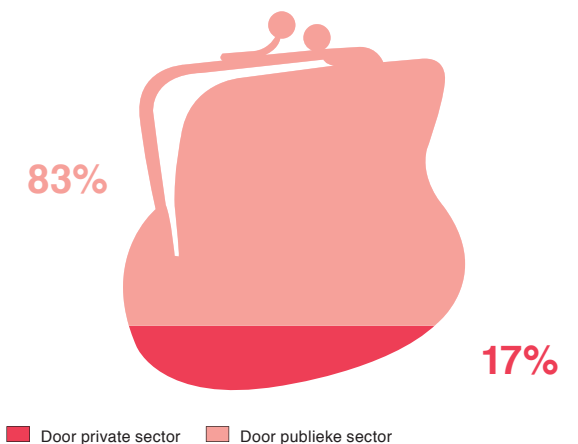
17.26 Onderwijsniveau bevolking van 15 tot 65 jaar (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Totaal (incl. onbekend)	10 729	10 940	10 970	10 970
Basisonderwijs	1 288	987	924	926
Vmbo, mbo 1, avo onderbouw w.o.	2 786	2 648	2 594	2 575
avo-onderbouw	996	1 075	1 080	1 072
Havo, vwo, mbo	4 334	4 496	4 488	4 434
mbo 2 en 3	1 654	1 503	1 562	1 523
mbo 4	1 545	1 838	1 857	1 879
havo, vwo	1 130	1 150	1 067	1 030
Hbo, wo-bachelor	1 489	1 703	1 857	1 930
Wo-master, doctoraal	787	994	1 041	1 027

17.27 Totale publieke en private uitgaven aan onderwijs (mld euro)

	2000	2005	2007	2008*
Totaal	23,8	32,6	35,2	37,6
Aan onderwijsinstellingen	21,5	29,6	31,6	33,2
door publieke sector	18,0	24,8	26,4	27,7
primair onderwijs	6,6	9,4	9,6	10,1
secundair onderwijs	7,1	9,8	10,8	11,2
tertiair onderwijs	4,4	5,6	6,0	6,3
door private sector	3,5	4,8	5,2	5,6
primair onderwijs	0,1	0,1	0,1	0,1
secundair onderwijs	2,0	2,6	2,7	2,9
tertiair onderwijs	1,4	2,1	2,4	2,6
Aan huishoudens (excl. subsidies voor collegegelden)	2,4	3,1	3,5	4,3
In % van het bruto binnenl. product	5,7	6,3	6,2	6,3

Uitgaven aan onderwijsinstellingen, 2008*

17.28 Uitgaven aan onderwijsinstellingen per deelnemer (1 000 euro)

	2000	2005	2007	2008*
Primair onderwijs	4,0	5,6	5,8	6,1
Secundair onderwijs	6,4	8,1	8,7	9,1
Tertiair onderwijs	11,8	13,5	13,8	14,1
w.o.				
tertiair excl. R&D	7,5	8,6	8,9	9,2

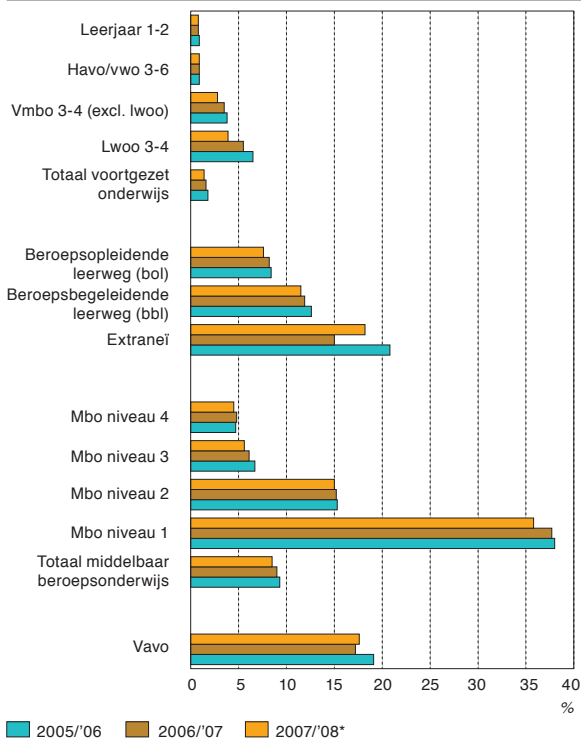
17.29 Baten en lasten van onderwijsinstellingen, 2008* (mln euro)

	Primair onderwijs	Secundair onderwijs	Tertiair onderwijs
Baten	9 225	11 054	8 613
rijksbijdragen	8 350	9 601	5 331
overige overheidsbijdragen en -subsidies	312	428	46
college-, cursus-, les- en examen- gelden	1	65	912
baten werk i.o.v. derden	7	215	1 530
overige	555	746	794
Lasten	9 232	11 039	8 434
personeelslasten	7 548	8 403	5 530
afschrijvingen	173	485	512
huisvestingslasten	538	767	635
overige	974	1 383	1 757
Saldo baten en lasten (1)	-8	16	179
Saldo financiële baten en lasten (2)	67	22	2
Saldo bijzondere baten en lasten (3)	1	2	-21
Totaal resultaat (1)+(2)+(3)	60	39	160

17.30 Balans van onderwijsinstellingen, 2008* (mln euro)

	Primair onderwijs	Secundair onderwijs	Tertiair onderwijs
Totaal activa	4 608	8 509	8 162
totaal vaste activa	1 568	5 707	5 875
immateriële vaste activa	0	5	19
materiële vaste activa	1 039	5 226	5 669
financiële vaste activa	529	476	187
totaal vlottende activa	3 040	2 802	2 287
voorraden	0	19	22
vorderingen	898	784	1 190
effecten	78	91	23
liquide middelen	2 064	1 908	1 052
Totaal passiva	4 608	8 509	8 162
eigen vermogen	2 653	3 539	3 900
voorzieningen	669	1 255	560
langlopende schulden	62	1 344	988
kortlopende schulden	1 224	2 372	2 714

17.31 Voortijdig schoolverlaters per onderwijssoort

18

Overheid
en politiek

18. Overheid

Opbrengst Rijksbelastingen iets hoger

In 2008 bedroeg de belastingopbrengst voor het Rijk bijna 136 miljard euro. Dit betekende een toename van amper 2 procent ten opzichte van 2007. Deze toename was minder dan in de drie voorgaande jaren; de groei was toen gemiddeld 8 procent. De lagere groei in 2008 komt enerzijds door de negatieve ontvangsten bij de inkomstenbelasting vanwege een verrekening met het AOW-fonds over oudere jaren, anderzijds door de economische neergang in de laatste maanden van 2009. Vooral de krimpende markt voor koopwoningen, de dalende verkopen van personenauto's en motorrijwielen en de verminderde consumptiegroei zetten een rem op de belastingontvangsten.

Rijksuitgaven stijgen minder hard

In 2008 gaf het Rijk 146,5 miljard euro uit, 5 procent meer dan in het jaar ervoor. Toen namen de Rijksuitgaven met 6,6 procent toe. De geringere stijging komt vooral door de lagere bijdrage aan het AOW-fonds, die volgt op een herziene berekeningsmethode bij de belastingdienst voor de nabetaling van de inkomstenbelasting over voorgaande jaren. Het bedrag is in mindering gebracht op de Rijksbijdrage 2008. De uitgaven voor algemeen overheidsbestuur zijn in 2008 met 2,5 miljard euro gestegen. Dit kwam vooral door de hogere bijdrage aan het gemeentefonds. De voeding van dit fonds wordt jaarlijks aangepast aan de ontwikkeling van de netto gecorrigeerde rijksuitgaven. Verder is meer geld afgedragen aan de Europese Unie en namen de uitgaven voor ontwikkelingshulp toe.

Heffingen lokale overheden stijgen met 2,5 procent

In 2010 verwachten de lokale overheden 11,5 miljard euro te ontvangen uit heffingen. Dit is 2,5 procent meer dan in 2009. De opbrengst stijgt het sterkst bij de waterschappen, gevolgd door de provincies en de gemeenten. Bij de waterschappen stijgen de heffingen voor ingezetenen met 6 procent. Deze heffingen zijn vooral bestemd voor aanleg en onderhoud van waterkeringen, vaarwegen en waterlopen. De stijging weerspiegelt de toegenomen aandacht van de waterschappen voor het houden van droge voeten.

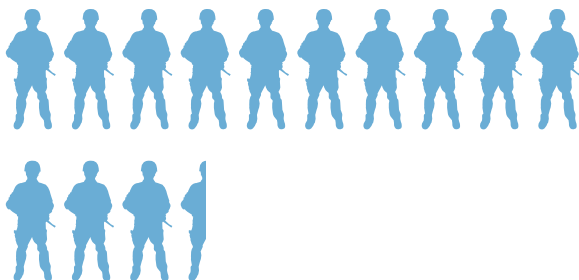
De provincies verwachten dit jaar bijna 3 procent meer te ontvangen aan opcenten motorrijtuigenbelasting. Van de drie belangrijkste gemeentelijke heffingen stijgt de opbrengst van de rioolrechten het sterkst, gevolgd door de onroerendezaakbelasting (OZB) en de reinigingsheffingen.

18.1

Lopende rekening van het Rijk naar functie (mln euro)

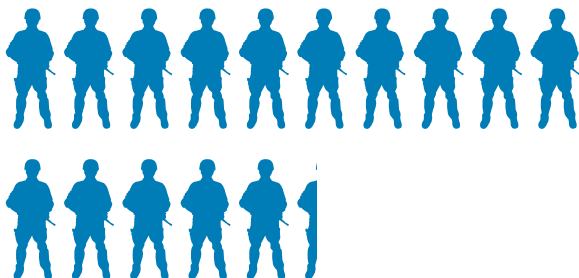
	2005	2006	2007	2008*
Totaal				
lopende uitgaven	122 704	130 904	139 553	146 473
lopende inkomsten	128 043	139 893	148 081	155 930
Algemeen bestuur				
uitgaven	41 242	43 430	46 125	48 586
inkomsten	116 465	125 754	134 371	137 049
Economische aangelegenheden				
uitgaven	11 109	11 381	11 974	12 235
inkomsten	8 337	11 136	10 523	15 402
Huisvesting en gemeenschaps-voorzieningen				
uitgaven	775	776	756	865
inkomsten	117	141	126	140
Landsverdediging				
uitgaven	6 724	7 112	7 412	7 700
inkomsten	851	631	276	300
Milieubescherming				
uitgaven	613	710	779	791
inkomsten	199	193	188	277
Onderwijs				
uitgaven	20 894	22 117	22 473	23 697
inkomsten	317	305	322	326
Openbare orde en veiligheid				
uitgaven	8 294	8 795	9 419	10 415
inkomsten	1 124	1 152	1 087	1 074
Recreatie, cultuur en religie				
uitgaven	1 587	1 650	1 600	1 755
inkomsten	204	217	222	225
Sociale bescherming				
uitgaven	21 973	26 765	30 400	31 143
inkomsten	22	12	580	724
Volksgezondheid				
uitgaven	9 239	7 907	8 324	8 987
inkomsten	155	92	94	113
Bedrijfsmatige activiteiten				
uitgaven	253	263	292	299
inkomsten	253	263	292	299

2005

6 724 miljoen euro

2008

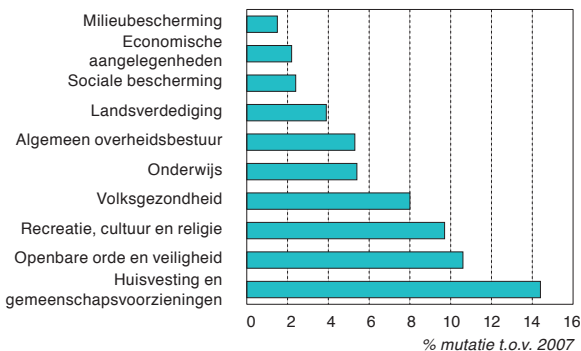
7 700 miljoen euro

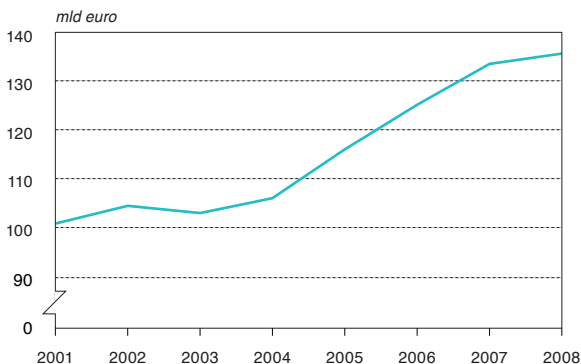
= 500 miljoen euro

18.2

Rijksuitgaven per functie, 2008 (mutatie t.o.v. 2007)

18.3 Opbrengst Rijksbelastingen

18.4 Belastingen voor het Rijk (*mln euro*)

	2005	2006	2007*	2008*
Totaal	115 984	125 099	133 466	135 576
Accijnzen	9 327	9 860	10 013	10 516
Belastingen op milieugrondslag	4 128	4 545	3 789	4 785
Belastingen op personenauto's	3 148	3 452	3 647	3 235
Belastingen van rechtsverkeer	5 209	5 432	5 775	5 190
Omzetbelasting (rijksdeel btw)	36 216	38 965	41 898	42 318
Overige belasting op productie	1 555	1 547	1 587	1 704
Dividendbelasting	4 262	4 226	3 750	3 951
Inkomstenbelasting	3 651	3 517	2 294	-142
Loonbelasting	27 573	31 646	37 729	40 648
Vennootschapsbelasting	17 068	17 907	18 552	18 814
Overige belasting op inkomen	2 138	2 192	2 555	2 761
Vermogensheffingen	1 709	1 810	1 877	1 795

18.5

Begrote opbrengst van belastingen en heffingen van provincies, gemeenten en waterschappen (mln euro)

	2000	2005	2009*	2010*
Totaal	7 439	10 324	11 245	11 530
Afvalstoffenheffing/reinigingsrechten	1 217	1 634	1 767	1 786
Bouwleges	240	379	530	493
Heffingen op waterverontreiniging	964	1 192	1 109	1 144
Waterschapsheffingen ingezetenen	155	250	402	427
Waterschapsheffingen gebouwd/ ongebouwd/natuur	394	518	662	691
Onroerendezaakbelasting	2 487	3 489	2 868	2 961
Opcenten motorrijtuigenbelasting	658	1 027	1 376	1 415
Parkeerbelasting	285	403	533	567
Rioolrechten	651	923	1 244	1 303
Overig	388	509	753	744
Gemeenten	5 195	7 295	7 673	7 827
Provincies	731	1 069	1 399	1 441
Waterschappen	1 513	1 960	2 173	2 262

Opbrengst Rijksbelastingen, 2000 en 2008

2000

93,04 miljard euro

2008

135,58 miljard euro

 = 10 miljard euro

18.6

Begrote lasten en baten van de provincies (mln euro)

	2000	2005	2009*	2010*
Totaal				
lasten	3 706	6 033	7 409	8 386
baten	3 821	6 033	7 409	8 386
Algemeen bestuur				
lasten	191	264	312	316
baten	31	18	7	8
Economische en agrarische zaken				
lasten	207	374	494	685
baten	264	403	417	468
Milieubeheer				
lasten	417	450	592	543
baten	219	196	224	130
Openbare orde en veiligheid				
lasten	6	15	19	19
baten	0	1	3	4
Recreatie en natuur				
lasten	134	228	675	798
baten	25	35	408	443
Ruimtelijke ordening, volkshuisvesting				
lasten	143	304	384	337
baten	66	183	127	86
Verkeer en vervoer				
lasten	1 141	1 583	2 056	2 121
baten	533	1 007	958	1 042
Waterhuishouding				
lasten	143	154	205	233
baten	28	31	53	70
Welzijn				
lasten	902	1 390	1 679	1 824
baten	547	865	942	976
Financiering, alg. dekkingsmiddelen				
lasten	422	1 271	992	1 510
baten	2 106	3 294	4 270	5 159

18.7

Begrote lasten en baten van de gemeenten (mln euro)

	2000	2005	2009	2010*
Totaal				
lasten	35 761	43 451	52 819	54 180
baten	35 761	43 451	52 819	54 180
Algemeen bestuur				
lasten	1 836	2 518	3 046	3 201
baten	311	385	464	534
Cultuur en recreatie				
lasten	3 141	4 136	4 874	5 034
baten	529	686	655	677
Economische zaken				
lasten	569	570	838	867
baten	562	487	872	866
Onderwijs				
lasten	3 967	4 800	3 496	3 151
baten	2 607	2 914	1 307	764
Openbare orde en veiligheid				
lasten	665	1 209	1 641	1 690
baten	79	162	147	125
Ruimtelijke ordening, volkshuisvesting				
lasten	5 958	6 428	9 141	9 278
baten	5 370	5 842	8 655	8 569
Sociale voorzieningen en maatschappelijke dienstverlening				
lasten	10 649	12 648	15 451	16 568
baten	6 967	8 557	9 264	9 862
Verkeer, vervoer en waterstaat				
lasten	3 655	3 946	4 078	4 390
baten	1 820	1 687	1 231	1 368
Volksgezondheid en milieu				
lasten	3 334	4 262	5 027	5 256
baten	2 467	3 410	4 141	4 341
Financiering, alg. dekkingsmiddelen				
lasten	1 989	2 936	5 227	4 746
baten	15 050	19 319	26 084	27 073

19

Prijzen

19. Prijzen

Inflatie Nederland laag, maar hoger dan in eurozone

In 2009 bedroeg de inflatie 1,2 procent, de op één na laagste inflatie in twintig jaar. Alleen in 2006 was de inflatie met 1,1 procent lager. Vooral autobrandstoffen drukten vorig jaar de inflatie. Gemiddeld was benzine 7,9 procent goedkoper dan in 2008. In 2007 en 2008 werd benzine nog flink duurder. Ook de prijzen van audiovisuele apparatuur hadden een inflatieverlagend effect. Daartegen was tabak 12 procent duurder dan een jaar eerder. Dat kwam door een accijnsverhoging voor sigaretten en shag. Energie was 0,8 procent duurder dan in 2008. Weliswaar werd gas in juli maar liefst 20 procent goedkoper, maar in januari was gas juist flink duurder geworden. De prijsdaling in juli was wel de grootste sinds 1987. De inflatie in Nederland was in 2009 hoger dan in veel andere Europese landen. Dit komt door lagere olieprijsen. In de meeste Europese landen werken veranderingen van de olieprijs directer door dan in Nederland. In Nederland worden de energietarieven slechts twee maal per jaar aangepast.

Prijzen industrie fors lager

De prijzen van de industrie waren in 2009 fors lager dan een jaar eerder. De daling begon eind 2008 en bereikte in juli 2009 met 15 procent een dieptepunt. Hierna vlakke de daling af. In december 2009 was er voor het eerst weer een lichte prijsstijging. De prijsontwikkeling van de industrie wordt sterk beïnvloed door de olieprijs. Door lagere olieprijsen gingen de prijzen in de aardolieverwerkende industrie in november 2008 onderuit. Het herstel kwam pas een jaar later, met een stijging van 9 procent. De chemische industrie, die weer reageert op de aardolieverwerkende industrie, had het hele jaar een negatieve prijsontwikkeling. Alleen de meubelindustrie, de tabaksindustrie en de industrie van machines en apparaten konden in 2009 hun producten tegen hogere prijzen afzetten. De afzetprijzen naar het buitenland daalden in het hele jaar sterker dan de binnenlandse afzetprijzen.

19.1

Prijzen afzet nijverheid naar bedrijfstak; excl. bouwnijverheid (jaarmutatie in %)

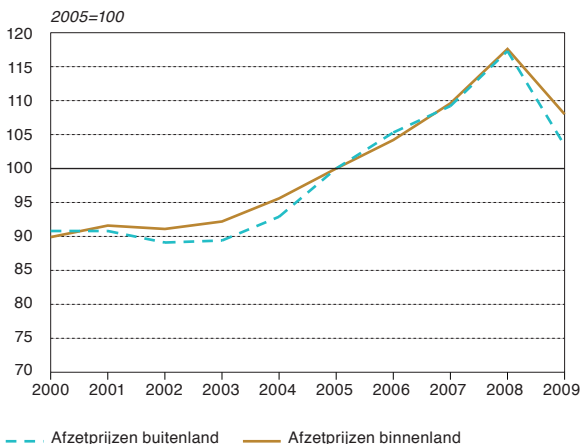
	2001	2008	2009
Delfstoffenwinning	16,1	29,6	-25,8
binnenland	15,8	20,8	-25,5
buitenland	16,3	38,9	-26,1
Industrie	0,8	7,3	-10,2
binnenland	2,0	7,3	-8,1
buitenland	-0,1	7,3	-11,8
Energiebedrijven	-3,0	11,7	-9,2
binnenland	-1,7	10,6	-8,3
buitenland	-43,8	60,4	-36,4
Waterleidingbedrijven en afvalbeheer	0,5	-0,6	0,1
binnenland	0,5	-0,6	0,1

19.2

Prijzen afzet nijverheid naar bedrijfsklasse; excl. bouwnijverheid (jaarmutatie in %)

	2001	2008	2009
Winning van aardolie en aardgas	16,9	29,6	-26,3
Winning van overige delfstoffen	5,5	29,6	-15,7
Voedingsmiddelenindustrie	4,2	6,9	-5,4
Drankenindustrie	2,6	3,7	3,4
Tabaksindustrie	5,8	3,6	6,1
Textielindustrie	1,4	1,5	0,2
Kledingindustrie	0,9	0,7	0,0
Leer- en schoenenindustrie	3,6	2,6	-0,1
Houtindustrie	4,7	3,1	-2,8
Papierindustrie	3,7	0,4	-5,9
Grafische industrie	2,8	0,4	-1,2
Aardolie industrie	-7,5	21,4	-31,3
Chemische industrie	-2,6	9,9	-21,4
Farmaceutische industrie	1,1	3,6	-4,3
Rubber- en kunststofproduct industrie	2,2	3,3	-1,1
Bouwmateriaalindustrie	4,5	5,0	2,0
Meubelindustrie	2,6	3,1	4,2
Basismetalaalindustrie	-1,6	4,4	-14,4
Metaalproductenindustrie	2,2	4,8	-2,4
Electrotechnische industrie	2,0	4,2	1,5
Electrische apparatenindustrie	1,7	1,8	0,2
Machine industrie	1,8	1,8	1,6
Auto- en aanhangwagenindustrie	-0,4	2,9	-1,3

19.3 Producentenprijsindex industrie

19.4 Consumentenprijzen, alle huishoudens (jaarmutatatie in %)

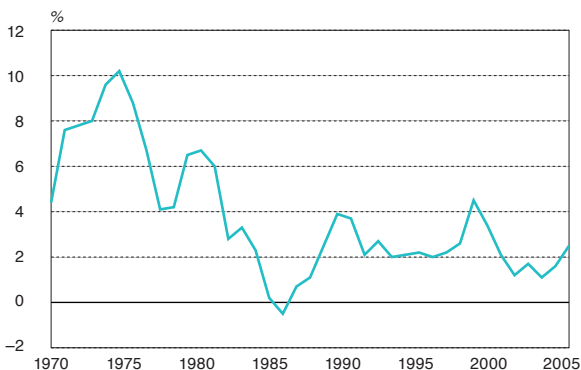
	2001	2006	2008	2009
Totaal bestedingen	4,2	1,1	2,5	1,2
Voedingsmiddelen en alcoholvrije dranken	7,0	1,7	5,6	1,1
voedingsmiddelen	7,5	1,4	5,7	1,1
brood en graanproducten	4,4	-0,2	6,4	1,9
fruit	10,1	1,8	7,8	-1,4
groenten en aardappelen	9,4	9,8	1,8	0,0
melk, kaas en eieren	7,6	-1,1	13,9	-0,9
oliën en vetten	3,8	1,1	12,6	1,3
suiker, zoetwaren en ijs	4,4	-1,7	4,0	2,8
vis, schaal- en schelpdieren	10,3	3,2	4,4	1,6
vlees	9,7	1,0	3,2	2,4
overige	5,3	1,4	1,4	1,6
alcoholvrije dranken	2,6	4,8	4,5	0,6
koffie, thee en cacao	-0,9	2,3	5,4	0,5
mineraalwater, frisdranken en sappen	4,3	6,0	4,0	0,7
Alcoholhoudende dranken en tabak	6,7	1,1	4,8	8,5
alcoholhoudende dranken	5,8	-0,7	3,7	3,2
tabak	7,4	2,1	5,6	12,0
Kleding en schoeisel	1,8	0,5	0,3	-0,5
kleding en kledingstoffen	0,8	0,3	0,0	-0,6
schoeisel en schoenreparaties	6,7	1,1	1,9	0,4
Huisvesting, water en energie	5,0	3,9	2,1	1,8
energie	15,2	9,6	3,1	0,8
huisvesting	2,6	2,3	1,6	2,4

19.4

Consumentenprijzen, alle huishoudens (jaarmutatatie in %) (slot)

	2001	2006	2007	2008
onderhoud en reparatie van de woning	5,9	3,3	3,5	-1,5
watervoorziening en overige diensten i.v.m. de woning	4,5	1,1	2,7	2,2
Stoffering, huish. apparaten en dagelijks woningonderhoud	5,4	0,9	2,1	2,4
gereedschappen voor huis en tuin	3,8	-0,1	1,7	0,8
huishoudelijke apparatuur	0,3	-1,0	-2,3	3,1
huishoudtextiel	6,3	-0,8	2,3	0,7
meubelen en vloerbedekking	6,2	0,3	3,0	1,7
vaat- en glaswerk en huishoudelijke artikelen	4,8	-1,9	2,9	4,0
Gezondheid	2,9	0,1	0,3	1,0
Vervoer	2,7	2,4	3,9	-2,1
aankoop voertuigen	3,0	0,8	-0,8	0,0
gebruik van privé-voertuigen (w.o. autobrandstoffen)	2,2	3,6	5,6	-4,2
vervoersdiensten	4,0	1,6	5,6	2,4
Communicatie	-0,9	-2,4	-4,1	-1,9
Recreatie en cultuur	3,2	0,4	-1,3	0,5
audio en video, computers en software	-3,8	-7,5	-11,3	-9,2
boeken, kranten en tijdschriften	5,1	1,1	-2,3	3,0
goederen voor recreatie en cultuur	6,9	3,6	1,5	2,0
pakketreizen	6,4	2,7	2,0	4,8
recreatieve en culturele dienstverlening	4,9	2,6	4,0	3,5
spelartikelen, planten en huisdieren	5,4	0,1	-0,5	0,2
Onderwijs	3,3	1,4	2,2	1,3
Hotels, cafés en restaurants	5,8	2,0	4,2	3,9
accommodatie	6,0	1,9	4,2	5,9
restaurants, cafés en kantines	5,8	2,0	4,3	3,7
Diverse goederen en diensten	4,5	-0,5	3,8	2,5
artikelen voor persoonlijk gebruik, n.e.g.	5,1	7,8	3,9	2,8
financiële diensten	4,3	-4,2	4,0	1,1
lichaamsverzorging	4,7	1,0	2,3	2,0
sociale bescherming	1,4	-11,0	3,3	1,2
verzekering	3,8	-2,1	5,1	3,2
andere diensten n.e.g.	6,5	3,0	3,3	3,5
Consumptiegebonden belastingen en overheidsdiensten	1,6	-12,8	4,2	4,0
consumptiegeb. belastingen	1,9	-14,9	4,8	4,4
overh.diensten, w.o. college- en lesgeld voortgezet ond.	0,7	-6,0	1,9	2,5
Consumptie in het buitenland	2,9	3,0	4,8	-1,8

19.5 Inflatie

19.6 Bestaande koopwoningen; prijzen (jaarmutatatie in %)

	2000	2007	2008	2009
Totaal woningen	18,2	4,2	2,9	-3,3
Eengezinswoning				
tussenwoning	16,1	3,9	2,8	-2,7
hoekwoning	16,9	4,0	2,7	-3,4
2 onder 1 kap	18,0	3,8	2,8	-3,4
vrijstaand	22,8	4,9	2,8	-4,1
Appartementen	18,0	4,5	3,5	-3,5

Inflatie 2008 en 2009

2008

2,5 procent

2009

1,2 procent

 = 0,5 procentpunt

1990

1,05 euro

2009

1,60 euro

€ = 10 eurocent

20

Veiligheid
en recht

20. Veiligheid en recht

Helft asielzoekers uit Irak of Somalië

In 2009 zijn in Nederland 16,2 duizend asielverzoeken ingediend. Bij 14,9 duizend verzoeken ging het om een eerste aanvraag. De overige 1,3 duizend asielverzoeken waren aanvragen van mensen die al eerder een asielverzoek hadden ingediend. Ruim de helft van de asielzoekers was afkomstig uit Irak of Somalië. In 2008 vormden de Irakezen de grootste groep. Na de beëindiging van de categoriale bescherming van asielzoekers uit Centraal-Irak in november 2008 daalde het aantal asielzoekers uit Irak sterk. Sindsdien zijn de Somaliërs de grootste groep asielzoekers.

Miljoen zaken voor burgerrechter

In 2008 werden bij de rechtbanken 998 duizend burgerlijke zaken ingediend. Ruim de helft van deze zaken waren dagvaardingsprocedures. Voor het overige ging het om verzoekschriften. Zaken bij de burgerrechter gaan meestal over financiële kwesties of over familie-aangelegenheden, zoals echtscheidingen, omgangsregelingen en voogdij.

Het aantal vonnissen is sinds 2001 met twee derde toegenomen. De toename van het aantal vonnissen (400 duizend in 2008) is voor een aanzienlijk deel veroorzaakt door een stijging van het aantal incasso-zaken.

Uitgaven aan veiligheidszorg groeien sneller dan BBP

In 2002 werd nog 7,5 miljard euro uitgegeven aan veiligheidszorg, terwijl in 2008 deze uitgaven in lopende prijzen waren opgelopen tot 10,8 miljard. Deze stijging, ruim 6 procent per jaar, was bijna anderhalf keer zo groot als de groei van het Bruto Binnenlands Product (BBP). Preventie maakte met 44 procent in 2008 het grootste deel uit van de activiteiten in de veiligheidszorg, gevolgd door opsporing (26 procent) en tenuitvoerlegging (19 procent).

De sterkste groei van de uitgaven deed zich voor bij de rechtskundige dienstverlening, ondersteuning van slachtoffers, berechting en tenuitvoerlegging. Deze activiteiten groeiden alle met gemiddeld meer dan 8 procent per jaar; samen waren ze in 2008 goed voor een kwart van de uitgaven.

20.1 Onveiligheidsgevoelens in verband met criminaliteit, bevolking van 15 jaar en ouder (%)

	2005	2006	2007	2008
Voelt zich wel eens onveilig	27,0	23,7	21,8	20,3
Voelt zich vaak onveilig	4,8	3,8	2,9	3,0
Personen die aangeven dat het volgende vaak voorkomt:				
doet 's avonds en 's nachts niet open vanwege onveiligheid	14,6	15,3	14,1	12,7
laat waardevolle spullen thuis om beroving/diefstal te voorkomen	12,6	10,3	9,2	8,8
mijdt bepaalde plekken in woonplaats vanwege onveiligheid	9,0	8,0	7,0	6,5
rijdt of loopt om om onveilige plekken te vermijden	7,9	6,6	5,9	5,4
staat kinderen niet toe ergens naartoe te gaan vanwege onveiligheid	20,3	20,1	18,7	19,1

20.2 Slachtoffers van veel voorkomende criminaliteit, bevolking van 15 jaar en ouder (%)

	2005	2006	2007	2008
Totaal (excl. overige delicten)	28,8	27,2	25,8	25,4
Doorrijden na aanrijding	1,7	1,6	1,5	1,6
Gewelddelicten	5,8	5,1	5,3	5,2
bedreiging	4,1	3,1	3,2	3,2
mishandeling	1,5	1,6	1,6	1,5
seksuele delicten	0,9	0,9	1,1	0,9
Vandalismedelicten	13,0	12,0	11,7	11,9
beschadiging/diefstal vanaf auto (18 jaar en ouder)	8,9	8,1	7,9	8,0
overige vernielingen	5,1	4,9	4,7	4,6
Vermogensdelicten	14,4	13,7	12,3	11,8
autodiefstal (18 jaar en ouder)	0,4	0,2	0,2	0,2
diefstal uit auto (18 jaar en ouder)	2,0	1,7	1,7	1,8
fietsdiefstal	5,8	5,6	4,7	4,5
(poging tot) inbraak	3,0	2,6	2,5	2,4
poging tot inbraak	1,9	1,5	1,5	1,4
inbraak	1,4	1,3	1,2	1,0
zakkenrollerij	1,4	1,5	1,5	1,4
zakkenrollerij zonder geweld	1,2	1,2	1,4	1,2
zakkenrollerij met geweld	0,3	0,3	0,2	0,2
overige diefstal	4,0	3,7	3,1	3,0
Overige delicten	0,9	1,0	0,8	0,8

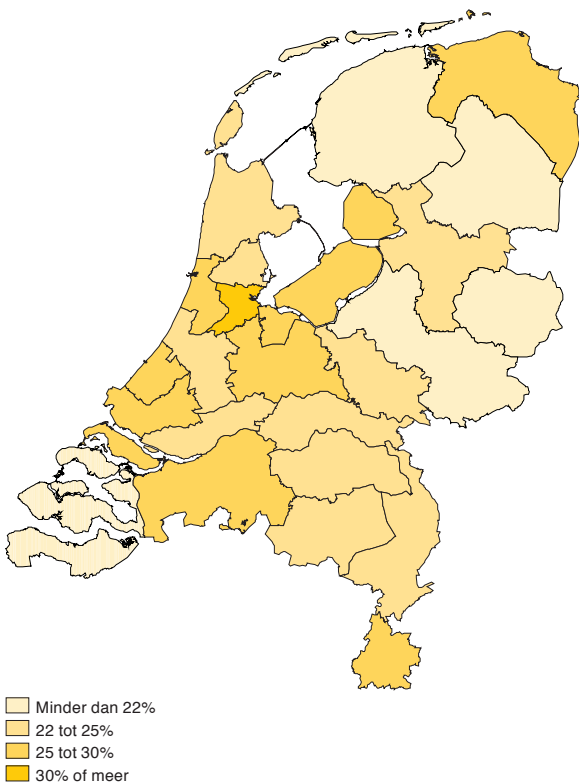
20.3

Onveiligheidsgevoelens in verband met criminaliteit, bevolking van 15 jaar en ouder, 2008 (% 'voelt zich wel eens onveilig')

20.4

Slachtoffers van veel voorkomende criminaliteit, bevolking van 15 jaar en ouder, 2008

20.5

Door de bevolking van 15 jaar en ouder ondervonden delicten

	2005	2006	2007	2008
Totaal (x 1 000)	6 178	5 609	5 325	5 192
Doorrijden na aanrijding	233	221	209	241
Gewelddelicten	1 302	1 096	1 157	1 084
bedreiging	867	657	675	659
mishandeling	254	259	281	263
seksuele delicten	181	181	201	162
Vandalismedelicten	2 410	2 185	2 119	2 148
beschadiging/diefstal vanaf auto	1 519	1 312	1 264	1 321
overige vernielingen	891	873	854	828
Vermogensdelicten	2 233	2 107	1 840	1 718
autodiefstal	46	30	22	21
diefstal uit auto	274	241	232	243
fietsdiefstal	965	909	763	691
(poging tot) inbraak	156	162	149	124
poging tot inbraak	47	55	45	44
inbraak	109	108	104	80
zakkenrollerij	182	176	181	163
zakkenrollerij zonder geweld	151	145	157	144
zakkenrollerij met geweld	30	31	25	19
overige diefstal	610	589	492	477
Overige	151	153	132	125
Totaal (per 100 inwoners)	47,2	42,7	40,4	39,4
Doorrijden na aanrijding	1,8	1,7	1,6	1,8
Gewelddelicten	10,0	8,3	8,8	8,2
bedreiging	6,6	5,0	5,1	5,0
mishandeling	1,9	2,0	2,1	2,0
seksuele delicten	1,4	1,4	1,5	1,2
Vandalismedelicten	18,4	16,6	16,1	16,3
beschadiging/diefstal vanaf auto	11,6	10,0	9,6	10,0
overige vernielingen	6,8	6,6	6,5	6,3
Vermogensdelicten	17,1	16,0	13,9	13,0
autodiefstal	0,4	0,2	0,2	0,2
diefstal uit auto	2,1	1,8	1,8	1,8
fietsdiefstal	7,4	6,9	5,8	5,2
(poging tot) inbraak	1,2	1,2	1,1	0,9
poging tot inbraak	0,4	0,4	0,3	0,3
inbraak	0,8	0,8	0,8	0,6
zakkenrollerij	1,4	1,3	1,4	1,2
zakkenrollerij zonder geweld	1,2	1,1	1,2	1,1
zakkenrollerij met geweld	0,2	0,2	0,2	0,1
overige diefstal	4,7	4,5	3,7	3,6
Overige	1,2	1,2	1,0	0,9

20.6

Bij de politie gemelde delicten, bevolking van 15 jaar en ouder (per 100 ondervonden delicten)

	2005	2006	2007	2008
Totaal	35,9	36,8	36,4	35,0
Doorrijden na aanrijding	32,4	31,0	39,8	28,7
Gewelddelicten	30,7	31,4	31,5	30,4
bedreiging	28,3	31,4	29,3	26,6
mishandeling	52,8	44,8	51,4	51,8
seksuele delicten	11,3	12,6	11,3	11,3
Vandalismedelicten	27,0	27,4	25,5	25,2
beschadiging/diefstal vanaf auto	30,3	28,5	26,3	26,6
overige vernielingen	21,3	25,7	24,3	23,1
Vermogensdelicten	45,0	45,8	46,8	47,0
autodiefstal	92,7	83,1	100,0	78,8
diefstal uit auto	79,3	69,0	78,2	78,2
fietsdiefstal	37,5	39,4	38,0	37,8
(poging tot) inbraak	71,7	77,2	76,6	71,4
poging tot inbraak	69,6	70,8	73,1	69,2
inbraak	76,6	80,4	78,2	72,5
zakkenrollerij	54,1	68,6	61,9	66,9
zakkenrollerij zonder geweld	46,5	70,0	62,3	64,3
zakkenrollerij met geweld	92,1	62,2	59,4	86,9
overige diefstal	28,1	28,7	28,7	30,1
Overige	56,8	59,4	65,7	55,9

20.7

Delicten waarbij een document is ondertekend

(per 100 ondervonden delicten)

	2005	2006	2007	2008
Totaal	24,3	24,7	25,7	24,5
Doorrijden na aanrijding	24,0	21,9	24,5	15,2
Gewelddelicten	14,1	16,8	18,1	15,8
bedreiging	11,7	14,2	13,4	12,4
mishandeling	27,7	30,4	38,4	31,0
seksuele delicten	6,2	6,7	5,3	4,6
Vandalismedelicten	16,2	17,6	17,1	17,3
beschadiging/diefstal vanaf auto	19,3	21,0	19,2	19,5
overige vernielingen	10,9	12,6	14,2	13,7
Vermogensdelicten	37,2	34,0	37,5	38,0
autodiefstal	92,7	84,4	96,4	77,7
diefstal uit auto	76,9	60,4	64,4	67,0
fietsdiefstal	28,5	27,9	28,9	29,1
(poging tot) inbraak	61,6	65,4	65,4	60,4
poging tot inbraak	57,9	52,8	46,6	44,4
inbraak	70,1	71,8	73,6	69,2
zakkenrollerij	51,5	50,5	53,3	57,1
zakkenrollerij zonder geweld	43,3	49,9	52,3	54,8
zakkenrollerij met geweld	92,1	52,9	59,8	74,6
overige diefstal	18,6	16,4	21,2	22,1
Overige	27,6	32,0	41,0	32,8

20.8 Preventiemaatregelen in verband met criminaliteit (%)

	2005	2006	2007	2008
Autogebruikers				
auto met alarminstallatie/start-onderbreker	56,2	56,5	57,1	57,4
auto met zelf aangebrachte alarm-installatie/startonderbreker	6,7	6,0	5,0	4,2
Fietsbezitters				
fiets verzekerd tegen fietsdiefstal	46,9	45,2	46,3	46,9
fiets voorzien van diefstalpreventiechip	10,0	10,4	11,3	11,1
Mobiele-telefoonbezitters				
mobiele telefoon met pincode	86,7	86,7	87,1	86,5
Pc-bezitters				
pc met wachtwoord	62,4	63,1	65,4	66,8
Thuis aanwezig				
(extra) buitenverlichting	78,9	77,7	80,1	80,8
(extra) hang- en sluitwerk	82,4	82,6	82,8	83,6
inbraakalarm	11,8	10,9	11,5	12,2
luiken voor ramen en deuren	14,9	15,1	15,7	16,6
politiekeurmerk Veilig Wonen	14,6	15,3	16,0	16,4

20.9 Contacten tussen burgers en politie, bevolking van 15 jaar en ouder (%)

	2005	2006	2007	2008
Contact gehad met politie	27,7	28,5	28,4	27,5
Laatste contact naar reden	100	100	100	100
aangifte/melding	49,5	49,6	51,5	49,4
aangifte of melding delict	35,3	36,8	37,1	33,7
getuige misdrijf	2,4	3,0	2,7	2,7
melding verdachte situatie	11,9	9,8	11,7	13,0
handhaving	13,4	13,1	12,3	12,0
bekeuring	7,4	6,8	7,0	5,7
controle	3,7	3,9	3,2	3,9
waarschuwing	2,3	2,4	2,1	2,4
andere contacten	37,0	37,4	36,2	38,6
hulpvraag	6,1	7,9	8,3	6,7
informatie en advies	4,1	4,4	4,1	4,9
open dag	0,3	0,5	0,5	0,7
vergunningaanvraag	0,9	0,9	1,1	1,1
overige	25,7	23,6	22,2	25,2

20.10 Door Slachtofferhulp Nederland beëindigde hulpverleningen naar delict (x 1 000)

	2002	2005	2006	2007
Totaal	82,6	87,1	81,0	96,4
Gewelddelicten	30,3	38,4	36,5	44,0
Verkeersongevallen	20,2	19,1	17,4	20,4
Vermogensdelicten	21,2	18,0	16,2	18,2
Zedendelicten	4,6	4,7	4,7	5,4
Overige hulpverlening	6,2	6,9	6,2	8,3

20.11 Door politie en Koninklijke Marechaussee geregistreerde criminaliteit (x 1 000)

	2000	2005	2006	2007
Totaal	1 328,9	1 255,1	1 218,4	1 214,5
Wegenverkeerswet	131,1	153,2	153,9	157,8
Wetboek van Strafrecht (WvS)	1 183,6	1 076,5	1 039,2	1 032,0
gewelddsmisdrijven	91,7	110,5	109,2	111,9
vermogensmisdrijven	895,5	743,6	703,3	684,2
w.o.				
eenvoudige diefstal	364,9	315,6	293,9	302,6
gekwalficeerde diefstal	500,9	393,2	372,1	340,0
vernielingen en openbare orde	190,0	211,4	215,2	223,4
overige misdrijven WvS	6,4	11,0	11,5	12,4
Overige Wetten	14,1	25,4	25,4	24,7

20.12 Verdachten naar herkomstgroepering en generatie, 12 jaar en ouder (%)

	2000	2005	2006	2007*
Totale bevolking	1,0	1,5	1,5	1,5
Autochtonen	0,8	1,2	1,2	1,2
Allochtonen	2,2	3,0	3,0	3,0
1e generatie	2,4	2,9	2,9	2,8
westers	1,1	1,3	1,4	1,4
niet-westers	3,2	3,8	3,8	3,6
2e generatie	2,0	3,0	3,1	3,2
westers	1,2	1,6	1,6	1,6
niet-westers	4,5	6,0	6,1	6,3

Bron: CBS/KLPD.

20.13 Beschikkingen administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften; Wet Mulder (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Op basis van kenteken	7 006,1	9 341,8	10 569,9	10 503,6
door rood licht rijden	224,4	278,6	184,1	186,5
foutparkeren	933,6	984,7	841,2	874,2
te hard rijden	5 556,1	7 778,3	9 029,9	8 945,8
overige	292,0	300,2	514,8	497,1
Op basis van staandehouding	787,9	1 635,6	1 093,1	1 319,6
door rood licht rijden	53,5	122,9	89,0	106,7
foutparkeren	33,1	55,2	39,4	47,5
te hard rijden	92,1	185,9	129,4	157,0
overige	609,2	1 271,7	835,4	1 008,4

Bron: Centraal Justitieel Incassobureau.

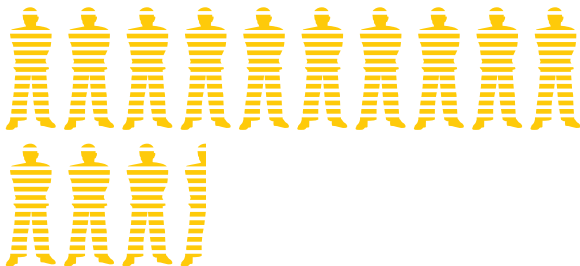
Aantal gedetineerden, 2005 en 2008

2005

Aantal 17,6

2008

Aantal 13,5

= 1 000 gedetineerden

20.14 Kantonfeiten, transactie door het openbaar ministerie (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	89,1	48,6	49,1	44,2
Alg. Plaatselijke Verordening (APV)	4,1	5,2	5,0	4,7
Regl. verk. regels en verk. tekens	50,6	15,4	15,3	12,6
Voertuigreglement	9,8	6,3	2,5	2,7
Vreemdelingenwet en -besluit	0,4	0,5	0,1	0,0
Wegenverkeerswet	8,9	6,3	11,7	11,2
Wet aanspr. verz. motorrijtuigen (WAM) en Uitv. besluit WAM	5,4	2,4	2,9	1,8
Wet personenvervoer	1,1	1,7	1,3	1,2
Wetboek van strafrecht	3,2	3,5	4,8	4,2
Overige wetten en regelgeving	5,6	7,3	5,6	5,9

20.15 Kantonfeiten, schuldigverklaring door de rechter in eerste aanleg (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	96,1	192,0	157,4	171,9
Alg. Plaatselijke Verordening (APV)	17,7	44,6	35,5	42,4
Regl. verk. regels en verk. tekens	14,8	22,4	18,3	19,6
Voertuigreglement	2,8	2,4	1,7	0,9
Vreemdelingenwet en -besluit	0,8	4,6	1,8	0,7
Wegenverkeerswet	11,2	15,1	15,3	23,5
Wet aanspr. verz. Motorrijtuigen (WAM) en Uitv. besluit WAM	24,0	39,5	38,2	30,1
Wet personenvervoer	16,3	41,9	20,3	26,8
Wetboek van strafrecht	4,0	11,6	18,6	19,0
Overige wetten en regelgeving	4,7	9,9	7,7	8,9

20.16 Rechtbankstrafzaken, transactie door het openbaar ministerie (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	61,5	76,1	74,2	68,4
Opiumwet	0,9	3,3	3,9	4,3
Wegenverkeerswet	16,0	11,5	12,2	9,2
Wetboek van Strafrecht (WvS)	24,8	40,2	42,4	40,2
gewelddsmisdrijven	4,8	9,3	10,0	9,5
vermogensmisdrijven	11,6	16,7	17,0	16,4
vernietiging en openbare orde	6,7	11,5	12,6	11,9
overige misdrijven WvS	1,6	2,7	2,8	2,3
Wet op de Economische delicten	17,8	16,8	11,4	10,5
Wet Wapens en munitie	2,2	2,3	2,3	2,2
Overige wetten/onbekend	3,6	2,0	2,0	2,0

20.17 Rechtbankstrafzaken, schuldigverklaring door de rechter in eerste aanleg (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	105,4	124,4	117,8	117,8
Opiumwet	6,3	8,5	7,9	7,9
Wegenverkeerswet	24,4	27,9	27,3	27,3
Wetboek van Strafrecht (WvS)	66,4	78,1	74,2	74,2
geweldsmisdrijven	16,9	24,4	24,3	24,3
vermogensmisdrijven	35,9	34,9	31,5	31,5
vernietiging en openbare orde	11,6	15,3	15,0	15,0
overige misdrijven WvS	2,0	3,5	3,4	3,4
Wet op de Economische delicten	4,6	6,3	5,0	5,0
Wet Wapens en munitie	1,8	2,1	1,8	1,8
Overige wetten/onbekend	1,9	1,5	1,6	1,6

20.18 Sancties, opgelegd door de rechter in eerste aanleg in rechtbankstrafzaken (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal (incl. onbekend)	155,3	185,9	175,5	171,8
Hoofdstraffen	120,9	142,6	132,1	129,6
w.o.				
geldboete	51,3	54,4	50,6	48,5
gevangenisstraf	44,6	43,9	36,7	35,7
jeugddetentie	4,0	5,6	3,9	3,2
taakstraf	20,8	38,4	40,6	41,8
Bijkomende straffen	19,7	21,6	22,6	21,3
w.o. ontzegging rijbevoegdheid	16,7	18,3	18,6	16,9
Maatregelen	13,8	21,0	20,0	20,2

20.19 Kinderen betrokken bij ondertoezichtstelling en voogdij (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008*
Ondertoezichtstelling				
In het jaar onder toezicht gesteld	5,5	7,7	10,6	11,1
Ondertoezichtstelling beëindigd	5,2	5,9	8,1	8,6
Op 31 dec. onder toezicht staand	21,0	24,0	29,6	32,1
Voogdij (inclusief voogdij asiel)				
In het jaar onder voogdij gesteld	7,4	1,3	1,5	1,8
Voogdij in het jaar beëindigd	4,5	2,5	1,8	1,7
Op 31 dec. onder voogdij staand	16,7	8,3	7,6	7,8
w.o.				
alleenstaande minderjarige vreemdelingen	11,8	3,3	2,1	2,0

Bron: CBS en Ministerie van Justitie

20.20 Uitgesproken faillissementen naar rechtsvorm

	2 000	2 005	2 008	2 009
Totaal	4 498	10 082	6 847	10 559
Natuurlijke personen (incl. firmanten, vennoten en nalatenschappen, excl. eenmanszaken)	919	3 302	2 212	2 519
Overige rechtsvormen	3 579	6 780	4 635	8 040
eenmanszaken	958	1 697	795	1 045
naamloze vennootschappen	12	14	14	19
besloten vennootschappen	2 272	4 420	3 402	6 299
vennootschappen onder firma	187	420	183	326
overige	150	229	241	351

Uitgesproken faillissementen, 2008 en 2009

2008

Aantal 6,8

2009

Aantal 10,6

 = 1 000 faillissementen

20.21 Uitgesproken faillissementen van bedrijven en instellingen naar bedrijfsactiviteit

	2000	2005	2008	2009
Totaal (incl. onbekend)	3 579	6 780	4 635	8 040
Landbouw, bosbouw, visserij	57	138	88	143
Industrie en delfstoffenwinning	428	658	426	915
Bouwnijverheid	531	897	628	997
Reparatie consumentenartikelen; handel	964	1 595	1 211	1 934
Horeca	195	420	233	311
Vervoer, opslag en communicatie	254	469	276	476
Financiële instellingen	204	744	448	826
Verhuur en zakelijke dienstverlening	724	1 456	1 029	1 965
Onderwijs	29	50	31	47
Gezondheids- en welzijnszorg	27	67	76	135
Cultuur, recreatie en overige dienstverlening	140	220	182	291

20.22 Definitief uitgesproken schuldsaneringen naar leeftijd schuldenaar

	2000	2005	2008	2009
Totaal	8 666	14 666	9 206	8 964
w.o. eenmanszaken	1 135	2 194	1 411	1 595
Jonger dan 25 jaar	521	843	340	302
25 tot 35 jaar	2 890	4 109	2 210	2 201
35 tot 45 jaar	2 871	4 811	3 100	3 011
45 tot 55 jaar	1 686	3 189	2 248	2 209
55 tot 65 jaar	569	1 405	1 066	1 010
65 jaar en ouder	120	307	232	225
Onbekend	9	2	10	6

20.23 Definitief uitgesproken schuldsaneringen naar gemeentegroottegroep (per 100 000 inwoners)

	2000	2005	2008	2009
Totaal	55	90	56	54
Minder dan 20 000 inwoners	27	53	34	36
20 000 tot 50 000 inwoners	53	70	47	42
50 000 tot 100 000 inwoners	79	114	79	74
100 000 tot 150 000 inwoners	81	123	60	64
150 000 tot 250 000 inwoners	57	118	77	75
250 000 inwoners en meer	55	112	55	58

20.24 Bij arrest, vonnis of beschikking afgedane civiele zaken (x 1 000)

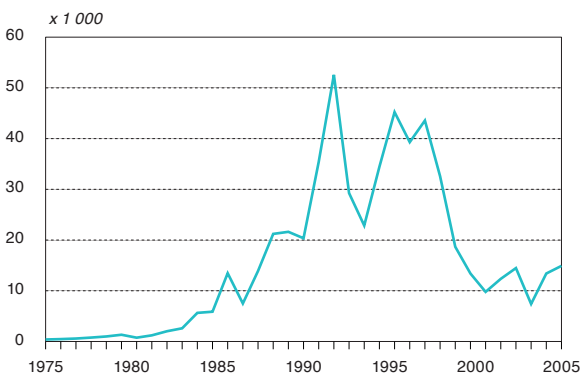
	2000	2005	2007	2008
Rechtbanken, sector kanton				
dagvaardingen	235,4	398,3	386,1	452,4
verzoekschriften	129,1	213,4	215,7	238,3
familiezaken	89,7	146,0	180,2	202,4
voogdij/ouderlijk gezag	23,2	34,1	38,2	41,3
beschermingsbewind				
meerderjarigen	9,9	16,0	20,2	25,5
overige familiezaken	56,6	95,9	121,8	135,6
niet-familiezaken	39,4	67,5	35,4	36,0
w.o.				
ontslagzaken (arbeidszaken art. 7: 685 BW)	31,1	64,6	28,2	21,2
Rechtbanken, sector civiel				
dagvaardingen	30,2	32,7	29,7	31,1
w.o.				
kort gedingen	9,2	8,2	8,1	8,6
verzoekschriften	100,5	140,2	150,7	150,1
w.o.				
echtscheidingen	35,8	32,6	32,6	32,9
Gerechtshoven				
dagvaardingen	3,2	4,7	4,6	4,7
verzoekschriften	3,1	5,4	6,1	6,8
Hoge Raad				
dagvaardingen	0,3	0,3	0,3	0,4
verzoekschriften	0,2	0,2	0,2	0,2

Bron: CBS, Raad voor de Rechtspraak en de Hoge Raad.

20.25 Door de bestuursrechtelijke colleges bij uitspraak afgedane zaken (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008*
Rechtbanken (bestuursrecht) (excl. vreemdelingenzaken)	29,1	40,1	49,0	46,3
ambtenarenzaken	2,5	2,5	2,1	1,8
belastingzaken		3,1	14,4	14,2
bijstandszaken	3,8	5,4	7,0	6,5
bouwzaken	2,9	3,4	3,8	3,7
sociale verzekeringswetten	12,2	16,1	12,4	10,6
overige en onbekend	7,5	9,5	9,4	9,5
Centrale Raad van Beroep w.o.	4,7	6,0	5,8	5,8
sociale verzekeringswetten	3,1	3,5	3,4	3,7
Gerechtshoven (belastingen)	8,8	8,3	2,3	2,1
Hoge Raad (belastingen)	0,8	1,1	0,9	0,9
College van Beroep voor het bedrijfsleven	0,7	0,8	0,8	0,7
Raad van State				
beroepen, speciale wetten	3,4	2,2	2,0	1,8
HB Alg. wet bestuursrecht	1,6	2,2	2,1	2,5
HB Vreemdelingenwet		5,7	4,3	4,2

20.26 In Nederland ingediende asielerzoeken

Vanaf 2007 zijn alleen eerste asielerzoeken opgenomen. In de asielercijfers voor eerdere jaren zijn behalve eerste verzoeken ook volgende verzoeken opgenomen.

Bron: IND.

20.27 Asielverlening (x 1 000)

	2000	2005	2008 ¹⁾	2009 ¹⁾
Ingediende verzoeken	43,6	12,4	13,4	14,9
Ingewilligde asielverzoeken	9,7	17,9	6,6	9,1
O.g.v. oude Vreemdelingenwet				
vluchtelingen A-status	1,8			
vergunning tot verblijf	4,8			
voorlopige vergunning tot verblijf	3,1			
O.g.v. Vreemdelingenwet 2000				
verblijfsvergunning asiel				
bepaalde tijd		11,1	6,0	8,2
onbepaalde tijd		6,8	0,6	0,9

Bron: Ministerie van Justitie.

¹⁾ Vanaf 2007 zijn alleen eerste asielverzoeken opgenomen. In de asielcijfers voor eerdere jaren zijn behalve eerste verzoeken ook volgende verzoeken opgenomen.

20.28 Nationale ombudsman; contacten en verzoekschriften (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009
Aanbod aan te behandelen zaken	10,0	13,5	14,9	14,1
ontvangen verzoekschriften	8,2	11,9	13,1	12,2
schriftelijke klacht in behandeling, 1 jan.	1,7	1,6	1,9	1,8
Afgedane verzoekschriften	8,2	11,5	13,1	12,3
in onderzoek en afgedaan	3,1	3,1	4,6	4,0
niet behandeld				
verzoek voldoet niet aan vereisten	3,4	6,6	6,8	6,6
verzoek valt buiten werkterrein	1,7	1,7	1,7	1,6
Telefonische contacten	12,3	24,7	20,6	20,9

20.29 Meldingen bij de gemeentelijke brandweer naar type (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	138,2	143,7	163,2	158,0
Brandmeldingen				
branden	46,0	43,2	47,3	45,4
w.o.				
binnenbranden	13,9	13,1	14,8	14,4
loos alarm	45,7	58,2	60,8	64,1
w.o.				
via brandmeldinstallaties	34,0	47,8	52,1	55,6
Hulpverleningsmeldingen				
gebouwen	15,0	15,3	20,3	20,2
geen gebouwen	24,4	21,6	29,2	23,3
loos alarm	7,1	5,3	5,6	4,7

20.30 Branden naar oorzaak; excl. schoorsteenbranden (%)

	2000	2005	2007	2008
Binnenbranden				
brandstichting	18,1	11,4	11,0	10,7
defect/verkeerd gebruik	27,5	24,6	21,3	22,9
roken	3,6	3,3	2,8	2,8
anders, onbekend	50,8	60,7	64,9	63,6
Buitenbranden				
brandstichting	29,9	28,9	29,0	28,7
vandalisme	25,8	19,0	16,4	15,0
anders, onbekend	44,3	52,1	54,6	56,3

20.31 Brandschade naar object; excl. schoorsteenbranden (mln euro)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	721	732	859	1 007
Binnenbranden	656	634	778	907
w.o.				
bijeenkomstgebouw	185	77	135	124
industrie, landbouw, veeteelt	298	332	385	405
kantoorgebouw	12	6	4	150
woongebouw	89	143	103	138
Buitenbranden	66	98	81	91
w.o.				
auto's	41	62	44	50
schepen	4	1	4	1
industrie, nijverheid	3	3	1	1

20.32 Uitgaven aan veiligheidszorg*

	2002*	2005*	2007*	2008*
Totale uitgaven veiligheidszorg (mln euro)	7 515	8 876	10 067	10 769
Uitgaven per hoofd van de bevolking (euro)	467	544	615	656
Uitgaven als percentage van het BBP (%)	2	2	2	2
Activiteiten veiligheidszorg (mln euro)				
Preventie	3 232	3 874	4 420	4 703
Opsporing	2 121	2 309	2 570	2 769
Vervolg	499	593	619	646
Berechting	174	231	266	280
Tenuitvoerlegging	1 287	1 628	1 900	2 074
Ondersteuning slachtoffers	27	34	42	44
Ondersteuning verdachten en daders	94	90	123	119
Rechtskundige diensten	75	111	121	126
Overige activiteiten	6	5	6	7
Aanbieders veiligheidszorg (mln euro)				
Openbaar Ministerie en Rechtspraak	599	747	811	851
Dienst Justitiële Inrichtingen	1 168	1 456	1 705	1 861
Overige aanbieders Ministerie Justitie	421	437	520	553
Politie	3 207	3 600	3 968	4 290
Overige aanbieders Ministerie van BZK	69	110	177	178
Bijzondere Opsporingsdiensten	147	145	148	146
Douane	229	298	298	302
Overige aanbieders overige ministeries	142	146	196	186
Jeugdzorg	26	38	48	53
Provincies en gemeenten	187	362	420	443
Rechtskundige dienstverleners	75	111	121	127
Beveiligings- en opsporingsbedrijven	1 247	1 425	1 657	1 781

* in lopende prijzen.

21

Verkeer
en
vervoer

21. Verkeer en vervoer

Verkoop nieuwe auto's loopt forse deuk op

2009 was een slecht jaar voor de verkoop van nieuwe motorvoertuigen. Er werden 387 duizend personenauto's verkocht, 22 procent minder dan in 2008. De sterkste daling deed zich echter voor bij de bedrijfsvoertuigen. Het aantal verkochte trekkers halveerde bijna. Ook gingen er veel minder vrachtauto's en bestelauto's van de hand. In totaal kwam de motorvoertuigenverkoop een kwart lager uit dan het jaar ervoor.

De verkoop loopt al terug sinds de tweede helft van 2008. Debet hieraan zijn de economische crisis en het gebrek aan vertrouwen bij consumenten en het bedrijfsleven.

Omzet transportsector sterk gekrompen

De bedrijven in de sector vervoer en opslag zetten in 2009 bijna 13 procent minder om dan in 2008. Vooral de zee- en kustvaart, de binnenvaart, de luchtvaart en de expediteurs hadden zwaar te kampen met de gevolgen van de economische crisis. Binnen deze branches werd rond de 20 procent minder omzet gerealiseerd.

Het personenwegvervoer, waaronder taxibedrijven, presteerde juist beter dan in het voorgaande jaar. Hetzelfde gold voor de dienstverlening voor vervoer over land.

Er werden in de transportsector 378 faillissementen uitgesproken, 60 procent meer dan in 2008. In bijna twee derde van de gevallen ging het om bedrijven in het wegvervoer. In deze branche zijn veel kleine bedrijven actief.

Friezen moeten het verst reizen naar ziekenhuis en huisartsenpost

Nederlanders wonen gemiddeld 6,4 kilometer van het dichtstbijzijnde ziekenhuis. In het relatief dunbevolkte Friesland is deze afstand met gemiddeld 9,6 kilometer het grootst. Om bij een huisartsenpost te komen, moeten de Friezen bovendien nog één kilometer verder rijden, namelijk 10,6 kilometer. Voor de gemiddelde Nederlander ligt de dichtstbijzijnde huisartsenpost juist iets dichterbij dan een ziekenhuis. Inwoners van het dichtbevolkte Zuid-Holland hoeven het minst ver te reizen: zij wonen gemiddeld 4,7 kilometer van een ziekenhuis en 4,5 kilometer van een huisartsenpost.

21.1

Infrastructuur; 1 januari *(lengte in kilometers)*

	2001	2005	2008	2009
Wegennet	130 446	134 218	136 135	136 827
gemeentelijke en waterschaps- wegen	117 669	121 297	123 237	123 914
provinciale wegen	7 885	7 743	7 848	7 836
rijkswegen	4 892	5 178	5 050	5 076
w.o.				
met gescheiden rijbanen	2 499	2 600	2 637	2 631
Vaarwegen	.	6 183	6 215	6 214
w.o.				
kanaal	.	2 689	2 686	2 686
rivier, gekanaliseerd	.	822	823	823
meer-, plassen gebied	.	801	806	806
vaargeul	.	696	695	695
rivier	.	587	590	590
vaarwegen in havens	.	425	440	440
Spoorwegnet	2 806	2 810	2 888	2 896
enkelsporig	930	918	906	918
dubbel/meersporig	1 876	1 892	1 982	1 978

Bron: Dienst Verkeer en Scheepvaart (DVS), Topografische Dienst Kadaster (TDK), ProRail.

Bron: Rijkswaterstaat DVS, Kadaster en het CBS

21.3

Nabijheid voorzieningen; gemiddelde afstand tot locatie, 2007 (km)

	Oprit hoofd- verkeers- weg	Huisartsen- praktijk	Huisartsen- post	Ziekenhuis
Nederland	1,7	0,9	6,0	6,4
Groningen	1,2	1,1	6,4	8,7
Friesland	2,1	1,4	10,6	9,6
Drenthe	1,8	1,5	7,3	8,2
Overijssel	1,5	1,1	7,8	7,9
Flevoland	1,5	1,1	5,0	6,2
Gelderland	1,5	1,0	6,8	8,1
Utrecht	1,6	0,8	6,0	5,3
Noord-Holland	1,7	0,7	4,7	5,1
Zuid-Holland	1,8	0,7	4,5	4,7
Zeeland	1,3	1,1	7,9	8,8
Noord-Brabant	2,0	0,9	5,8	6,5
Limburg	1,5	0,9	6,6	6,1

21.4

Vervoermiddelen, 1 januari

	2000	2005	2008	2009
Motorvoertuigenpark (x 1 000)	7 641	8 627	9 060	9 249
personenauto's	6 343	6 992	7 392	7 542
motorfietsen	414	537	585	606
bedrijfsmotorvoertuigen	884	1 098	1 083	1 101
autobussen	11	11	11	11
bestelauto's	696	894	862	876
speciale voertuigen	36	51	61	64
trekkers	57	65	73	75
vrachtauto's	83	78	75	75
Treinen				
reizigerstreinstellen (abs.)	2 742	2 809	2 928	2 622
zitplaatsen (x 1 000)	202	204	258	251
Luchtvloot (abs.)	2 384	2 635	2 679	2 742
ballonvaartuigen	359	438	457	460
hefschroefvliegtuigen	58	76	91	93
vleugelvliegtuigen	1 967	2 121	2 131	2 189
schroefturbinemotoren	107	108	81	73
straalmotoren	172	223	236	239
ultra lights	307	393	399	432
zuigermotoren	669	669	697	740
zweefvliegtuigen	712	728	718	705

Bron: RDW/CBS.

21.5

Nieuw verkochte motorvoertuigen

	2000	2005	2008	2009
Totaal	731 581	562 786	621 024	465 730
Personenauto's	597 623	465 196	499 921	387 215
Motorfietsen	19 626	16 815	16 960	14 315
Autobussen	912	1 135	1 209	1 156
Bestelauto's	96 051	65 896	84 657	51 280
Speciale voertuigen	536	376	561	544
Trekkers	8 559	7 741	10 562	5 492
Vrachtauto's	8 274	5 627	7 154	5 728

Bron: RDC Datacentrum/CBS.

Bestelauto's op de weg, 1990 en 2009

1990

Aantal 385,0

2009

Aantal 876,2

 = 1 00 000 bestelauto's

21.6

Motorvoertuigen; sloop, export en overige uitval (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Totaal	461,6	536,9	498,4	488,2
Personenauto's	408,8	410,5	411,7	405,0
sloop	310,3	231,6	200,8	198,3
export	96,4	177,4	209,4	205,5
buiten de normale registratie gesteld	2,1	1,5	1,4	1,3
Bedrijfsvoertuigen	52,8	126,4	86,7	83,2
sloop	17,4	19,8	12,3	12,2
export	34,7	105,9	73,9	70,4
buiten de normale registratie gesteld	0,7	0,6	0,5	0,6

21.7

Park personenauto's naar brandstofsoort, 1 januari

	2000	2005	2008	2009
Totaal (x 1 000)	6 343,2	6 992,0	7 391,9	7 542,3
Benzine	5 214,7	5 683,2	5 905,3	6 011,9
Diesel	797,6	1 068,6	1 251,1	1 277,1
LPG	330,8	238,4	224,1	229,6
Elektriciteit (abs.)	40	1 669	11 295	23 387
CNG	51	38	178	316

Bron: RDW/CBS.

21.8

Park bromfietsen naar leeftijd eigenaar, 1 januari

	2007	2008	2009
Totaal	711 792	786 409	873 872
16 tot 18 jaar	53 124	49 421	53 119
18 tot 20 jaar	36 399	43 024	45 446
20 tot 40 jaar	172 970	195 135	223 069
40 tot 60 jaar	303 311	339 062	376 695
60 tot 65 jaar	52 249	59 863	67 029
65 jaar of ouder	83 746	89 295	94 772
Anders	9 993	10 609	13 742

Bron: RDW/CBS.

21.9

Verkeersprestaties; afgelegde kilometers door Nederlandse motorvoertuigen (mln km)

	2000	2005	2007*	2008*
Totaal	128 437	136 380	140 517	142 733
In Nederland	110 183	118 276	120 736	123 529
personenauto's	89 148	94 902	97 485	99 696
bestelauto's	14 794	17 245	16 932	17 400
vrachtauto's	3 381	2 680	2 626	2 613
trekkers	2 860	3 449	3 693	3 820
In het buitenland	18 255	18 105	19 781	19 205
personenauto's	13 761	13 334	14 849	14 141
bestelauto's	616	719	706	725
vrachtauto's	1 046	774	732	734
trekkers	2 832	3 278	3 494	3 605

21.10 Gemiddelde jaarkilometrage personenauto's naar leeftijd auto (1 000 km)

	2005	2007*	2008*
Totaal	13,8	13,8	13,7
Op naam particulier	12,4	12,3	12,1
jonger dan 1 jaar	10,3	9,7	9,1
1 en 2 jaar	15,8	15,4	15,1
3 en 4 jaar	15,5	14,9	14,7
5 en 6 jaar	14,5	14,6	14,2
7 en 8 jaar	13,5	13,6	13,7
9 en 10 jaar	12,4	12,6	12,6
ouder dan 10 jaar	8,9	9,3	9,3
Op naam bedrijf	24,9	24,8	24,9
jonger dan 1 jaar	18,5	17,4	17,7
1 en 2 jaar	32,2	31,6	31,5
3 en 4 jaar	25,8	26,7	26,2
5 en 6 jaar	21,2	21,9	20,5
7 en 8 jaar	18,3	19,4	18,9
9 en 10 jaar	15,3	16,2	16,2
ouder dan 10 jaar	9,6	10,6	10,7

21.11 Gemiddeld jaarkilometrage bestelauto's naar brandstofsoort (1 000 km)

	2005	2007*	2008*
Totaal	18,0	18,4	18,5
Benzine	7,6	6,8	6,7
Diesel	18,7	19,1	19,1
LPG/ Overige	13,3	13,1	12,7

21.12 Verkeersgegevens; bewegingen en reizigers (x 1 000)

	2000	2005	2007	2008
Aangekomen en vertrokken zeeschepen	85,3	87,8	87,8	85,5
w.o.				
Amsterdam	8,6	8,1	9,5	10,0
Delfzijl en Eemshaven	2,0	1,9	2,0	2,0
IJmuiden	3,2	3,0	3,2	3,0
Moerdijk	2,4	2,3	2,5	2,9
Rotterdam	51,8	54,1	52,5	50,4
Terneuzen	3,4	4,3	3,8	3,9
Vlaardingen	1,6	0,6	3,7	3,7
Vlissingen	5,8	7,5	7,3	6,4
Vliegbewegingen (excl. terreinvluchten)	601	559	599	594
Eindhoven	20	15	16	18
Groningen	12	14	14	13
Maastricht	25	12	15	17
Rotterdam	44	33	34	32
Schiphol	429	417	450	442
overige	71	68	70	72
Reizigers in de luchtvaart	40 769	46 488	50 518	50 426
Eindhoven	341	973	1 443	1 666
Groningen	78	123	136	149
Maastricht	383	304	135	232
Rotterdam	697	1 011	1 060	987
Schiphol	39 271	44 078	47 745	47 392

Aandeel luchtvracht van en naar Azië, 1998 en 2008

1998

43%

2008

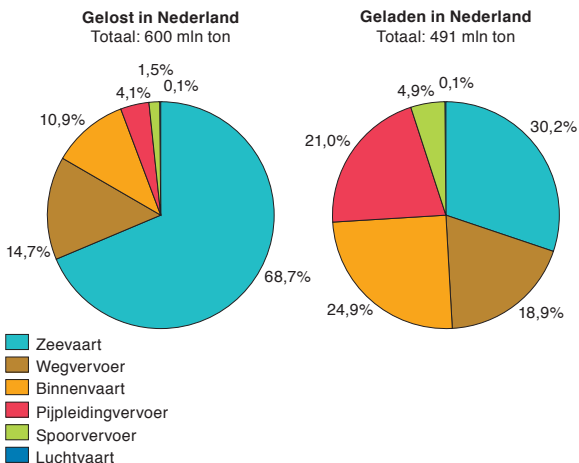
55%

21.13 Goederenvervoer (mln ton)

	2000	2006	2007	2008
Totaal goederenvervoer	1 506	1 753	1 832	1 823
wegvervoer	633	754	782	759
zeevaart	424	505	537	560
binnenvaart	315	331	346	333
pijpleidingvervoer	104	125	125	127
spoorvervoer	28	37	41	41
luchtvaart	1	2	2	2
Binnenlands goederenvervoer	572	649	683	x
wegvervoer	465	545	570	548
binnenvaart	102	97	107	100
spoorvervoer	5	6	6	x
Internationaal bilateraal vervoer	872	1 031	1 074	1 092
zeevaart	424	505	537	560
binnenvaart	173	190	193	188
wegvervoer	146	179	184	181
pijpleidingvervoer	104	125	125	127
spoorvervoer	23	31	34	33
luchtvaart	1	2	2	2
Gelost in Nederland	468	559	585	600
zeevaart	325	373	392	412
wegvervoer	71	86	88	88
binnenvaart	50	64	69	66
pijpleidingvervoer	13	27	26	24
spoorvervoer	8	8	9	9
luchtvaart	1	1	1	1
Geladen in Nederland	404	472	489	491
zeevaart	99	131	145	148
binnenvaart	123	126	124	122
pijpleidingvervoer	91	98	99	103
wegvervoer	75	94	96	93
spoorvervoer	15	23	25	24
luchtvaart	1	1	1	1
Vervoer via Nederland				
binnenvaart	40	43	46	45
spoorvervoer	0	1	2	x
Vervoer uitsluitend in het buitenland				
wegvervoer	22	29	28	30

21.14

Internationaal bilateraal goederenvervoer naar vervoerwijze, 2008

21.15

Omzetontwikkeling transportbedrijven, SBI 2008

(jaarmutatatie in %)

	2007	2008	2009
Vervoer en opslag (totaal)	8,0	3,6	-12,5
vervoer over land	7,4	4,7	-8,7
w.o.			
vervoer per spoor (geen tram)	3,7	7,1	-0,3
personenvervoer over de weg	9,0	6,7	6,2
w.o. vervoer per taxi	7,4	6,4	3,7
goederenvervoer over de weg	7,7	4,1	-12,0
w.o. goederenwegvervoer (geen verhuis-)	7,7	4,1	-11,9
vervoer over water	8,7	4,5	-20,2
w.o.			
zee- en kustvaart	9,0	3,7	-21,2
binnenvaart	8,0	6,8	-17,6
vervoer door de lucht	6,8	2,9	-19,6
opslag, dienstverlening voor vervoer	11,3	2,5	-12,6
w.o.			
opslag	-1,7	4,5	-0,9
dienstverlening voor vervoer	13,7	2,2	-14,6
w.o.			
dienstverlening voor landvervoer	-0,7	-1,7	5,0
dienstverlening voor de scheepvaart	12,5	4,7	-10,0
dienstverlening voor de luchtvaart	4,7	-1,4	-2,4
laad-, los- en overslagbedrijven	15,9	13,0	-8,5
tussenpersonen vrachtovervoer	15,4	0,5	-18,6
post en koeriers	0,4	2,8	-6,1
w.o. lokale post en koeriers		8,5	-9,8

21.16 Uitgesproken faillissementen in de transportsector, SBI 2008

	2007	2008	2009
Vervoer en opslag (totaal)	199	244	387
w.o.			
vervoer over land	128	164	253
w.o.			
vervoer per spoor (geen tram)			1
personenvervoer over de weg	36	39	35
w.o. vervoer per taxi	32	38	28
goederenvervoer over de weg	92	125	218
w.o.			
goederenwegvervoer (geen verhuis-)	89	122	207
verhuisvervoer	3	3	11
vervoer over water	13	6	8
w.o.			
zee- en kustvaart	3	2	1
binnenvaart	10	4	7
vervoer door de lucht	2	1	4
opslag, dienstverlening voor vervoer	31	54	88
w.o.			
opslag	6	7	15
dienstverlening voor vervoer	25	47	73
w.o.			
dienstverlening voor landvervoer			3
dienstverlening voor de scheepvaart	1		6
dienstverlening voor de luchtvaart	1	1	
laad-, los- en overslagbedrijven	3	9	7
tussenpersonen vrachtvervoer	20	37	57
post en koeriers	25	19	34

22

Vrije tijd
en cultuur

22. Vrije tijd en cultuur

Aantal overnachtingen toeristen stabiel

In 2009 vonden in de Nederlandse logiesaccommodaties 84,5 miljoen overnachtingen plaats. Dit aantal is vergelijkbaar met dat in 2008. De afzonderlijke accommodatietypen laten echter een ander beeld zien. In de hotels is het aantal overnachtingen met 3,5 procent gedaald naar 31 miljoen. Met dalingen van 3,4 en 3,6 procent boekten zowel de Nederlandse als de buitenlandse gasten minder overnachtingen. De campings deden het juist beter. Het aantal overnachtingen kwam hier met 20 miljoen 6,8 procent hoger uit. Vooral het aantal overnachtingen van buitenlandse gasten steeg flink, met 11,3 procent. Ook in de groepsaccommodaties was de stijging van het aantal overnachtingen met 1,3 procent voor een groot deel aan de buitenlandse gasten toe te schrijven. In de bungalowparken steeg het aantal gasten met 2 procent. Omdat zij wat minder lang verbleven, veranderde het aantal overnachtingen niet.

Gebruik laptop blijft stijgen

Bijna twee op de drie Nederlanders van 12 tot 75 jaar hadden in 2009 thuis een laptop. Dat is een verdubbeling ten opzichte van 2005. Ook het aandeel mensen met toegang tot internet groeide, naar 93 procent. Bijna drie kwart van de Nederlanders gebruikte het internet om de krant te lezen, naar de radio te luisteren of naar televisieprogramma's te kijken. E-mailen bleef de populairste internetactiviteit: in 2009 verzond of ontving 95 procent van de Nederlanders berichten via e-mail.

Ruim de helft van de bevolking rekent zich tot een geloof

In 2009 rekende 56 procent van de bevolking van 12 jaar en ouder zich tot een kerkelijke gezindte of religie. De rest zei niet-gelovig te zijn. Het percentage niet-gelovigen stijgt al jaren gestaag: in 2000 noemde nog 41 procent zich niet-gelovig. Onder de gelovigen zijn de rooms-katholieken in de meerderheid: bijna de helft (48 procent) rekent zich tot deze kerkelijke gezindte.

Ruim vier op de tien Nederlanders doen vrijwilligerswerk

In 2008 gaf 42 procent van de bevolking van 18 jaar en ouder aan vrijwilligerswerk te hebben gedaan. Vooral vrijwilligerswerk voor de sportvereniging is populair: 12 procent van de bevolking heeft dit in 2008 gedaan. Verder deed 9 procent vrijwilligerswerk op het gebied van religie of geloof en zette 8 procent zich in voor school. Het aandeel vrijwilligers is iets gedaald sinds 2000, toen 45 procent van de bevolking aangaf vrijwilligerswerk te hebben gedaan.

22.1

Vakanties van Nederlanders in binnen- en buitenland

	2000	2005	2007	2008
Vakanties in Nederland				
Vakanties (x 1 000)	16 649	17 314	17 594	17 449
Uitgaven (mld euro)	2	3	3	3
Uitgaven per vakantieganger (euro)	127	143	154	155
Vakanties in het buitenland				
Vakanties (x 1 000)	13 896	17 086	17 556	18 458
Uitgaven (mld euro)	8	10	11	13
Uitgaven per vakantieganger (euro)	595	600	633	680

22.2

Buitenlandse vakanties van Nederlanders naar vakantieland (%)

	2000	2005	2007	2008
België	10,3	11,9	11,9	10,7
Caribisch gebied	0,7	1,1	1,1	0,9
Denemarken	1,0	1,2	1,2	1,2
Duitsland	13,7	15,2	16,8	16,2
Egypte	0,8	1,2	1,1	1,4
Frankrijk	19,8	16,2	15,1	15,7
Griekenland	4,2	3,2	4,2	4,0
Groot-Brittannië	4,4	3,7	3,9	3,2
Hongarije	0,9	0,7	0,6	0,7
Italië	4,6	4,4	5,3	5,5
Luxemburg	1,7	1,7	1,1	0,8
Noorwegen, Zweden, Finland	1,6	1,8	2,0	1,9
Oostenrijk	6,9	6,0	6,6	5,9
Portugal	2,1	1,6	1,5	1,7
Spanje	10,5	9,6	9,2	10,0
Tsjechië	1,6	2,4	1,9	2,3
Turkije	2,7	5,8	3,7	4,2
Verenigde Staten	1,8	1,7	1,8	2,1
Verre Oosten	1,4	1,4	1,6	1,5
Zwitserland	2,4	2,1	2,2	2,0
Overige landen	7,1	7,1	7,1	8,2
Totaal (x 1 000)	13 896	17 086	17 556	18 458

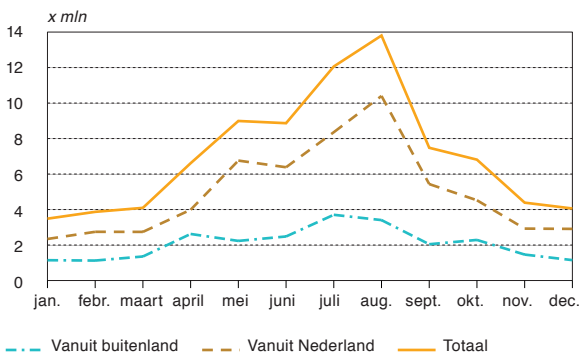
22.3

Aanbod en gebruik van logiesaccommodaties (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Hotels, pensions en jeugdaccommodaties				
Accommodaties (abs.)	2 835	3 135	3 180	3 151
Slaapplaatsen	173	192	199	204
Gasten	15 539	16 382	18 496	17 846
Nederlandse	7 801	8 301	10 461	10 092
buitenlandse	7 739	8 081	8 035	7 754
Overnachtingen	29 722	29 518	32 619	31 481
Nederlandse	14 027	14 375	17 657	17 052
buitenlandse	15 695	15 143	14 961	14 429
Kampeesterreinen (toeristisch)				
Accommodaties (abs.)	2 140	2 446	2 358	2 324
Slaapplaatsen	726	728	736	723
Gasten	3 518	3 473	3 198	3 549
Nederlandse	2 593	2 701	2 516	2 793
buitenlandse	925	772	682	756
Overnachtingen	20 934	22 117	18 811	20 085
Nederlandse	16 878	18 375	15 709	16 631
buitenlandse	4 056	3 741	3 102	3 453
Huisjesterreinen				
Accommodaties (abs.)	711	783	813	843
Slaapplaatsen	183	212	216	227
Gasten	5 604	4 937	5 997	6 119
Nederlandse	4 348	3 882	4 715	4 829
buitenlandse	1 257	1 055	1 282	1 290
Overnachtingen	28 204	24 468	29 174	29 051
Nederlandse	21 224	18 711	22 445	22 426
buitenlandse	6 980	5 757	6 729	6 625
Groepsaccommodaties				
Accommodaties (abs.)	758	796	745	733
Slaapplaatsen	57	57	53	51
Gasten	1 215	1 402	1 411	1 446
Nederlandse	1 132	1 298	1 305	1 325
buitenlandse	83	104	106	121
Overnachtingen	3 711	4 057	3 848	3 899
Nederlandse	3 181	3 489	3 374	3 393
buitenlandse	530	568	475	507

22.4

Overnachtingen van gasten in logiesaccommodaties per maand in Nederland, 2009*

22.5

Gasten en overnachtingen logiesaccommodaties (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Gasten uit	25 876	26 194	29 102	28 960
Nederland	15 873	16 182	18 998	19 039
Buitenland	10 003	10 012	10 104	9 921
Europa	7 957	7 940	8 285	8 146
België	677	917	1 109	1 172
Denemarken	119	148	148	135
Zweden			112	101
Duitsland	2 884	2 570	2 669	2 744
Frankrijk	512	527	575	574
Groot-Brittannië	1 838	1 853	1 639	1 409
Italië	374	374	370	368
Spanje	251	322	368	351
Zwitserland	144	141	152	164
overig	1 158	1 088	1 143	0
Afrika	108	101	84	84
Amerika	1 216	1 222	1 068	1 018
Australië en Oceanië	128	105	112	110
Azië	595	644	556	564
Overnachtingen van gasten uit	82 571	80 161	84 452	84 516
Nederland	55 310	54 951	59 185	59 502
Buitenland	27 261	25 210	25 268	25 014
Europa	23 122	21 503	21 922	21 744
België	1 882	2 392	2 817	3 039
Denemarken	271	305	314	289
Zweden			205	182
Duitsland	11 716	10 044	9 923	10 173
Frankrijk	1 030	1 017	1 130	1 137
Groot-Brittannië	3 982	3 663	3 317	2 771
Italië	809	838	767	741
Spanje	561	710	775	726
Zwitserland	320	304	314	341
overig	2 550	2 230	2 359	2 344
Afrika	251	227	163	171
Amerika	2 453	2 150	1 950	1 861
Australië en Oceanië	268	206	222	215
Azië	1 167	1 125	1 012	1 023

22.6

Gasten en overnachtingen in logiesaccommodaties per provincie (x 1 000)

	2000	2005	2008	2009*
Gasten	25 876	26 194	29 102	28 960
Groningen	412	421	505	537
Friesland	1 238	1 195	1 348	1 519
Drenthe	1 283	1 200	1 474	1 494
Overijssel	1 493	1 652	1 567	1 549
Flevoland	370	382	441	451
Gelderland	2 868	2 726	3 087	2 864
Utrecht	858	980	1 133	1 075
Noord-Holland	7 221	7 674	8 282	8 281
Zuid-Holland	3 151	3 081	3 510	3 477
Zeeland	1 491	1 460	1 591	1 703
Noord-Brabant	2 224	2 499	2 909	2 825
Limburg	3 268	2 925	3 256	3 184
w.o.				
buitenlandse gasten	10 003	10 012	10 104	9 921
Groningen	113	108	110	98
Friesland	237	247	225	311
Drenthe	159	120	114	128
Overijssel	202	229	240	188
Flevoland	100	88	111	98
Gelderland	366	361	349	307
Utrecht	323	311	320	300
Noord-Holland	5 031	5 338	5 212	5 153
Zuid-Holland	1 509	1 414	1 371	1 410
Zeeland	617	518	617	628
Noord-Brabant	593	615	694	632
Limburg	753	662	741	667
Overnachtingen	82 571	80 161	84 452	84 516
Groningen	1 178	1 149	1 320	1 486
Friesland	4 905	4 556	4 556	5 142
Drenthe	5 494	4 788	5 645	5 777
Overijssel	5 262	5 405	5 344	5 575
Flevoland	1 606	1 581	1 647	1 710
Gelderland	10 041	9 662	9 813	9 539
Utrecht	1 984	2 320	2 420	2 371
Noord-Holland	17 363	17 654	18 682	18 882
Zuid-Holland	8 016	7 424	8 578	8 332
Zeeland	7 789	7 577	7 479	7 648
Noord-Brabant	8 122	8 229	8 937	8 371
Limburg	10 813	9 815	10 032	9 683
w.o.				
overnachtingen door buitenlanders	27 261	25 210	25 268	25 014
Groningen	340	269	297	325
Friesland	1 046	1 073	888	1 236
Drenthe	624	369	390	482
Overijssel	591	499	592	470

22.6

Gasten en overnachtingen in logiesaccommodaties per provincie (*x 1 000*) (slot)

	2000	2005	2008	2009*
Flevoland	405	376	411	389
Gelderland	995	1 039	943	818
Utrecht	655	585	597	559
Noord-Holland	11 195	11 180	10 821	10 817
Zuid-Holland	4 077	3 554	3 548	3 520
Zeeland	3 350	2 725	2 927	2 987
Noord-Brabant	1 625	1 593	1 758	1 485
Limburg	2 360	1 949	2 096	1 926

22.7

Overnachtingen van Nederlandse gasten in logiesaccommodaties per toeristengebied (*x mln*)

	2000	2005	2008	2009*
Nederland	55,3	55,0	59,2	59,5
Waddeneilanden	4,0	3,7	3,8	4,0
IJsselmeerkust	2,1	2,0	2,2	2,3
Groningse, Friese en Drentse zandgronden	5,8	5,2	5,9	5,9
Meren in Groningen, Friesland en Noord-West Overijssel	0,9	1,1	1,3	1,3
Twente, Salland en Vechtstreek	4,3	4,6	4,5	4,9
Achterhoek	1,7	1,7	1,8	1,8
Gelders rivierengebied	0,4	0,3	0,5	0,4
Veluwe en Veluwerand	6,5	6,1	6,2	6,0
Utrechtse Heuvelrug en 't Gooi	1,1	1,4	1,4	1,4
Noordzeebadplaatsen	7,5	8,1	8,6	8,6
Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht	1,8	1,7	2,4	2,6
Hollands-Utrechtse meren	0,3	0,2	0,2	0,2
Deltagebied	1,4	1,8	1,7	1,7
West- en Midden-Brabant	5,5	5,6	5,8	5,6
Oost-Brabant, Noord- en Midden-Limburg en Rijk van Nijmegen	6,1	5,9	6,4	5,8
Zuid-Limburg	3,7	3,2	3,2	3,3
Overig Nederland	2,5	2,3	3,3	3,5

Gemiddelde uitgaven per vakantieganger aan vakanties in het buitenland, 1990 en 2008

1990

453 euro

2008

680 euro

= 100 euro

22.8

ICT-gebruik van personen van 12 tot 75 jaar (%)

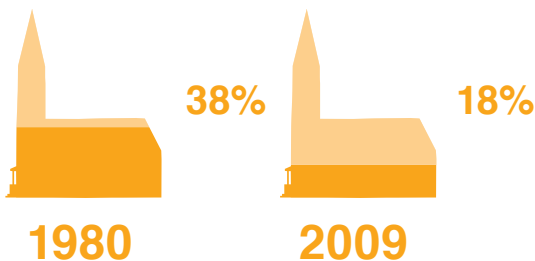
	2005	2007	2008	2009
Personal computer				
Toegang tot pc (desktop en laptop)	87	90	92	93
toegang tot desktop computer	83	84	83	83
toegang tot laptop computer	32	45	56	64
Laatst pc gebruikt				
minder dan 3 maanden geleden	84	87	89	91
3 maanden tot 1 jaar geleden	1	1	1	1
meer dan een jaar geleden	3	2	2	2
nog nooit pc gebruikt	12	9	8	7
Frequentie pc-gebruik (% van pc-gebruikers afgelopen 3 mnd.)				
(bijna) dagelijks	75	81	80	85
niet dagelijks maar minstens 1 keer per week	20	15	16	13
niet wekelijks maar minstens 1 keer per maand	4	3	3	2
minder dan 1 keer per maand	2	1	1	0
Internet				
Toegang tot internet	83	88	91	93
internet aansluiting met breedbandverbinding	59	79	78	79
pc met internettoegang	82	87	89	92
Laatst internet gebruikt				
minder dan 3 maanden geleden	80	85	87	90
3 maanden tot 1 jaar geleden	2	1	1	1
meer dan een jaar geleden	1	1	1	1
nog nooit internet gebruikt	17	12	11	9
Frequentie internetgebruik (% van internetgebruikers afgelopen 3 mnd.)				
(bijna) dagelijks	68	79	77	82
niet dagelijks maar minstens 1 keer per week	25	17	19	15
niet wekelijks maar minstens 1 keer per maand	5	3	3	2
minder dan 1 keer per maand	1	1	1	1
Internetactiviteiten (% van internetgebruikers afgelopen 3 mnd.)				
baan zoeken of solliciteren	19	21	18	19
bankieren	58	72	74	78
e-mail versturen/ontvangen	92	94	94	95
telefoneren	6	.	21	25
andere communicatie, zoals chatten	.	35	27	29
informatie over diensten in de reisbranche	49	54	55	51
informatie over gezondheid	50	52	51	54
informatie over goederen en diensten	87	89	86	87
kopen/verkoop van goederen en diensten	45	53	52	53
radio, televisie en kranten	46	63	68	73

22.9

Kerkelijke gezindte en kerkbezoek van personen van 12 jaar en ouder (%)

	2000	2005	2008	2009
Kerkelijke gezindte				
gereformeerd	7	5	4	3
Nederlands hervormd	13	11	9	8
protestantse kerk in Nederland	.	5	6	6
rooms-katholiek	31	29	29	27
overige kerkelijke gezindte	8	9	10	10
geen	41	42	43	44
Kerkbezoek				
een keer per week en meer	12	11	11	10
twee tot drie keer per maand	5	4	4	4
een keer per maand	5	4	4	4
minder dan een keer per maand	10	9	8	9
zelden of nooit	68	71	72	73

Aandeel van de bevolking dat minstens één keer per maand naar de kerk gaat, 1980 en 2009

22.10

Sociale contacten van personen van 12 jaar en ouder (%)

	2000	2005	2008	2009
Met familieleden				
een keer per week en meer	83	86	86	86
twee keer per maand	8	7	7	7
een keer per maand	5	4	4	4
minder dan een keer per maand	2	2	2	2
zelden of nooit	2	1	2	2
Met vrienden, kennissen				
een keer per week en meer	79	80	80	81
twee keer per maand	11	9	9	10
een keer per maand	6	6	6	5
minder dan een keer per maand	2	2	2	3
zelden of nooit	2	3	3	2

22.11

Vrijwilligerswerk van personen van 18 jaar en ouder, totaal en per gebied (%)

	2000	2004	2007 ¹⁾	2008
Vrijwilligerswerk	44,9	42,5	44,4	42,0
w.v.				
Jeugdwerk	4,0	4,0	4,3	3,8
School	9,2	8,5	9,1	7,5
Verzorging	7,2	7,8	7,8	6,5
Sportvereniging	14,3	13,1	12,7	12,4
Hobbyvereniging	5,2	4,5	4,5	4,1
Culturele vereniging	4,9	5,1	4,9	4,5
Religieuze vereniging	9,1	7,9	9,2	8,8
Arbeidsvereniging	3,7	2,3	2,2	1,9
Politieke vereniging	1,1	1,0	1,2	1,2
Informele hulp	34,6	35,4	28,1	30,2

Bron: POLS.

¹⁾ Juni t/m december.

22.12

Tevredenheid leefsituatie, personen van 12 jaar en ouder (%)

	2000	2005	2008	2009
Geluk				
erg gelukkig	21	20	22	24
gelukkig	68	67	67	65
niet gelukkig, niet ongelukkig	8	9	8	7
niet zo gelukkig	2	3	2	2
ongelukkig	0	1	1	1
Tevreden met leven dat men leidt				
buitengewoon tevreden	9	8	8	10
zeer tevreden	33	32	35	35
tevreden	46	48	45	43
tamelijk tevreden	8	9	8	8
niet zo tevreden	3	4	3	4

22.13 Musea, bezoekers, personeel en exploitatie

	2001	2003	2005	2007*
Musea (abs.)	873	828	775	773
Bezoekers (x 1 000)	20 488	19 558	19 648	20 540
w.v.				
gratis toegang	3 643	3 527	3 801	3 692
toegang met Museumkaart ¹⁾	2 445	2 438	2 320	2 643
toegang met reductie	3 470	3 359	3 903	4 043
uit het buitenland	4 603	4 223	4 711	5 437
uit Nederland	15 885	15 335	14 937	15 103
Personeel (personen)	8 285	8 495	8 143	8 598
w.v.				
in loondienst	6 283	6 567	6 563	6 760
overig bezoldigde personen	2 002	1 929	1 580	1 839
Exploitatie (1 000 euro)				
Baten	411 344	476 460	526 536	610 813
w.v.				
overheid totaal	260 760	305 111	340 061	378 790
rijk	140 011	168 042	185 960	213 319
provincies	16 494	21 666	28 430	33 703
gemeenten	104 255	115 403	125 670	131 769
sponsoren	8 024	9 748	10 901	15 455
entreegelden	56 220	58 963	64 471	75 862
overig	86 340	102 638	111 104	140 705
Lasten	404 377	476 347	522 063	602 308
personeel	198 444	227 148	245 823	267 445
huisvesting	78 403	97 275	105 428	121 375
tentoonstellingskosten	34 046	43 115	44 680	52 439
onderhoud collectie	9 377	6 612	5 802	8 106
overig	84 107	102 197	120 330	152 943
Exploitatiesaldo	6 967	114	4 473	8 506

¹⁾ Inclusief NS pas en/of Rabo-Euro pas.

22.14 Openbare bibliotheken, collectie, uitleningen en leden

	2000	2005	2007	2008
Instellingen	532	341	202	194
Collectie en uitleningen (x 1 000)				
Collectie boeken volwassenen	22 664	19 078	18 764	18 382
w.o.				
fictie	11 107	9 452	9 454	9 524
nonfictie	11 182	9 366	9 104	8 858
Uitleningen boeken volwassenen	80 839	66 806	63 884	57 731
w.o.				
fictie	55 804	48 452	46 715	42 554
nonfictie	25 028	18 345	17 163	15 177
Collectie boeken jeugd tot 18 jaar	13 335	12 191	12 447	12 665
w.o.				
fictie	9 282	8 678	8 895	9 052
nonfictie	4 029	3 498	3 540	3 613
Uitleningen boeken jeugd tot 18 jaar	57 257	53 295	54 788	49 058
w.o.				
fictie	46 692	44 265	45 587	40 676
nonfictie	10 563	9 025	9 200	8 382
Leden (x 1 000)	4 269	4 039	4 011	3 969
w.v.				
jeugd tot 18 jaar	2 022	1 976	2 053	2 052
volwassenen	2 247	2 063	1 958	1 917